MASARYKOVA UNIVERZITA

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Právní úprava cenzury a její realizace v meziválečném Československu

Diplomová práce

TEREZA RUSMANOVÁ

Vedoucí práce: prof. JUDr. Bc. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M. Eur.Int.

Katedra dějin státu a práva
Program Právo a právní věda

Brno 2025

MUNI
LAW

Bibliografický záznam

Autor: Tereza Rusmanová
Právnická fakulta
Masarykova univerzita
Katedra dějin státu a práva

Název práce: Právní úprava cenzury a její realizace v meziválečném Československu

Studijní program: Právo a právní věda

Vedoucí práce: prof. JUDr. Bc. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M. Eur.Int.

Rok: 2025

Počet stran: 121

Klíčová slova: Cenzura, meziválečné Československo, první republika, filmová cenzura, divadelní cenzura, cenzura tisku, cenzurní sbor kinematografický, cenzurní proces, cenzurní řízení, kinematografické licence, divadelní koncese

Bibliographic record

Author: Tereza Rusmanová
Faculty of Law
Masaryk University
Department of the History of the State and Law

Title of Thesis: Legal Regulation of Censorship and its Implementation in Interwar Czechoslovakia

Degree Programme: Law

Supervisor: prof. JUDr. Bc. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M. Eur.Int.

Year: 2025

Number of Pages: 121

Keywords: Censorship, Interwar Czechoslovakia, First Czechoslovak Republic, Film censorship, Theatre censorship, Press censorship, Cinematographic Censorship Board, Censorship procedure, Censorship proceedings, Cinematograph licences, Theatre concession

Anotace

Cílem diplomové práce je zrekonstruovat právní rámec cenzury v meziválečném Československu a ukázat její praktickou realizaci v oblasti divadla a filmu.

Práce vymezuje klíčové právní předpisy a analyzuje procesní principy a postupy licenčního, koncesního a cenzurního řízení. Představuje nejčastější kategorie problematických prvků, vůči nimž cenzura zasahovala a prezentuje je na několika případech cenzurovaných děl. Diplomová práce vychází z vlastního archivního výzkumu a z dobové i současné odborné literatury.

Popis využití AI

Během tvorby diplomové práce byl využit nástroj *Chat GPT*, který sloužil k jazykové a stylistické korektuře textu práce.

Abstract

The aim of this thesis is to reconstruct the legal framework of censorship in interwar Czechoslovakia and to demonstrate its practical implementation in the fields of theatre and film.

The thesis defines the key legal regulations and analyses the procedural principles and mechanisms of licensing, concession, and censorship proceedings. It presents the most frequent categories of problematic elements subject to censorship and illustrates them through selected cases of censored works. The research is based on original archival sources as well as contemporary and modern scholarly literature.

Description of how AI was used

During the preparation of this thesis, the *ChatGPT* tool was used for language and stylistic proofreading of the text.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Právní úprava cenzury a její realizace v meziválečném Československu** zpracovala sama. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury. Popsán je též způsob a rozsah využití nástrojů umělé inteligence.

V Brně 30. října 2025

.....
Tereza Rusmanová

Poděkování

V prvé řadě bych chtěla poděkovat panu profesorovi Tauchenovi za profesionální vedení, milou spolupráci a za trpělivost. Poděkovat musím také své mamince za psychickou podporu a vytvoření příjemného domácího prostředí pro psaní diplomové práce. Za oporu vděčím rovněž své velké rodině, přátelům a blízkým, a to zejména těm z mého milovaného divadelního spolku.

A velký dík patří mému věrnému parťákovi T. Kotlasové, díky níž bylo psaní této práce radostí.

Obsah

Obsah 11

Seznam pojmů a zkratek 15

1 Úvod 17

2 První republika a pojem cenzury 20

2.1 Historický kontext ... 20

2.2 Kulturní kontext ... 23

2.3 Cenzura jako pojem ... 25

2.3.1 Historický exkurz ... 26

2.3.2 Druhy cenzury ... 27

3 Cenzura v právu první republiky 30

3.1 Ústava (zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.) ... 31

3.2 Zákony upravující mimořádné situace ... 32

3.3 Tiskový zákon (č. 6/1863 ř. z.) ... 34

3.3.1 Tiskové právo ... 34

3.3.2 Charakteristika zákona ... 35

3.3.3 Obsah zákona ... 35

3.3.4 Novelizace ... 37

3.3.5 Pokusy o rekodifikaci tiskového práva ... 38

3.3.6 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy ... 39

3.4 Trestní zákon (č. 117/1852 ř. z.) a trestní řád (č. 119/1873 ř. z.) ... 40

3.4.1 Obsah trestního zákona ... 41

3.4.2 Obsah trestního řádu ... 43

3.4.3 Rekodifikace a novelizace ... 45

3.4.4 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy ... 46

3.5 Zákon na ochranu republiky (č. 50/1923 Sb. z. a n.) ... 47

3.5.1 Obsah zákona 48
3.5.2 Novelizace 50
3.5.3 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy 50
3.6 Cenzura umělecká a relevantní právní předpisy týkající se tvorby divadelní a filmové 51
3.6.1 Divadelní právní úprava 52
3.6.2 Filmová právní úprava 54
3.7 Dekret dvorské kanceláře ze dne 6. ledna 1836 (sv. 64, č. 5 Sb. zák. pol.) 55
3.7.1 Obsah dvorského dekretu 56
3.7.2 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy 58
3.8 Nařízení ministra vnitra ze dne 25. listopadu 1850 (č. 454/1850 ř. z.), jímž se vydává tzv. divadelní řád 59
3.8.1 Obsah divadelního řádu 60
3.8.2 Obsah Instrukce 63
3.8.3 Rekodifikační snahy 64
3.8.4 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy 65
3.9 Nařízení ministerstva vnitra a ministerstva veřejných prací ze dne 18. září 1912 (č. 191/1912 ř. z.) 66
3.9.1 Obsah Nařízení 67
3.9.2 Rekodifikační snahy a kompetenční spory mezi ministerstvy 70
3.9.3 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy 73

4 Cenzurní proces 74

4.1 Cenzurní proces divadelní 74
4.1.1 Koncesní řízení 74
4.1.2 Cenzurní řízení 75
4.1.3 Dozor a sankce 77
4.1.4 Shrnutí 78
4.2 Cenzurní proces filmový 79
4.2.1 Licenční řízení 79

4.2.2 Cenzurní řízení 81
4.2.3 Dozor a sankce 84
4.2.4 Shrnutí 85

5 Cenzura v meziválečné praxi 87

5.1 Divadelní cenzura v praxi 87
5.1.1 Hra „Bidýlko“ a další zásahy proti neloajalitě vůči státu 88
5.1.2 Hra „Ďábel v nás“ a další zásahy proti náboženské kritice 91
5.1.3 Hra „Harém krále Pansola“ a další zásahy proti nemravnosti 93
5.1.4 Hra „Pozdě, ale přece“ a další zásahy proti útokům napříč skupinami společnosti 95
5.1.5 Hra „Mrtvé pohřbívati“ a další zásahy proti antimilitarismu a zahraničním provokacím 97
5.2 Filmová cenzura v praxi 99
5.2.1 Zásahy proti nemravnosti a ochrana mládeže 101
5.2.2 Zásahy s ohledem na zahraniční politiku a brannou povinnost 103
5.2.3 Zásahy k ochraně státu a jeho institucí 105
5.2.4 Status kulturně-výchovných filmů 106

6 Závěr 108

Použité zdroje 113

6.1 Primární zdroje 113
6.2 Sekundární zdroje 113
6.2.1 Monografie 113
6.2.2 Kapitoly v knize, příspěvky ve sbornících 115
6.2.3 Odborné články 116
6.2.4 Kvalifikační práce 118
6.2.5 Elektronické zdroje 119

Seznam pojmů a zkratek

Divadelní řád	– nařízení ministra vnitra ze dne 25. listopadu 1850 (č. 454/1850 ř. z.), jímž se vydává tzv. divadelní řád
KSČ	– Komunistická strana Československa
MŠANO	– ministerstvo školství a národní osvěty
Nařízení	– Nařízení ministerstva vnitra a ministerstva veřejných prací č. 191/1912 ř. z. ze dne 18. září 1912
Tiskový zákon	– zákon č. 6/1863 ř. z., tiskový zákon
Trestní řád	– zákon č. 119/1873 ř. z., trestní řád
Trestní zákon	– zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích
Ústava	– zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., Ústavní listina Československé republiky
Zákon na ochranu republiky	– Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., zákon na ochranu republiky

1 Úvod

Diplomová práce se věnuje tématu cenzury a její právní úpravě v Československu v letech 1918 až 1938, s praktickým zaměřením na její aplikaci v divadelním a filmovém prostředí. Jejím cílem je zodpovědět, v jaké podobě byla cenzura v tomto období ukotvena a které právní předpisy tvořily její normativní rámec. Zároveň předkládá, jak byla v praxi uplatňována ve vztahu k divadelní a filmové tvorbě a jaká témata byla v dílech považována za problematická, což prezentuje na několika dobových případech cenzurních zásahů.

Období první československé republiky představovalo nový začátek pro budování svobodného státu, které se uskutečňovalo v podobě postupné rekodifikace právního řádu s důrazem na demokratické principy a ochranu základních svobod. Zároveň si československý právní řád udržel určitou kontinuitu s rakousko-uherskými předpisy v podobě institucionální a normativní návaznosti vyžádané recepčním zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n. Pokusy o vytvoření nových a ucelených kodexů v mnohých případech nedošly zdárného konce, některé předpisy bývalého mocnářství si uchovaly platnost po celé meziválečné období. To se týkalo také právní úpravy cenzury.

Cenzura nepředstavovala žádný nový pojem, základy její existence sahají až do starověku a její přítomnost ve společnosti přetrvala až do dnešní doby. Přes její možné pejorativní chápání byla v meziválečném Československu všeobecně přijímanou skutečností všedního života. Pro tuto práci jsou stěžejními tři oblasti, do kterých zasahovala – tisk, divadlo a film. Tisková cenzura představuje prostředek pro částečnou komparaci, jelikož se od cenzury v umělecké oblasti lišila. Její předběžná povaha byla v rámci demokratizace zakázána a nahrazena následnou formou v podobě konfiskací, zatímco předběžnost v divadelním a filmovém prostředí se zachovala přes celé období první republiky.

Diplomová práce vymezuje právní rámec cenzury v období první republiky a dělí jej na předpisy obecnější povahy, které se cenzury dotýkaly, a specifické předpisy, které její postupy nějakým způsobem modifikovaly a konkretizovaly.[1] V rámci obecných relevantních předpisů

[1] Autorka se některým tématům uvedeným v této diplomové práci již dříve věnovala ve článcích publikovaných na portálu Iurium, a to především otázce tiskového

zmiňuje Ústavní listinu Československé republiky z roku 1920 (zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.), zákony, které se věnovaly mimořádným situacím (zákon č. 300/1920 Sb. z. a n., o mimořádných opatřeních, a zákon č. 131/1936 Sb. z. a n., o obraně státu) a trestní předpisy (zákon č. 117/1852 ř. z., trestní zákon, a zákon č. 119/1873 ř. z., trestní řád). Doplňuje výčet o speciální část, v níž se věnuje zákonu na ochranu republiky (zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.), tiskovému zákonu (zákon č. 6/1863 ř. z.), dvorskému dekretu ze 6. ledna 1836 (sv. 64, č. 5 Sb. zák. pol.), nařízení ministerstva vnitra č. 454/1850 ř. z., divadelní řád a nařízení ministerstva vnitra a ministerstva veřejných prací č. 191/1912 ř. z., o pořádaní veřejných představení kinematografických.

Pro pochopení praktické aplikace cenzury v uměleckém odvětví poskytuje diplomová práce analýzu fungování divadelního a filmového cenzurního procesu. Ta zahrnuje jak popis správního řízení o udělení divadelní koncese a kinematografické licence k provozování toho kterého podnikání, tak samotné předběžné cenzurní posouzení konkrétních děl. Jako ukázka těchto procesů a k představení jednotlivých palčivých témat, kterým se českoslovenští cenzoři často věnovali, pak slouží zdokumentované ukázky dobových případů cenzurních zásahů.

Diplomová práce podává deskriptivní metodou s využitím převážně sekundární literatury historické a kulturní reálie, jež mají nastínit dobovou atmosféru meziválečného Československa. Deskriptivně přistupuje i k předání představy o relevantní právní úpravě cenzury, a to v kombinaci s analytickou metodou. Analýzu právních předpisů doplňuje o poznatky dobové i současné literatury a článků, kusé informace čerpá též z jiných vysokoškolských kvalifikačních prací věnujících se obdobným tématům. Nepřímou metodou je do diplomové práce v praktické části vneseno objasnění aplikace cenzury pomocí primárních zdrojů z archivních materiálů Národního archivu v Praze a Moravského zemského archivu v Brně. Zkoumané materiály pocházejí konkrétně z fondu Zemského úřadu v Praze a v Brně a z fondu Cenzurního sboru kinematografického při Ministerstvu vnitra. Fondy obsahují dosud nezpracované a nepublikované informace vycházející z četných cenzurních rozhodnutí příslušných orgánů, posudků

zákonodárství v meziválečném Československu, cenzuře tisku či zákona na ochranu republiky (zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.). Dostupné na: https://www.iurium.cz/encyklopedie/tema/pravni-dejiny

cenzurních sborů či přiložených článků dobového tisku. Deduktivně jsou z archiválií týkajících se konkrétních cenzurních zásahů a postupů u jednotlivých divadelních her a promítaných filmů v práci předávány obecnější poznatky a závěry o cenzurní praxi Československa v meziválečných letech.

2 První republika a pojem cenzury

2.1 Historický kontext

„*Lide Československý! Tvůj odvěký sen stal se skutkem. Stát československý vstoupil dnešního dne v řadu samostatných kulturních států světa*," zněla slova slavného provolání z pera představitelů Národního výboru vydaného 28. října 1918.[2] Téhož dne byl přijat zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., tzv. recepční zákon, dle jehož čl. 2 „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*". Recepcí rakousko-uherského právního řádu se podařilo předejít bezprávnému stavu v nově vzniklém státě. V listopadu 1918 následovalo vydání prozatímní ústavy (zákon č. 37/1918 Sb. z. a n.), která stanovila zřízení klíčových státních orgánů – Národního shromáždění, prezidenta a vlády. Den po jejím přijetí byl T. G. Masaryk aklamací zvolen prezidentem republiky a K. Kramář sestavil první vládu. V roce 1920 byla schválena Ústavní listina Československé republiky (zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.), díky níž se stát stal oficiálně demokratickou republikou.[3]

Politické spektrum tehdejší doby prezentovaly zejména strana Československé národní demokracie, Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (známá také jako Agrární strana), Československá sociálně demokratická strana, Československá strana národně socialistická a Československá strana lidová.[4] Zastoupeno bylo i Slovensko například prostřednictvím Slovenské strany ľudové. V roce 1921 vznikla oddělením levicově radikálního křídla Sociální demokracie Komunistická strana Československa (KSČ). Své politické strany zakládaly i národnostní menšiny, z nichž největší převahu měly německé. Politické strany byly důležitou hybnou silou tiskového rozmachu, neboť to byl právě stranický tisk, který mediálnímu prostředí v první republice dominoval.

Počátky budování samostatného Československa nebyly jednoduché. Stát se potýkal s řadou existenčních problémů, které

[2] Křivánková, A. *Ilustrované dějiny českého národa*. Český Těšín: Československý spisovatel, s.r.o., 2011, s. 562.

[3] Křivánková, *Ilustrované dějiny českého národa*. s. 586.

[4] Tamtéž, s. 568–569.

přicházely jak zvenčí, tak zevnitř. Krátce po vzniku republiky vypukly hraniční spory se sousedními státy. Napětí panovalo na jihu s Maďarskem, jež se po rozpadu monarchie snažilo obnovit své dřívější hranice a uplatnit vliv na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Nároky na další části území si činilo také Polsko a Rakousko. Tyto konflikty nakonec vyústily v ustálení hranic Československé republiky, zahrnující území Čech, Moravy, Slezska, Slovenska a Podkarpatské Rusi s deklarovanou samosprávnou povahou.[5] Versailleská smlouva z roku 1919 uznala Československo jako nezávislý stát se svrchovaným územím.[6]

Složitá situace panovala i uvnitř státu, kde část německého obyvatelstva žijící na československém území odmítala nové státní uspořádání. Tento odpor však neměl dlouhého trvání, již v listopadu 1918 přistoupila československá vláda k vojenskému obsazení pohraničí, čímž jej poměrně rychle potlačila.[7] Napětí v pohraničí však přetrvávalo a stalo se významným faktorem ovlivňujícím společenský i politický vývoj.[8]

Celé období první republiky provázela otázka národnostních menšin. Přes veškeré snahy československé vlády zůstávala nevyřešena až do vyhrocení situace v roce 1938. Šestá hlava Ústavní listiny (zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.), věnovaná národnostním a jiným menšinám, slibovala plnou rovnost všech státních občanů.[9] Zaručovala jim stejný přístup k veřejným úřadům, svobodu povolání, právo zakládat spolky a být vyučován v mateřském jazyce. Jakýkoli pokus o násilné odnárodňování prohlašovala za nedovolený a trestný. Národnostní menšiny měly rovněž zastoupení v Národním shromáždění. Napjatá atmosféra třicátých let však vztahy menšin k československému státu zhoršila, což otevřelo prostor pro záminky o údajném útlaku menšin a jejich zneužití ze strany sílícího Německa.

---

[5] Křivánková, *Ilustrované dějiny českého národa*. s. 567.

[6] Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. s. 300.

[7] Augusta, P., Honzák, F. *Československo 1918-1938*. Praha: Albatros, 1992, s. 10.

[8] K česko-německým vztahům v meziválečném období viz např. Tauchen, J., Schelle, K. *Češi a Němci v meziválečném Československu*. Ostrava: Key Publishing, 2013.

[9] K tomu blíže např. Váchová, M. *Politické a právní aspekty ve vybraných ustanoveních ústavní listiny z roku 1920*. 2014, rigorózní práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

Navzdory představě o harmonickém soužití Čechů a Slováků v jednom národě, jež se zpočátku jevila jako nadějné řešení národní otázky[10], se objevilo napětí i v tomto vztahu. Po dlouhém útlaku za maďarské nadvlády obsazovali Češi po vzniku republiky klíčové pozice ve státní správě a školství na Slovensku, což později nová generace slovenských vzdělanců vnímala s nelibostí. Tyto okolnosti přispěly k šíření separatistických myšlenek a požadavků na autonomii Slovenska.[11] Společně s rostoucím nacionalismem a politickým napětím nakonec tyto tendence vedly až k rozpadu československého státu.

Československé hospodářství se po těžkých poválečných začátcích ve dvacátých letech rychle stabilizovalo, ačkoli s výraznou nerovnoměrností mezi rozvinutými českými zeměmi a slabším Slovenskem a Podkarpatskou Rusí. Velká hospodářská krize po roce 1929 přinesla vysokou nezaměstnanost a pokles výroby, což posílilo radikální a extremistické proudy. V průběhu třicátých let došlo k částečné obnově, ovšem převážně díky zbrojnímu a obrannému průmyslu v očekávání zhoršující se mezinárodní situace. Narůstající společenské napětí a radikalizace společnosti ovlivnily i přístup státu k omezování veřejného projevu.

Třicátá léta, zejména jejich druhá polovina, představovala pro poměrně mladou Československou republiku období rozčarování. Eskalace napjaté situace v pohraničí, separatistické tendence Slovenska, rostoucí extrémismus v řadách obyvatelstva, prosazování radikálních stran v parlamentu, tlak ze zahraničí a konečně podepsání Mnichovské dohody – to vše vedlo k ukončení zlaté éry první republiky a nastolilo hořké období republiky druhé.

---

[10] Před koncem války se představitelé myšlenky vzniku nového samostatného státu museli filozoficky vypořádat s nerovnoměrným zastoupením menšin na území, jež se mělo později stát územím československým. Na tomto území totiž Češi tvořili cca 50 % populace, Slováci však měli procentuálně výrazně menší zastoupení (14 %) než menšina německá (23 %). Viz Vojáček, Schelle, Knoll. *České právní dějiny*. s. 297. Myšlenka vytvoření česko-slovenského národa by nemusela mít kvůli převažující německé menšině ve světě oporu, přišel proto Masaryk s tzv. teorií „čechoslovakismu“, ideou o jednotném československém národě, jenž by svým procentuálním zastoupením na daném území již převyšoval početně menšinu německé národnosti.

[11] Augusta, Honzák. *Československo 1918-1938*. s. 21.

2.2 Kulturní kontext

V meziválečném období se modernímu umění dostalo plného rozkvětu. Formovaly se nové umělecké směry, které ovlivnily většinu kulturních oblastí – dadaismus, avantgarda, z ní vycházející československý poetismus a také proletářská tvorba. V uměleckém prostoru se přirozeně prolínaly české a německé vlivy.[12] Rozvíjející se masová média, především tisk, rozhlas, film a divadlo, ovládala společenský život a zároveň vytvářela prostor, v němž se tyto směry mohly naplno projevit.

Nejvýznamnějším médiem byl tisk, který zapustil své kořeny již za dob Rakouska-Uherska a byl úzce spjat se vznikem politických stran – největší prostor proto zaujímal stranický tisk. Mezi typické tituly té doby patřily například *Národní listy* národních demokratů, *Právo lidu* sociálních demokratů, národně socialistické *České slovo* a nestranické *Lidové noviny* či *Národní politika*. Za doby první republiky vznikly také nové deníky, například *Lidové listy* lidovců a *Rudé právo* hlásící se ke KSČ.[13] Hlavním informačním zdrojem pro novináře a veřejné instituce byla Československá tisková kancelář, státní tisková agentura zajišťující tuzemské i zahraniční zpravodajství.

Vedle tisku se průkopnickým médiem stal rozhlas, jehož pravidelné vysílání pro veřejnost bylo zahájeno v roce 1923.[14] Hlavní rozhlasovou společností byl *Radiojournal*, v němž měl stát většinový podíl, a mohl tak ovlivňovat i vysílaný obsah. Od roku 1924 připravovala Československá tisková kancelář zpravodajství i pro rozhlas.[15] Na rozvoj rozhlasového vysílání později navázaly pokusy o televizní přenos, masová média si tak postupně upevňovala své postavení ve veřejném prostoru.

Významnou součást kulturního života nejen první republiky tvořilo divadlo.[16] Divadelní síť byla rozdělena na stálá (kamenná) divadla a na

---

[12] Bednařík, P., Jirák, J., Köpplová, B. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019, s. 153–157.

[13] Bednařík, Jirák, Köpplová, *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. s. 160–162.

[14] Tamtéž, s. 180–181.

[15] Tamtéž, s. 183–184.

[16] Obecně k dějinám divadla v meziválečném Československu viz např. Makovská, J. *České profesionální divadlo mezi dvěma světovými válkami (1918–1939). Část první.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Makovská, J. *České profesionální*

scény ochotnické a kočovné.[17] Mezi nejdůležitější kamenná divadla patřilo Národní divadlo a Městské divadlo na Královských Vinohradech v Praze, dále divadlo Urania a brněnská Reduta. V Praze i dalších městech měla zastoupení též divadla pro německou menšinu, zatímco maďarskou a rusínskou divadelní scénu obohacovaly divadelní spolky.[18] Mnohá divadla byla hospodářsky závislá na státu, což podporovalo jejich kulturní a výchovný charakter – mohla se zaměřovat na umělecky náročnější repertoár, nikoli jen na komerčně úspěšná díla. Tato závislost však zároveň znamenala určitou míru podřízenosti státnímu zájmu.

Avantgarda se v meziválečném Československu stala výrazným prostorem satiry a společenské kritiky. Jejím nejviditelnějším představitelem bylo Osvobozené divadlo, které zahájilo činnost roku 1925 pod záštitou uměleckého sdružení Devětsil. S příchodem J. Voskovce a J. Wericha v roce 1927 repertoár ovládla postupně revuální představení.[19] S eskalací událostí třicátých let převládala v programu politická a protifašistická satira, jež se v kontextu doby často jevila jako problematická.[20]

Film[21] jako médium představoval do určité míry pro divadlo konkurenci, jelikož byl novější, dostupnější a dokázal oslovit širší okruh společnosti. Kinematografie se na československém území začala

divadlo mezi dvěma světovými válkami (1918–1939). Část druhá. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Dále např. Paříková, M. *České divadlo. Díl 4. Činoherní divadlo v Československé republice a za nacistické okupace (1918–1945)*. Praha: Městská knihovna v Praze, 1985.

[17] K druhovému rozdělení divadel srov. Chytil, A. K otázce divadelního zákona. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1921, roč. 4, č. 2, s. 188.

[18] Chaloupka, A. *České divadlo 1918-1928*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav, 1928, s. 18–19.

[19] V průběhu premiéry inscenace „Vest pocket revue" vznikly později velmi oblíbené tzv. forbíny, části představení, kdy herci stojí před oponou, na forbíně, a svými dialogy a promluvami (často improvizovanými) baví diváky a vyjadřují se k palčivým tématům. K tomu došlo nešťastnou náhodou, kdy se před nachystáním scény zhroutily kulisy a Voskovec a Werich byli nucení předstoupit před diváky a zabavit je, dokud se scéna opět správně nepostaví.

[20] Šormová, E. *Česká divadla. Encyklopedie divadelních souborů*. Praha: Divadelní ústav, 2000, s. 379–384.

[21] K vývoji filmu viz např. Havelka, J. *Kronika našeho filmu (1898–1965)*. Praha: Filmový ústav, 1967.

rozvíjet již před první světovou válkou. Meziválečnému období dominoval němý film, zatímco ve třicátých letech se začal prosazovat film zvukový. Vývoj kinematografie a její rostoucí obliba vyvolaly rozmach filmového podnikání – vznikaly půjčovny, výrobny filmů, ateliéry a kina. Výrazným podnikem filmového průmyslu se stala *Společnost A-B*, která měla téměř monopolní postavení ve výrobě československých filmů[22] a později se podílela i na vybudování prvních českých ateliérů Barrandov.[23]

Domácí filmová tvorba měla složité postavení, neboť divácký zájem se soustředil především na zahraniční snímky, zejména z americké a německé produkce. V roce 1931 byl proto zaveden tzv. kontingent[24] s cílem podpořit domácí výrobu. Tento systém přispěl ke stabilizaci filmového průmyslu a je jedním z možných důvodů, proč se velká hospodářská krize československé kinematografie nedotkla v takové míře jako jiných odvětví.[25]

Kulturní a mediální sféra v průběhu let výrazně zesílila svůj společenský dosah. Současně se prosazovala avantgardní satira a společenská kritika, které reagovaly na eskalující politické napětí. Narůstající radikalizace a bezpečnostní obavy se promítaly do opatrnějšího přístupu státu k veřejné komunikaci a umělecké tvorbě. Kulturní prostředí tak na konci první republiky vstupovalo do období silných tlaků a omezení. Druhá pomnichovská republika již byla jen předskokanem pro příchod komplexní okupační správy mediálního prostoru po událostech roku 1939.

2.3 Cenzura jako pojem

Pojem cenzura (z latinského *censura*, ve významu kontrola či posouzení) má původ ve starověkém Římě, kde byl jako *censor* označován státní úředník, jenž měl za úkol sčítání obyvatel a později dohled nad morálkou občanů. V databázi Národní knihovny ČR je definována jako „*ideově*

[22] Ondrušová, P. *Československá kinematografie v letech 1930–1938*. 2016, bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta, s. 11–13.

[23] Ondrušová. *Československá kinematografie v letech 1930–1938*. s. 15.

[24] Kontingent bylo povolovací řízení, které bylo spojeno s placením daní za dovážené filmy. Peníze z tohoto řízení získané se pak vyplácely domácím tvůrcům.

[25] Ondrušová. *Československá kinematografie v letech 1930–1938*. s. 23.

politická kontrola vydávání tiskovin (knih, periodik, letáků apod.), která se projevuje zákazem vydávání a rozšiřování dokumentů, které jsou považovány za nežádoucí anebo závadné…".[26] Cenzura se však neomezuje pouze na kontrolu tištěných médií, ale zasahuje do všech sfér lidské tvorby a myšlení. Jejím hlavním účelem je zabránit šíření názorů, postojů a vyobrazení považovaných za nežádoucí, a tím chránit zájmy státní, mravní, náboženské či jiné, které bývají tradičně nadřazeny zájmům individuálním. Význam cenzury se v průběhu staletí formoval v souladu s dějinnými událostmi, a to až do podoby, jakou má dnes. Ačkoli se může zdát, že cenzura je převážně záležitostí moderních dějin, pohled do její historie svědčí o opaku.

2.3.1 Historický exkurz

Cenzurní praxe má kořeny již v antické době, kdy byly postihovány projevy odporující převládajícím náboženským a politickým představám.[27] Ve středověku převzala hlavní roli cenzora církev, která prostřednictvím dozoru a seznamu zakázaných knih (*Index Librorum Prohibitorum*) vymezovala směřování dogmatu až do dvacátého století. V českých zemích po nástupu Habsburků bylo podle nařízení Ferdinanda I. k vydávání tiskovin nezbytné vrchnostenské povolení a byly zřízeny cenzurní úřady.[28]

Osvícenství přineslo zřetelný posun k uvolnění poměrů a s důrazem na racionalismus otevřelo prostor pro formulaci svobody projevu a tisku. Myšlenky přirozených práv se promítaly do právních textů o lidských právech a ústavních listin (USA).[29] V absolutistických státech postupně vedle církevní cenzury posilovala cenzura státní. V českých zemích za vlády Josefa II. došlo k proměnám kontrolního systému, který osciloval mezi formou předběžnou a následnou. Generální cenzurní nařízení

[26] Celbová, I. Cenzura [online]. *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)*. 2003. [cit. 29. 4. 2025]. https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002594&local_base=KTD

[27] Např. v Platónově Ústavě se objevila myšlenka, že zásadní názory by měly být zákonně ukotveny a odvracení od nich by mělo být stíháno. Ve starověké Číně byly zase páleny nevhodné knihy. Anastaplo, G. Censorship [online]. *britannica.com.* 17. 4. 2025. [cit. 28. 4. 2025]. https://www.britannica.com/topic/censorship/History-of-censorship

[28] Hrabánek, J. *Soustava československého práva tiskového*. Praha: Nakladatelství Orbis, 1934, s. 15–16.

[29] Anastaplo. *Censorship*.

z roku 1795 však potvrdilo státní dohled v přísnější předběžné podobě a určilo rámec platný až do poloviny devatenáctého století.[30]

Až s příchodem revolučních let devatenáctého století v Evropě se cenzura dočkala výraznějších změn. V habsburské monarchii byla vydána tzv. březnová ústava, která slibovala svobodu projevu a zákaz předběžné cenzury tisku. Předpokládala však přijetí dalších zákonů, jež se měly tiskové otázce blíže věnovat, a jejich vydáním byla svoboda fakticky opět omezena.[31] V období bachovského absolutismu v druhé polovině devatenáctého století byly mimo jiné vydány trestní předpisy upravující i tiskové delikty a předpisy zasahující do umělecké tvorby. Roku 1862 byl přijat komplexní tiskový zákon č. 6/1863 ř. z., který odrážel uvolněnější poměry, přestože si řadu represivních prvků ponechal.[32] Tento zákon, stejně jako trestní a umělecké předpisy, byl recipován do právního řádu Československé republiky a zůstal účinný po celé období první republiky.

Cenzura nezanikla ani v demokratickém prostředí, pouze měnila svou podobu a intenzitu. Uplatňovala se během druhé světové války i v totalitních režimech a v různých formách přetrvává dodnes.

2.3.2 Druhy cenzury

Cenzura se může projevovat v různé podobě, jejíž povaha i důsledky se liší. Rozlišovat ji lze podle způsobu, jakým je uplatňována, podle oblasti, do níž zasahuje, nebo podle subjektu, který ji vykonává. Základní členění rozlišuje cenzuru předběžnou a následnou.

Cenzura *předběžná* zasahuje do tvorby či názoru autora ještě před jeho zveřejněním, tedy dříve, než se projev dostane k adresátovi. Autor

---

[30] Hrabánek, J. *Soustava československého práva tiskového*, s. 16.

[31] Konkrétně se jednalo o císařský patent ze 13. března 1849 (označovaný též jako zákon proti zneužívání tisku), který reguloval podmínky pro tiskovou svobodu. Wögerbauer, M. et al. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015, s. 367. K tomu viz Patent označovaný jako „zákon proti zneužívání tisku“ (1849). In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek V. Praha: Key publishing, 2022, s. 139.

[32] Kohout, M. *Tiskové zákonodárství ČSR v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1938*, disertační práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, s. 23.

je zpravidla povinen předložit své dílo k posouzení příslušnému orgánu, který jeho publikaci schvaluje nebo zakazuje. Tento typ byl charakteristický pro absolutistické a později totalitní státy a uplatňoval se i v umělecké oblasti za první republiky.

Následná cenzura naopak nastupuje až po zveřejnění díla. Cenzurní orgán posuzuje publikovaný obsah *ex post* a může rozhodnout o jeho stažení z veřejného prostoru nebo o jeho úpravě. Tento druh byl zakotven v tiskovém právu meziválečného Československa[33] a v různých podobách se objevuje dodnes.

Cenzura zasahuje do mnoha oblastí společenského života. Může se týkat morálních otázek, nejčastěji spojených s problematikou pornografických materiálů nebo explicitního násilí – taková je tzv. *mravní* cenzura. V období první republiky se projevovala například označením některých filmů jako mládeži nepřístupných.

Široké pole působnosti má *politická* cenzura, která reaguje na potřebu státu udržet si moc, celistvost a veřejný pořádek. Obvykle chrání národní zájmy a kontroluje veřejnou debatu o citlivých tématech, zejména politických, mezinárodních či národnostních. V meziválečném Československu se politická cenzura uplatňovala například v podobě zásahů proti narážkám na zahraniční politiku s cílem zachovat příznivé mezinárodní vztahy.

Významnou roli si zachovala i *náboženská* cenzura, jejímž cílem je zamezit šíření myšlenek odporujících centrálnímu náboženskému učení, označovaných za kacířské či proticírkevní. Mezi další druhy cenzury lze zařadit cenzuru *vojenskou*, případně *válečnou*, zaměřenou na ochranu strategických informací, cenzuru *školní* ovlivňující obsah výuky a cenzuru *korporátní*, uplatňovanou interně v rámci obchodních společností.

Rozsah působnosti cenzury určuje i okruh subjektů, které ji vykonávají. Lze hovořit o cenzuře *státní*, *církevní*, či cenzuře *soukromých institucí.*

Specifickým druhem cenzury je tzv. *autocenzura*. Jedná se o psychologický a sociální jev, kdy jedinec, nejčastěji z obavy z následného zásahu, sám analyzuje a upravuje svůj projev tak, aby se vyhnul možným restrikcím. Autor tak vědomě vynechává části, které by mohly být

[33] Cenzura literatury a tisku. In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek I. Praha: Key publishing, 2022, s. 459–492.

označeny za závadné, čímž předchází riziku postihu spojenému s publikováním svého díla.

Cenzura se nemusí projevovat pouze ve vlastním cenzurním procesu, tedy v předběžném či následném posuzování a omezování projevu. Určité aspekty lze nalézt i v řízeních, které s těmito procesy souvisejí. Mezi takové patří zejména rozhodování o udělení licencí a koncesí k provozování umělecké činnosti, které může ovlivňovat množství a druhy děl vstupujících do veřejného prostoru. V širším kontextu lze mezi tyto formy zařadit i rozhodování o poskytování finanční podpory, jež může obsahovat stopy po snaze působit na tvorbu autorů. Takové způsoby skrytého či nepřímého uplatňování moci na svobodu projevu se souhrnně označují jako tzv. *soft censorship*.

3 Cenzura v právu první republiky

Cenzura v meziválečném Československu se řídila převážně zákony přijatými již za Rakouska-Uherska, které československá vláda do nového právního řádu převzala recepčním zákonem (zákon č. 11/1918 Sb. z. a n.). Přes opakované snahy nahradit, unifikovat a modernizovat režim cenzury jak v oblasti tisku, tak umění, k plné rekodifikaci nikdy nedošlo. Absence nové ucelené kodifikace vedla k tomu, že právní úprava zůstala primárně založena na novelizovaných zákonech z doby monarchie. Vedle recipovaných zákonů bylo v meziválečné době přijato několik právních předpisů pro výjimečné stavy a situace, které stanovovaly postupy a zasahovaly do pravomocí cenzurních orgánů v mimořádných podmínkách. Patřil k nim zákon o mimořádných opatřeních (zákon č. 300/1920 Sb. z. a n.), zákon na ochranu republiky (zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.), a zákon o obraně státu (zákon č. 131/1936 Sb. z. a n.).

Právní rámec cenzury tisku tvořily tiskový zákon (zákon č.6/1863 ř. z.), trestní zákon z roku 1852 (zákon č. 117/1852 ř. z.), a na něj navazující trestní řád z roku 1873 (zákon č. 119/1873 ř. z.).

V oblasti divadla a filmu byly pro problematiku umělecké cenzury klíčovými dekret dvorské kanceláře z 6. ledna 1836 (sv. 64, č. 5 Sb. zák. pol.), nařízení ministerstva vnitra č. 454/1850 ř. z., divadelní řád, a v neposlední řadě také nařízení ministerstva vnitra č. 191/1912 ř. z., o pořádání veřejných představení kinematografických.

Právní řád Československa nebyl po roce 1918 na celém území státu unifikován a vyznačoval se právním dualismem. Existovaly odchylky mezi českým právem, převzatým z rakouské úpravy, a právem platným na bývalém uherském území, přeneseným z uherského zákonodárství. Kromě výše zmíněných rakouských zákonů byl do právního řádu zahrnut také uherský tiskový zákon z roku 1914 (zákonný článek XIV/1914), podle nějž platila na území Slovenska a Podkarpatské Rusi předběžná cenzura až do roku 1922.[34] Převzaty byly též zákony trestního práva – zákonný článek V/1878, zákonný článek XL/1879 o

[34] Beránková, M. a kol. *Dějiny československé žurnalistiky. Díl III. Český a slovenský tisk v letech 1918-1944*. Praha: Novinář, 1988. s. 73.

přestupcích a zákonný článek XXXIII/1896 věnující se procesní úpravě.[35] Uherské trestní zákony byly v některých ohledech vnímány jako modernější a pokrokovější oproti rakouskému trestnímu zákonu a řádu, což souviselo i s časovým odstupem jejich vydání.[36]

Na území Slovenska upravovala cenzuru v uměleckém prostředí nařízení uherského ministerstva vnitra č. 64.573/1901, o povolování koncertů, představení atd., a nařízení uherského ministerstva vnitra č. 44.965/1918, o kontrole filmů určených pro veřejná představení. Tato nařízení byla pro Slovensko následně zrušena a nahrazena úpravou blízkou českým zemím – nařízením vydaným ministrem s plnou mocí pro správu Slovenska č. 174/1919 Sb. z. a n., o usporiadaní verejných kinematografických predstavení na Slovensku. Pro území Podkarpatské Rusi však uvedená uherská nařízení platila po celé období první republiky. Ve snaze přiblížit tamní poměry řádu platnému na českém a slovenském území byla civilní správa Podkarpatské Rusi pověřena, aby vydala směrnice, upravující poměry obdobně jako rakouské nařízení. Tyto směrnice však nikdy nebyly publikovány a nemohly vést k unifikaci právních řádů. Vzhledem k tomu, že v úpravě dříve uherské, přizpůsobené novému právu československému, nelze spatřovat významnějších rozdílů, je zde uvedena pouze okrajově jako doplnění a větší pozornost bude věnována recipovanému rakouskému právu.[37]

3.1 Ústava (zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.)

Základní rámec fungování republiky vymezovala Ústavní listina Československé republiky vydaná v roce 1920 (zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., dále jen „Ústava“).[38] Odrážela

[35] Kindl, V. O původně rakouských právních předpisech, které se dnem 28. října 1918 staly součástí československého právního řádu, a o jejich vyhlašování. *Právní fórum*. 2008, roč. 5, č. 8, s. 12.

[36] Simonová, L. *Změny v trestním právu v první Československé republice*. 2012, bakalářská práce, Masarykova univerzita. Právnická fakulta, s. 22.

[37] Hora, J. *Filmové právo*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství, 1937, s. 1.

[38] K tématu Ústavy blíže např. Weyr, F., Neubauer, Z. *Ústavní listina Československé republiky: její znění s poznámkami*. Praha: Orbis, 1931. Dále Ústava 1920. In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek XIX. Praha: Key publishing, 2022, s. 471–495. Baxa, B. Ústavní listina

demokratické principy a zakotvovala občanská práva a svobody. Ve svém § 113 stanovila, že „v zásadě“ není dovoleno podrobovat tisk předběžné cenzuře, a v § 117 uváděla, že „*každý může v mezích zákona projevovati mínění slovem, písmem, tiskem, obrazem apod.*“. Ústava tak deklarovala svobodu projevu a tisku a zároveň stanovila zásadní zákaz předběžné cenzury. Tento zákaz se však vztahoval výhradně na tisk, v jiných oblastech mohla být předběžná kontrola zachována – cenzura aplikovaná v divadelním a filmovém prostředí proto s Ústavou nebyla v rozporu. Ani v tiskové oblasti nebyla tato zákazová klauzule absolutní. Znění Ústavy poskytovalo zákonodárci možnost upravit mimořádné situace, které se vymykaly z rámce onoho „v zásadě“ a odpovídaly podmínce „v mezích zákona“, a v nichž bylo možné cenzurní režim dočasně zpřísnit. Této možnosti bylo v průběhu meziválečných let opakovaně využito.[39]

3.2 Zákony upravující mimořádné situace

Krátce po přijetí Ústavy byl schválen zákon o mimořádných opatřeních č. 300/1920 Sb. z. a n., který se stal prvním předpisem upravujícím výjimečné situace na území republiky. Tento zákon opravňoval vládu k přijímaní krátkodobých opatření v případech války nebo tehdy, kdy nastanou „*uvnitř státu, nebo na jeho hranicích události, ohrožující zvýšenou měrou celistvost státu, jeho demokraticko-republikánskou formu, ústavu nebo veřejný klid a pořádek*“.[40] Tato opatření se dotýkala omezení či dočasného zrušení svobod garantovaných v §§ 107, 112, 113 a 116 Ústavy. Podle zákona mohlo být zasaženo do svobody tisku, stejně tak mohla být zavedena předběžná cenzura. Opatření musela vláda vydat ve formě usnesení, které podléhalo

československé republiky a vliv cizích ústav. *Sborník věd právních a státních*. 1921, roč. 21, č. 1–2, s. 1–40. Matějka, J. *Ústava Československé republiky*. Praha: Otisk z „Nových doplňků Ottova slovníku naučného", 1928. Sto let od přijetí Ústavy ČSR. *Právník*. 2020, roč. 159, č. 2. Zpráva ústavního výboru k ústavní listině Československé republiky, usnesené ústavním výborem podle § 14. a 17. jednacího řádu [online]. *nrsr.sk.* [cit. 25. 10. 2025] https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=15152&utm

[39] Wögerbauer, M. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*, s. 710.

[40] § 1 zákona č. 300/1920 Sb. z. a n.

schválení prezidenta a muselo být odůvodněno nezbytnou potřebou. Doba platnosti nesměla přesáhnout tři měsíce. Za porušení nařízení vydaných podle tohoto zákona hrozila vysoká pokuta i vězení, pokud trestní zákony nestanovovaly tresty vyšší.

Ustanovení § 10 zákona výslovně umožňovalo zavedení předběžné cenzury pro periodické tiskopisy formou předkládání povinných výtisků státnímu bezpečnostnímu úřadu před jejich rozšířením. Týž úřad měl rovněž pravomoc omezit či zastavit vydávání tiskopisů a zasahovat do provozování tiskové živnosti.

V docela odlišné politické atmosféře druhé poloviny třicátých let byl přijat zákon o obraně státu č. 131/1936 Sb. z. a n.[41] Jeho účelem bylo stanovit konkrétní postupy pro případ vyhlášení branné pohotovosti nebo pro dobu válečného stavu. Vybraná ustanovení, mimo jiné i ta týkající se cenzury, bylo možné použít i mimo stav branné pohotovosti, pokud to zákon výslovně stanovil.

Zákon umožňoval nejvyšším státním institucím uplatnit mimořádná opatření – nejen dohled nad tiskem, ale i rozšíření cenzurní pravomoci na další formy veřejné komunikace, například telefonní hovory, poštovní zásilky, telegramy a na kulturní produkci, včetně divadel a filmů. Stanovil možnost zavedení předběžné cenzury s povinností předkládat výtisky před jejich uveřejněním a státní bezpečnostní úřad mohl zakázat vydávání a rozšiřování závadných tiskovin a omezit nebo zakázat dovoz zahraničních tiskopisů. Odstavec čtvrtý dále rozšířil působnost cenzury na reprodukci zvuku a „i jiné obory", blíže neurčené. Tato otevřená formulace umožňovala zasahovat i do oblastí, jež zákon výslovně nevyjmenoval, a fakticky tak rozšiřovala okruh cenzurní kontroly podle aktuálního uvážení orgánů moci. Zároveň toto ustanovení zřizovalo také tzv. ústřední cenzurní komisi, jež měla koordinovat cenzurní orgány.[42] Zákon *de facto* legalizoval cenzuru v krizových situacích a připravil

[41] K zákonu blíže např. Vorel, J. Zákon o obraně státu: zákon č. 131/1936 Sb. z. a n. a prováděcí nařízení I-VII, č. 155, 156, 157, 196, 197, 198 a 203/1936: novela k zákonu na ochranu republiky: zákon č. 130/1936 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňuje zákon na ochranu republiky. In: *Právo československé: sborník zákonodárství a judikatury*. roč. 3., č. 8. Praha: Čin, 1936. Dále např. Řepa, T. Záměry a procesní přijetí zákona č. 131/1936 Sb., o obraně státu. *Paginae Historiae*. 2023, roč. 31, č. 1, s. 444–463.

[42] Srov. Wögerbauer, M. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*, s. 713.

právní rámec pro její systematické uplatňování, zejména v očekávání válečného konfliktu.

K mimořádným zákonům lze z určitého hlediska řadit i zákon na ochranu republiky (zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.), který se však svou povahou od výše uvedených lišil a samotným zákonodárcem nebyl úmyslně výjimečným nazýván. Vzhledem k jeho zásadnímu významu je o něm pojednáno v samostatné kapitole níže.

3.3 Tiskový zákon (č. 6/1863 ř. z.)

3.3.1 Tiskové právo

Tiskové právo je dlouhodobou součástí českého právního řádu. Představuje soubor norem, které upravují společenské vztahy v oblasti vydávání a rozšiřování tiskovin, podmínky jejich distribuce a případné konfiskace, stejně jako práva a povinnosti spojené s tiskovou činností a následky jejich porušení. Svou povahou náleží do veřejného, konkrétně správního práva, a úzce souvisí s problematikou živností.[43]

V době první republiky šlo o dynamickou a proměnlivou oblast práva.[44] Navazovalo na základy rakousko-uherského práva, jichž se přes četné modernizační snahy po celé meziválečné období nezbavilo. Zároveň šlo o oblast, která byla mnohokrát doplňována, upravována a modifikována jinými právními předpisy. Celé období první republiky provázel konflikt – na jedné straně stála snaha o liberální přístup a budování demokracie, na té druhé pak tendence k udržení kontroly a pořádku ve veřejném prostoru. Obranný postoj motivovaný eskalujícím napětím v mezinárodní i vnitrostátní sféře nakonec převážil nad snahou o vyšší míru svobody.

---

[43] Pouperová, O. *Tiskové právo*. 2006, rigorózní práce, Masarykova univerzita, Právnická fakulta, s. 7.

[44] K historii tiskového práva blíže např. Žáček, P. Tiskový pořádek před 15. březnem 1939. *Paměť a dějiny*. 2009, roč. 3, č. 2, s. 5–21. Kohout, M. Legislativní proces tiskových zákonů první republiky očima německých zákonodárců. In: Tauchen, J. Schelle, K. *Češi a Němci v meziválečném Československu.* Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 134–143. Právo tiskové 1848-1938. In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek VII. Praha: Key publishing, 2022, s. 449–468.

3.3.2 Charakteristika zákona

Tiskový zákon č. 6/1863 ř. z. (dále jen „tiskový zákon“) byl nejdůležitějším zákonem pro tiskovou oblast, který vznikl z iniciativy liberální části říšské rady v období výrazného uvolnění poměrů po roce 1860.[45] Navazoval na císařské patenty vydané po roce 1848, jež svobodu tisku deklarovaly, ačkoli vzápětí ostře ohraničily. Doplňoval jej procesní zákon o řízení ve věcech tiskových (zákon č. 7/1863 ř. z.).[46] Tiskový zákon byl koncipován jako komplexní kodifikace tiskového práva, která zahrnovala jak pojmy tiskového práva, hmotněprávní úpravu práv a povinností dotčených osob, tak i trestněprávní regulaci tiskových deliktů.

Svým charakterem byl krokem k liberálnímu přístupu a přinášel několik zmírňujících prvků, mimo jiné zrušil mechanismus udělování koncesí pro vydávání tiskopisu. Nahradil jej pouhou ohlašovací povinností. Reflektoval zánik předběžné cenzury tisku, jež substituoval souběžnou kontrolou u periodických tiskopisů – tiskař při rozeslání předkládal výtisk též správnímu úřadu. U neperiodických tiskopisů však povinnost odevzdávat je předem ke kontrole zachoval, čímž předběžná cenzura u tisku nevymizela zcela.[47] Řadu represivních prvků zákon ponechal a u některých dokonce rozšířil jejich použitelnost. Například právě zánik předběžné cenzury ve svém důsledku vedl k nárůstu využívání nástrojů k následnému zabavování tiskovin – to mohlo být buď policejní (například z důvodu porušení podmínek distribuce), nebo exekuční (za účelem realizace rozsudku, včetně zničení tiskovin či tiskařského vybavení). Následná cenzura se v tiskové oblasti uplatňovala formou konfiskací již vyšlých tiskovin či jejich částí a případným potrestáním osob odpovědných za jejich obsah.

3.3.3 Obsah zákona

Obsahoval celkem 41 ustanovení a dělil se do tří částí – obecné, pořádkové a trestněprávní. V obecné části byly mimo jiné vysvětleny klíčové pojmy a upravena živnostenská pravidla pro vydávání tisku. Pořádková ustanovení určovala náležitosti tiskovin a jejich vydávání,

[45] Sokol, T. *Tisk a právo*. Praha: Orac, 2001, s. 5.

[46] Kohout. *Tiskové zákonodárství ČSR v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1938*, s. 22.

[47] Tamtéž, s. 23.

například povinné údaje na tiskovinách, povinnost složit kauci a podmínky pro oznámení zahájení vydávání periodika. Trestněprávní část se věnovala deliktům v tiskové oblasti. Tato část fungovala ve vazbě s obecně platnými trestními zákony a doplňovala specifická opatření a pravidla, byly-li trestné činy spáchané prostřednictvím tisku. Zároveň obsahovala zrušující a nahrazující ustanovení ve vztahu k trestnímu zákonu.

Z pořádkových opatření lze v krátkosti zmínit zakotvení ohlašovací povinnosti a povinnosti složit kauci. Jednalo se o instituty, které určitým způsobem regulovaly potenciální tiskařskou a vydavatelskou činnost a stanovovaly jim mantinely.[48]

Významným bylo ustanovení § 17, které upravovalo odevzdání povinného výtisku úřadu bezpečnosti, popřípadě i státnímu zástupci. Povinný výtisk představoval možnost pro kontrolu cenzorem (policejní úřad či státní zástupce), který daný výtisk prohlédl a schválil nebo navrhl konfiskaci, o níž pak rozhodovalo státní zastupitelství. Rozhodnutí o konfiskaci podléhalo následnému schválení krajským soudem.[49] Povinnost předběžného zasílání, které platilo pro určité tiskopisy (neperiodické tiskopisy, které splňovaly podmínky pro povinné údaje), byla zrušena přijetím Ústavy. Zůstalo zachováno pouze odevzdávání povinných výtisků zároveň s jejich rozšiřováním.[50]

Zákon označil za přečiny například pokračování v rozšiřování listu i po zákazu jeho distribuce nebo vydávání listu, které bylo soudem či úřadem již jednou zastaveno. Specifikoval tím míru trestnosti vyjmenovaných činností.

V trestněprávní části ustanovení § 29 až § 32 upravovala institut zanedbání povinné péče a vyjmenovávala osoby, jež tuto povinnost nesly a míru jejich odpovědnosti v jednotlivých případech. Odpovědnými tak mohli být spisovatel, vydavatel nebo tiskař, zatímco tzv. odpovědný

[48] Skládání kaucí mělo pro některé tiskopisy existenčně rozhodující význam. Převážně dělnický tisk mnohdy nedosahoval potřebné finanční kapacity k naplnění kaučních povinnosti. Z určitého úhlu pohledu tak mohla být povinnost složit kauci vnímána problematicky, jako pomyslný zásah do svobody tisku. Srov. Kohout, M. *Tiskové zákonodárství ČSR v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1938*, s. 23.

[49] Hubená, E. *Cenzura jako politický nástroj na obranu republiky*. 2012, bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, s. 18.

[50] Hrabánek. *Soustava československého práva tiskového*. s. 112.

redaktor odpovídal za zanedbání péče vždy. V této části tak zákon určoval možné subjekty trestního řízení.[51]

Ustanovení § 34 rušilo vybraná ustanovení trestního zákona a nahrazovalo je navazujícími paragrafy. Ustanovení § 35 ukládalo jako vedlejší trest propadnutí kauce. Dále nesmělo být pokračováno v rozšiřování tiskopisu, jehož obsah již byl soudem shledán trestný. Tato tzv. zápověď měla být vyhlášena v úředních novinách. Bylo-li tak rozšiřování některého tiskopisu zastaveno, měla se tato skutečnost dostat do povědomí veřejnosti, což do jisté míry zvyšovalo transparentnost cenzurního řízení. Zákon umožňoval zastavit další vydávání listu až na šest měsíců na návrh státního zástupce, pokud jeho obsahem byl již spáchán zločin či více přečinů.

3.3.4 Novelizace

Zákon byl několikrát novelizován, první dvě novelizace proběhly již za rakousko-uherské vlády ve druhé polovině devatenáctého století, a to zákonem č. 142/1868 ř. z. a zákonem č. 161/1894 ř. z. Novely mimo jiné zrušily možnost zastavení rozšiřování tiskopisu nebo zúžily odpovědnost osob za obsah tiskopisu. V roce 1894 byl zrušen institut kaucí a zavedena náhrada škody za neospravedlněné zabavení policejním orgánem.[52]

V roce 1924 byla schválena první československá novela tiskového zákona (zákon č. 124/1924 Sb. z. a n.), a to v poměrně rychleném tempu.[53] Kromě jiného předala pravomoc v rozhodování o tiskových deliktech krajským soudům (zde vznikly senáty označované jako tzv. soudy kmetské) a zaměřovala se primárně na otázku trestu za

[51] K tomu blíže např. Trestné činy tiskové. In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek XVIII. Praha: Key publishing, 2022, s. 507–518. Soudy tiskové. In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek XIV. Praha: Key publishing, 2022, s. 618–620. Procesy tiskové a boj K. H. Borovského s cenzurou. In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek VII. Praha: Key publishing, 2022, s. 132–150.

[52] Rotter, K. *Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky*. Praha: Ministerstvo vnitra republiky Československé, 1935, s. 13–52.

[53] Kohout, M. *Tiskové zákonodárství ČSR v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1938*, s. 145.

nactiutrhání. Sloužila jako krok k utužení poměrů a byla spíše účelovou reakcí na dobovou atmosféru častých žurnalistických komentářů ke korupčním aférám či jiným prohřeškům veřejně činných osob.[54]

Ve třicátých letech byl tento zákon doplněn tzv. malým tiskovým zákonem (zákon č. 126/1933 Sb. z. a n.). Ten byl výsledkem snahy vytvořit komplexní legislativní normu pro oblast tisku, avšak během procesu došlo k výraznému zúžení původního návrhu. Ve své konečné podobě upravoval pouze vybrané oblasti. Jedním z klíčových témat, kterým se zákon věnoval, bylo omezení kolportáže (zjednodušeně rozšiřování či roznáška tiskovin). Zakázal šířit určitý typ obsahu, a to zejména materiály útočící na stát, jeho čelní představitele či demokratické zřízení nebo narušující veřejnou morálku a pořádek.[55] V této novele lze spatřovat očividnou potřebu větší ingerence do obsahu tiskopisů v návaznosti na postupnou radikalizaci a extrémismus ve společnosti.

Vyjma výše zmíněných předpisů navazoval na tiskový zákon rovněž zákon č. 108/1933 Sb. z. a n. o ochraně cti a vládní nařízení č. 119/1935 Sb. z. a n. o povinných výtiscích.

3.3.5 Pokusy o rekodifikaci tiskového práva

Tiskový zákon byl převzat do právního řádu nově vzniklého Československa zprvu jako provizorní, ačkoli se nakonec stal určujícím a jediným zákonem tiskového práva po celé období první republiky. V průběhu let došlo k několika pokusům o vydání nového liberálního tiskového zákona. První pokus byl uskutečněn již v roce 1919, kdy byla předložena Národnímu shromáždění osnova připravená dr. Boučkem a jeho spolupracovníky, jež měla rušit stávající tiskový zákon. Odrážela demokratické tendence a prosazovala konfiskaci *ex post* až po vydání rozhodnutí soudem. Měla však i své nedostatky v podobě nevyřešené otázky dualistické úpravy s uherským právem a nejednoznačné vymezování pojmů.[56]

---

[54] Kohout, M. *Tiskové zákonodárství ČSR v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1938*, s. 171.

[55] Wögerbauer, M. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*, s. 712.

[56] Kohout, M. *Tiskové zákonodárství ČSR v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1938*, s. 88.

V roce 1921 byl vypracován nový vládní návrh novely, který měl komplexně regulovat tiskové právo. Na jeho tvorbě se podíleli nejen legislativci, ale také odborná a žurnalistická veřejnost a byl projevem moderního i unifikovaného uchopení tiskového práva. Na půdě Národního shromáždění však nikdy nebyl projednán, a proto také novela nevstoupila v platnost.[57]

Dalších pokusů se tiskové právo dočkalo až ve třicátých letech, kdy byla politicko-společenská situace značně odlišná. Tzv. velký tiskový zákon, respektive jeho návrh, byl předložen v roce 1932. Obsahoval komplexní úpravu tiskových otázek včetně deklarace svobody projevu a tisku či definice pojmů. Při jednáních byl značně zrevidován a zúžen na pouhých několik paragrafů, které měly odrážet aktuální společenskou situaci.[58] V této podobě byla osnova později přijata jako malý tiskový zákon. Ke kompletní rekodifikaci tiskového práva došlo až na počátku padesátých let dvacátého století.

3.3.6 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy

Rozvoj tiskového práva byl pro moderní společnost klíčový, mimo jiné totiž přinesl potřebu jeho komplexní úpravy a otevřel diskuzi o zakotvení svobody projevu a tisku. S příchodem revolučních let devatenáctého století byl právní režim tiskového práva kodifikován a vyústil ve vznik zákona, jenž určoval směr tiskového práva i přes celé období první republiky. Tiskový zákon byl komplexní úpravou tiskové problematiky. Týkal se tiskové činnosti jako takové, k níž poskytoval hmotněprávní úpravu. Společně s trestními zákony vymezoval způsob uplatňování cenzury, určoval příslušné orgány a stanovil tresty a opatření za tiskové delikty. Od jiných zákonů, které byly v meziválečném Československu vydány a jež se týkaly tiskové problematiky, se lišil tím, že právě tento zákon byl stěžejním a výchozím pro ostatní, poněvadž představoval jednotnou úpravu tiskového práva.

S cenzurou je tiskové právo úzce spojeno, cenzurní praxe ho fakticky doprovázela, respektive doprovází, po celou dobu jeho existence. Vzhledem k tomu, že ve vymezeném období se jednalo o cenzuru v demokratickém státě, nepovažovala se za prostředek nikterak

[57] Kohout, M. *Tiskové zákonodárství ČSR v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1938*, s. 111–112.

[58] Tamtéž, s. 177–178.

tajný. V tiskopise se obvykle uvádělo, že jde o vydání po konfiskaci některých jeho částí, popřípadě se v samotném listě objevovala „bílá místa“. Šlo o dobovou redakční praxi vypuštění textu, která měla nahradit původní závadné články či projevy. Stejně tak se tvořily seznamy konfiskovaných tiskopisů. Veřejnost byla svým způsobem o činnosti cenzurních orgánů informována.

3.4 Trestní zákon (č. 117/1852 ř. z.) a trestní řád (č. 119/1873 ř. z.)[59]

Trestní zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27. května 1852 (dále jen „trestní zákon“)[60] představoval nový ucelený kodex trestního práva, ačkoli byl v tehdejší praxi označován za novelu zákona z roku 1803. Na rozdíl od předchozího zákona upravoval pouze otázky hmotněprávní a zaváděl tripartitní klasifikaci trestných činů. Odrážel porevoluční snahy a navazoval na zrušení cenzury ve čtyřicátých letech devatenáctého století. Stanovoval, že za trestné činy v něm uvedené se považují i činy spáchané obsahem tiskopisu, a odkazoval na příslušné tiskové zákony. Ačkoli byl zákon ve své době považován za poměrně pokrokový, po recepci do demokratického právního řádu působily některé jeho instituty zastarale a odrážely ducha monarchistického období.[61] V rámci recepce zákona byly vypuštěny části, které neodpovídaly republikánskému zřízení, zejména ustanovení odkazující na královskou rodinu či na trestný čin velezrady.[62] Navzdory opakovaným rekodifikačním snahám zůstal trestní zákon v novelizované či doplňované podobě účinný až do padesátých let dvacátého století.

---

[59] K těmto trestním předpisům blíže např. Kallab, J., Herrnritt, V. *Dodatky k trestním zákonům československým (III. vyd. 1933) a k trestnímu řádu československému (II. vyd. 1931), platným v Čechách a v zemi moravskoslezské*. Praha: Nákladem Českomoravského Kompasu, 1938.

[60] K trestnímu zákonu viz např. Trestní zákon (1852). In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek XVIII. Praha: Key publishing, 2022, s. 702–709.

[61] Jablonický, T. *Dějiny trestního práva v českých zemích v letech 1848 až 1989*. 2013, disertační práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, s. 15.

[62] Simonová, L. *Změny v trestním právu v první Československé republice*, s. 23.

Trestní řád č. 119/1873 ř. z. ze dne 23. května 1873 (dále jen „trestní řád“)[63], též Glaserův řád (podle jeho autora Julia A. Glasera), byl ve své době poměrně reformním a pokrokovým zákonem. Navazoval na tzv. prosincovou ústavu z roku 1867 a odrážel demokratičtější přístup, který se promítl i do zásad trestního procesu – zaveden byl například princip soudcovské nezávislosti, veřejnosti jednání či volného hodnocení důkazů.[64] Vznikal v době, kdy byla předběžná cenzura zrušena, a proto upravoval mechanismy, jež měly společnost chránit před možnými důsledky tohoto kroku, zejména postupy pro následnou konfiskaci a zabavování tiskovin. Po vzniku Československa byl převzat do nového právního řádu. V reformních snahách sdílel podobný osud jako trestní zákon, a proto platil po celou dobu první republiky a zrušen byl až v roce 1950.

3.4.1 Obsah trestního zákona

Trestní zákon obsahoval celkem 532 paragrafů, které byly rozděleny do dvou dílů – o zločinech a o přečinech a přestupcích. Zákon v první části o zločinech vymezoval mimo jiné pojmové znaky zločinu, způsoby trestání nebo polehčující a přitěžující okolnosti, a v několika hlavách vyjmenovával druhy zločinů a druhy trestů. Ve druhém díle o přečinech a přestupcích vymezil druhy trestů, řešil souběhy a v následujících hlavách obsahoval výčet druhů přestupků a přečinů.

Trestní zákon kromě vymezení pojmu „tiskopis“ stanovil, že uvedené trestné činy bylo možné spáchat i prostřednictvím jeho obsahu. Lze proto říci, že cenzurní prvky se postupně promítly do několika částí zákona. Přestože výslovně připouštěl existenci zločinů spáchaných tiskem, z hlediska cenzury byla nejvýznamnější druhá část, neboť tiskové delikty byly nejčastěji kvalifikovány jako přečiny.

---

[63] K trestnímu řádu viz např. *Nový řád soudu trestního daný dne 23. května 1873 s nařízením vykonavacím, vynešením ministra práv k státním zastupitelstvím a zákony, týkajícími se zdělávání seznamů porotnických a zastavení poroty na čas doplněný náležitými vysvětlivky a všemi k řízení trestnímu se vztahujícími zákony a nařízeními*. Praha: Tiskem a nákladem Jindř. Mercy-ho, 1874. Dále Trestní řád (1873). In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek XVIII. Praha: Key publishing, 2022, s. 613–620.

[64] Kulhánková, P. *Zásada kontradiktornosti v českém trestním procesu*. 2014, rigorózní práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, s. 23–24.

Ustanovení § 7 upravovalo přičtení viny za zločin spáchaný obsahem tiskopisu osobám, které spolupůsobily při jeho tisku či rozšiřování (například překladatel, vydavatel nebo tiskař). Počátek trestnosti u těchto odpovědných osob se odvíjel od okamžiku odevzdání díla do tisku.

Mezi konkrétní delikty, které bylo možné spáchat obsahem tiskopisu, patřil zločin veřejného násilí, respektive vybízení, podněcování či svádění k nepokojům při veřejných shromážděních vlády, zákonem uznaných korporací či jiných veřejných orgánů. Za zločin mohl být souzen i ten, kdo se dopustil rušení náboženství v podobě rouhání se proti Bohu.[65]

Ve druhé části zákona bylo stanoveno, že ustanovení §§ 5–11 o trestnosti odpovědných osob u tiskopisů se v zásadě použijí i na přečiny a přestupky.

Konkrétní přečiny, u jejichž trestání se mohla projevit cenzura projevu nebo mohly být spáchány v tisku, byly upraveny například v § 300 a § 303. Ty se věnovaly zlehčování nařízení úřadů či pobuřování proti nim, a urážkám církve či jiných náboženských uskupení. U těchto deliktů bylo možné zpřísnit trest, pokud byly spáchány tiskopisem, kvůli jeho širšímu dosahu.[66]

Hlava dvanáctá upravovala přestupky a přečiny proti bezpečnosti cti – dotýkala se bezdůvodného obvinění, uveřejňování soukromých citlivých skutečností, veřejného hanění či nadávek. Pokud byly spáchány tiskopisem, byly posuzovány jako přečiny s přísnějšími tresty. Tato ustanovení byla zrušena zákonem č. 108/1933 Sb. z. a n., který se této tématice podrobněji věnoval. Do vymezené kategorie deliktů lze zařadit rovněž trestné činy podle § 516, které směřovaly proti mravopočestnému chování a k buzení veřejného pohoršení, a pokud byly spáchány tiskem, zvyšovala se právní kvalifikace i výměra trestu.

---

[65] Překvapivě toto ustanovení bylo ponecháno v platnosti přes celé období první republiky, přestože nově nastolený řád již nebazíroval na tvrdém katolicismu, jako tomu bylo za doby monarchie.

[66] Ustanovení § 309, které bylo ve třicátých letech zrušeno, hovořilo o přestupku protizákonného ohlašování informací z jednání soudů či úřadů, které bylo zakázáno veřejně oznamovat. Materii tohoto paragrafu se pak podrobněji věnoval tiskový zákon ve svém článku VII. a následujících, ve kterých zmiňoval přečin šíření obsahu soudního spisu tiskem. Lepař, M. *Trestní zákon*. Praha: Knihtiskárny dra Ed. Grégra a syna, 1919, s. 169.

3.4.2 Obsah trestního řádu

Trestní řád obsahoval celkem 494 paragrafů a byl členěn do 27 kapitol. Kapitoly se věnovaly obecným ustanovením, soudům, státnímu zastupitelství, obviněnému, hlavnímu přelíčení a dalším. Pro cenzuru byla klíčová 27. kapitola, která upravovala postupy při řešení věcí tiskových.

Relevantními byla též ustanovení o fungování porotních soudů,[67] neboť článek šestý stanovil, že právě porotní soudy jsou příslušné ve věcech tiskových. Podle kapitoly devatenácté porotní soudy fungovaly ve složení tří soudců a dvanácti porotců vybíraných losem. Hlavní přelíčení probíhalo před soudci a porotci a řídilo se obecnými pravidly kapitoly osmnácté, nestanovil-li zákon jinak. Porotci mohli klást otázky a navrhovat provedení důkazů. Porotcům se kladly otázky směřující k posouzení viny či neviny. Předseda porotě shrnul průběh přelíčení, vysvětlil právně významné skutečnosti a poté se porota odebrala se všemi potřebnými listinami a poznatky k poradě. Porotci byli povinni rozhodnout o otázkách, které jim byly předloženy a rozhodovali ohledně viny. K rozhodnutí o vině bylo potřeba nejméně dvou třetin hlasů. Svůj výrok sdělili následně soudu, v případě rozhodnutí o nevině soud obžalovaného obžaloby zprostil. Rozhodli-li o vině pachatele a pokud se soud s verdiktem neztotožnil, mohl ponechat rozhodnutí na příští zasedání jiné poroty. Byl-li obžalovaný shledán vinen, soud vyslechl ve věci vyměření trestu návrhy osob zúčastněných a obžalovaného. Pak příslušelo soudu rozhodnout o trestu. Následující ustanovení této kapitoly se věnovaly možným opravným prostředkům.

Porotní soudy do jisté míry umožňovaly liberálnější posouzení, protože připouštěly lidový prvek ve svém rozhodování. Porotci měli ve své moci rozhodnutí o vině či nevině a výrok nesetrvával pouze na mnohdy tvrdším přístupu profesionálních soudců. Na druhou stranu otevíral tento princip prostor pro široké rozhodování *ad hoc*, podle povahy, národnosti nebo politické příslušnosti porotců, a mohl mít za příčinu v některých případech nesourodé rozhodování[68] či jiné

[67] K tématu porotních soudů se vyjádřil např. K. H. Borovský v Národních novinách. Viz Národní noviny z 23. září 1849, č. 218, s. 859 In: Borovský, K. H., Tobolka, Z. V. *Politické spisy Karla Havlíčka Borovského. 2. Národní noviny (1848–1850)*. Praha: Nákladem Jana Leichtera, 1902, s. 689–693.

[68] Srov. Hrabánek. *Soustava československého práva tiskového*, s. 147.

komplikace.[69] Často bylo takové rozhodování kritizováno vládními činiteli, kteří považovali poroty za nedostatečnou záruku potlačení nežádoucího tisku.[70]

Pravomoc porotních soudů byla zúžena vydáním zákona na ochranu republiky (zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.), jelikož část trestných činů přešla pod jurisdikci nově vzniklého Státního soudu. Porotní soudnictví u nepolitických tiskových kauz fungovalo až do roku 1924, kdy bylo definitivně zrušeno novelou tiskového zákona (zákon č. 124/1924 Sb. z. a n.) a pravomoc přešla na krajské soudy, kde vznikly speciální senáty, tzv. soudy kmetské (složené ze tří soudců z povolání a dvou kmetů volených stranami).

27. kapitola pojednávala o řízení ve věcech tiskových, konkrétně § 484 stanovoval věcnou příslušnost soudů – tiskové přestupky projednávaly okresní soudy, zatímco tiskové zločiny a přečiny soudy porotní. Místní příslušnost byla dána podle toho, kde byl závadný tiskopis tištěn. Z hlediska cenzury a jejího provádění byly klíčovými §§ 487–493. Ty vyjmenovávaly způsoby zabavení tiskopisů a pravomoci k těmto konfiskacím.

Ustanovení § 487 se věnovalo situacím, kdy došlo k vydání či rozšiřování tiskopisu proti ustanovením v tiskovém zákoně. V těchto případech mohl úřad bezpečnosti (nejčastěji okresní úřady či policejní ředitelství[71]) sám nebo na podnět státního zastupitelství závadný tiskopis zabavit. Po zabavení měl 24 hodin na oznámení místně a věcně příslušnému státnímu zástupci. V ostatních případech byl k zabavení příslušným pouze soud, který konfiskaci mohl nařídit na základě návrhu v soukromé žalobě.

Po oznámení měl státní zástupce třídenní lhůtu podat návrh soudu o potvrzení zabavení nebo o zrušení. Soud v dalších třech dnech rozhodl. Pokud k tomu nedošlo do osmi dnů od vykonání konfiskace, takové zabavení automaticky pominulo. Za pominuté či zrušené zabavení náležela poškozenému náhrada škody, prokázal-li její vznik.

---

[69] K nevhodnosti porotních soudů v rozhodování ve věcech trestních, zejména ve věcech zmiňovaných v zákoně na ochranu republiky, viz např. Miřička, A. Poznámky k zákonu na ochranu republiky. *Právník*. 1923, roč. 62, s. 164.

[70] Beneda, I. *Reflexe problematiky tiskového práva v odborných časopisech První republiky*. 2009, diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, s. 56.

[71] Hrabánek. *Soustava československého práva tiskového*, s. 97.

Když soud zabavení potvrdil, pak bylo rozhodnutí platné až do doby, dokud nebylo rozhodnuto v trestním řízení v hlavní věci. Do osmi dnů od potvrzení měl státní zástupce povinnost podat obžalobu nebo návrh na zahájení přípravného vyšetřování. Pokud se tak nestalo, zabavení pominulo a tiskopis se musel dotčené osobě vrátit.

Bylo-li shledáno, že obsahem tiskopisu byl spáchán trestný čin, nařídilo se jeho zničení, a další rozšiřování se zapovědělo, a to i tehdy, byl-li obžalovaný následně obžaloby zproštěn.

V ustanovení § 493 zákonodárce umožnil vedení tzv. objektivního řízení. Toto řízení představovalo možnost pro státního zástupce požádat soud, aby nálezem rozhodl, zda obsahem tiskopisu byl či nebyl spáchán trestný čin. Popřípadě mohl žádat, aby zapověděl jeho rozšiřování, pokud jeho trestnost shledal. Označovalo se objektivní, protože nebylo vedeno proti konkrétní osobě či osobám, nýbrž proti obsahu tiskopisu jako takovému.[72] Tento způsob vedení řízení nebyl společností přijímán kladně, neboť poskytoval státnímu zastupitelství poměrně širokou pravomoc napadat tiskoviny, aniž bylo třeba vymezit konkrétní trestní odpovědnost určité osoby. Tím se otevřel široký prostor pro konfiskace tiskovin. Tento negativní postoj se promítl do opakovaných návrhů zrušit objektivní řízení v nových trestních i tiskových kodifikacích.

3.4.3 Rekodifikace a novelizace

Po vzniku republiky se rekodifikace a modernizace rakousko-uherských trestních předpisů zdála být více než žádoucí. Mimo jiné se problematickou jevila rovněž dualistická úprava odlišná pro české země a bývalé uherské území. Cílem bylo nahradit rakouské a uherské právo novou liberálnější úpravou, která by odrážela demokratické principy a nastolenou politiku.[73]

V roce 1921 byla předložena první osnova nového trestního zákona, která byla v roce 1924 doplněna o zvláštní část a celkově byl návrh dokončen v roce 1926. Tento návrh, známý jako tzv. profesorská osnova (byla dílem odborníků a ministerstvo se od její přípravy distancovalo),

[72] K tomu blíže srov. Beneda. *Reflexe problematiky tiskového práva v odborných časopisech První republiky*, s. 44.

[73] K vývoji trestního práva viz např. Šoková, K. *Vývoj trestního práva na našem území*. 2012, diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta.

ovšem nezískal politickou podporu a přijat nebyl.[74] Dalšího pokusu se trestní zákon dočkal až v roce 1937. Návrh připravilo výlučně ministerstvo spravedlnosti, bez přítomnosti právních expertů, a proto nesl název tzv. úřednická osnova. Vzhledem k mezinárodní napjaté situaci však ani tento návrh projednán nebyl a k jeho přijetí nikdy nedošlo.[75] Podobný osud potkal i trestní řád. V roce 1929 byla předložena osnova nového znění, dočkala se však stejných výsledků jako výše zmíněné návrhy trestního zákona.[76]

V důsledku nepovedených rekodifikačních pokusů se zákony průběžně novelizovaly a doplňovaly, aby odpovídaly tehdejším poměrům. Zákony byly doplňovány tzv. vedlejšími trestními zákony, které se věnovaly vymezeným trestněprávním otázkám. Patřily k nim zejména zákon o objektivních nálezech ve věcech tiskových (zákon č. 449/1919 Sb. z. a n.), jenž umožňoval podat návrh na zrušení konfiskačního nálezu. Dalším byl zákon proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních (zákon č. 309/1921 Sb. z. a n.), který chránil pokojný průběh řádně svolaných shromáždění a zakazoval jejich zneužití k útokům na jednotlivce z národnostních, náboženských či politických důvodů. Dále zákon na ochranu republiky (zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.), který ukotvoval nejtěžší trestné činy proti republice a jejich trestání a o němž pojednává samostatná kapitola. Na něj navazoval zákon č. 51/1923 Sb. z. a n., kterým byl zřízen Státní soud. K modifikacím došlo i po přijetí novely tiskového zákona v roce 1924 (zákon č. 124/1924 Sb. z. a n.), která nahradila porotní soudnictví ve věcech tisku rozhodováním kmetských soudů, a která byla označovaná dobovou kritikou jako „náhubkový zákon“.[77] Ve třicátých letech byl přijat zmíněný zákon na ochranu cti (zákon č. 108/1933 Sb. z. a n.), který zrušil související ustanovení trestního zákona o křivém obvinění.

3.4.4 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy

Trestní zákon i trestní řád byly recipovanými zákony z dob Rakouska-Uherska. Ačkoli se objevily pokusy o jejich modernizaci, zůstaly v

[74] Klouda, T. *Trestný čin v pojetí trestního zákoníku ČR–2009*. 2010, diplomová práce, Masarykova univerzita, Právnická fakulta, s. 14–15.

[75] Klouda. *Trestný čin v pojetí trestního zákoníku ČR–2009*, s. 16.

[76] Simonová. *Změny v trestním právu v první Československé republice*, s. 45

[77] Tamtéž, s. 24–25.

novelizovaných podobách platné na území Československa až do roku 1950. Upravovaly instituty, které přetrvaly až do meziválečné doby a jež lze označit za překonané či zastaralé, přestože v devatenáctém století se jevily jako poměrně pokrokové.

Význam trestního práva ve vztahu k cenzuře byl zásadní, neboť představoval silný nástroj pro její uplatňování. Trestní zákon vyjmenovával trestné činy – zločiny, přečiny či přestupky, jež se svým obsahem dotýkaly svobody slova, projevu či samotného tisku. Svým zněním *de facto* zakotvoval pojem tiskového trestného činu a připouštěl i možnost spáchání trestného činu tiskopisem. Umožňoval prostřednictvím práva a soudního procesu postihovat projevy považované za závadné či ohrožující, a tím do určité míry cenzurovat veřejnou komunikaci.

Trestní řád vytvořil prostředky pro uskutečňování následné cenzury v podobě konfiskací již vyšlých tiskopisů, které svým obsahem splňovaly znaky trestného činu. Cenzura tak byla zákonně ukotvena a opírala se o platný právní řád.

Trestněprávní předpisy tvořily základ pro ostatní zákony zmíněné v této kapitole. Zákon na ochranu republiky (zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.) doplňoval trestní předpisy a vymezoval zvláštní skutkové podstaty. Tiskový zákon navazoval na části týkající se řízení v tiskových věcech a tiskových trestných činů, které dále rozvíjel a konkretizoval.

3.5 Zákon na ochranu republiky (č. 50/1923 Sb. z. a n.)

Zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z. a n. (dále jen „zákon na ochranu republiky“)[78] byl přijat 19. března 1923. Upravoval delikty směřující proti ústavnosti, pořádku a pokoji ve státě a proti jeho celistvosti, zahrnujíce i některé trestné činy vojenské a politické. Záměrně nebyl označován výjimečným zákonem, nýbrž měl sloužit k úpravě trestných činů „*směřujících proti základům státu, proti*

[78] K zákonu na ochranu republiky viz např. Zákon na ochranu republiky (č. 50/1923 Sb.). In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek XXI. Praha: Key publishing, 2022, s. 461–465. Dále Pehr, M. Zákon na ochranu republiky a doprovodné zákony v meziválečné éře. *Časopis Národního muzea. Řada historická*. 2015, roč. 184, č. 3–4, s. 31–60.

bezpečnosti jeho ústavních činitelů, jeho armádě a pokojné náladě obyvatel".[79] Doplňoval recipované předpisy z dob Rakouska-Uherska a v některých částech je nahrazoval. Jeho vydání se odůvodňovalo potřebou rychlé reakce na možné nebezpečí pro republiku, kdy nebylo vhodné vyčkávat na vydání komplexního nového trestního zákona.[80]

Svým zaměřením reagoval na společenskou situaci v nově vzniklém státě. Nespokojenost části německého obyvatelstva v pohraničí, separatistické tendence na Slovensku a ideologická radikalizace společnosti vedly k napjaté vnitropolitické atmosféře a k pocitu ohrožení demokratického zřízení i územní celistvosti státu. Na tuto situaci chtěla vláda reagovat vydáním zákona, který bude chránit republiku a její integritu. Posledním impulzem, třebaže nikoli hlavním důvodem, se stal v lednu 1923 atentát na tehdejšího ministra financí Aloise Rašína. Nejčastěji mířila opatření podle tohoto zákona na sudetoněmecké organizace, fašistické skupiny či komunistické hnutí.[81]

3.5.1 Obsah zákona

Zákon byl členěn do čtyř hlav a obsahoval celkem 44 paragrafů. Hlava první se týkala tzv. úkladů o republiku, jimiž se označovaly nejtěžší zločiny proti státnímu zřízení. Hlava druhá upravovala trestné činy poškozování republiky a útoky na ústavní činitele. Třetí hlava se věnovala ohrožování míru v republice a její vojenské bezpečnosti a z hlediska zásahů do svobody tisku a projevu byla nejexponovanější částí. Čtvrtá hlava obsahovala závěrečná ustanovení s vysvětlením pojmů, specifika trestání a trestního řízení, úpravu vztahu ke Slovensku a Podkarpatské Rusi a ustanovení o účinnosti a výkonu zákona.

[79] Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokoly, Národní shromáždění československé 1920–1925, Poslanecká sněmovna, schůze č. 194 dne 6. 3. 1923 [online]. *psp.cz.* [cit. 12. 7. 2025]. https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194001.htm

[80] Národní shromáždění československé 1920–1925, Poslanecká sněmovna, schůze č. 194 dne 6. 3. 1923 [online]. https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194001.htm

[81] Wögerbauer, M. et al. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*, s. 712.

Třetí hlava do jisté míry představovala legalizaci vstupu cenzury do společenského života. Klíčovým ve spojitosti s tiskem byl § 14.[82] Pojednával o pobuřování proti státu a jeho ústavním principům, projevech nenávisti a výzvách k násilí proti menšinám či jiným skupinám. Veřejné jednání tohoto typu stanovoval trestným. Pojem „veřejně" vysvětloval § 39 *„…byl-li spáchán v tiskopise, nebo v rozšiřovaném spise, ve shromáždění nebo před zástupem."*[83] Tiskopis byl nástrojem k šíření projevu velkému počtu adresátů, proto bylo proti výrokům v tisku často zasahováno.

Ustanovení § 18 rozlišovalo přestupek šíření nepravdivých zpráv pro část země či obyvatelstva a přečin šíření nepravdivých zpráv poškozujících celý stát. Samostatně upravovalo i přečin obecného vědomého šíření nepravdivých zpráv. Postih se vztahoval jak na veřejné sdělování, tak na jiné formy rozšiřování (včetně sdělování „od osoby k osobě").[84]

Jako předpoklad vojenské (případně válečné) cenzury lze označit § 23 o nedovoleném zpravodajství, který trestal uveřejnění informací o obraně republiky v tisku, pokud bylo jejich zveřejnění zakázáno.

V hlavě čtvrté, jež upravovala mimo jiné odchylky v trestání oproti obecně platným zákonům, byl upraven v § 34 i speciální trest v podobě zastavení vydávání periodického tisku. Uděloval se za předpokladu, že trestná činnost dle vyjmenovaných ustanovení byla spáchána prostřednictvím tiskopisu a existovalo důvodné podezření, že bude v činnosti pokračováno. Toto ustanovení zakotvovalo následnou cenzuru, neboť po rozhodnutí soudu o přípustnosti zastavení mohl správní orgán vydávání periodika zastavit.[85]

Zákon zvýšil trestnost zanedbání povinné péče odpovědné osoby za obsah tiskopisu – před jeho přijetím šlo o přestupek, avšak pokud zanedbáním došlo k trestným činům vyjmenovaným v zákoně, kvalifikovalo se jako přečin.[86]

---

[82] Červený, O. *Zákon na ochranu republiky z r. 1923 a tiskové zákonodárství*. 2013, rigorózní práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, s. 82.

[83] Srov. Černý, J. *Zákon na ochranu republiky*. Praha: Svaz československých soudců, 1935.

[84] Lepšík, J. *Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou*. Praha: Nakladatel Fr. Borový, 1923, s. 83–84.

[85] Lepšík. *Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou*, s. 121.

[86] Tamtéž, s.138–139.

3.5.2 Novelizace

Postupná změna společenské situace v republice vyvolala potřebu upravit a novelizovat znění zákona. Od dříve dominantních ustanovení o ochraně ústavních činitelů, zdůrazňovaných zejména při přijetí zákona, se pozornost postupně přesunula k částem chránícím republiku, její ústavnost, celistvost a demokratickou formu. Odráželo to napjatou situaci třicátých let, radikalizaci společnosti, vzrůst popularity extrémistických myšlenek a v neposlední řadě hrozící nebezpečí ze zahraničí i pohraničí. Zákon byl během třicátých let celkem pětkrát novelizován, a to zákonem č. 124/1933 Sb. z. a n., zákonem č. 140/1934 Sb. z. a n., zákonem č. 68/1935 Sb. z. a n., zákonem č. 130/1936 Sb. z. a n. a vládním nařízením č. 20/1939 Sb. z. a n. Pátá novela tohoto zákona byla přijata až po podepsání Mnichovské dohody a vzhledem k právní diskontinuitě s právním řádem druhé republiky již nebyla začleněna do souboru zákonů poválečného Československa.[87]

Novely umožnily podstatnější zásahy a rozšířily pravomoci státních orgánů při jejich provádění. Nejčastěji novelizovaným ustanovením se stal § 14, který byl postupně rozšiřován s cílem posílit trestněprávní ochranu dotčených osob a chráněných zájmů. Opakovaným změnám a doplněním podléhal rovněž § 34. Postupem času se tak rozšířila pravomoc k zastavení vydávání tiskopisu i okruh trestných činů, za něž bylo možné tento trest uložit. Zároveň umožňoval další rozšíření či prodloužení uloženého zastavení.[88] Čtvrtá novela zpřísnila tresty za vybrané zločiny, které mohly v nejzávažnějších případech nově znamenat i uložení trestu smrti.[89]

3.5.3 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy

Zákon na ochranu republiky byl koncipován jako účinný nástroj pro obranu demokratického zřízení a čelních představitelů státu. Sloužil k odražení a potrestání pokusů o jeho oslabení, narušení či zničení. Na rozdíl od tiskového zákona, jenž představoval speciální úpravu tiskového práva, šlo o doplňující trestněprávní předpis, který se vedle

[87] Malá, J. *Zákon na ochranu republiky*. 2011, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, s. 59.

[88] Rotter. *Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky*, s. 85–89.

[89] Malá. *Zákon na ochranu republiky*, s. 58–59.

tiskových deliktů věnoval i jiným trestným činům. Doplňoval i obecnou úpravu trestního práva meziválečného Československa – zaměřoval se na nejzávažnější a pro republiku nejvíce ohrožující trestné činy, a některá jeho ustanovení nahrazoval. Řadil se mezi zákony represivního charakteru a sloužil k pohotové reakci na činy ohrožující stát. Důvody jeho existence se s postupem času proměňovaly podle společenské situace. Jednotlivé novelizace měly zajistit efektivnější ochranu republiky v reakci na aktuální hrozby vnitřní i vnější.

Zároveň představoval prostředek, který v určitých případech umožňoval zasahovat do garantovaných občanských svobod a omezovat práva jednotlivců prostřednictvím zvýšené státní kontroly nad veřejnou činností. Již od svého vzniku byl proto vnímán jako dosti kontroverzní a ocital se v konfliktu s demokratickými zásadami. Jeho prostřednictvím mohl být cenzurní dohled zpřísňován a uplatňován v širším rozsahu. Stal se tak jedním z pilířů meziválečné praxe tiskové cenzury.

3.6 Cenzura umělecká a relevantní právní předpisy týkající se tvorby divadelní a filmové

Cenzura v uměleckém prostředí stála v kontrastu k tiskové cenzuře. Divadelní a filmová cenzura se řídila jinými právními předpisy, podléhala jiným orgánům a vycházela z odlišných principů. Důvod různého přístupu spočíval v odlišné povaze obou sfér z pohledu veřejnosti i státu. Pojem tiskové svobody byl vždy úzce spjat s obecnou svobodou projevu. Omezování svobody tisku společnost vnímala kritičtěji než zásahy v jiných odvětvích, o čemž svědčí i hlavní cíle revolučních snah v polovině devatenáctého století. Svoboda tisku byla veřejností vnímána jako primární a nadřazená projevu svobodného smýšlení v jiných odvětvích. Kritici represivního přístupu státu sice vedli boj na více frontách, upřednostňovali však oblast tiskové svobody, zatímco divadelní cenzura zůstávala spíše v pozadí.

Veřejná moc rozlišovala dosah názorů šířených tiskem a prostřednictvím divadelního představení pro omezený počet adresátů. Potenciální dopad divadla stát zpravidla považoval v porovnání s tiskem za zanedbatelný. A to i přesto, že před revolucí bývalo divadlo označováno za jeden z nejvýznamnějších prostředků masového

působení.[90] Po uvolnění poměrů v roce 1848 se stát soustředil na řešení důsledků zrušení cenzury a vliv divadla vnímal jako méně zásadní. Situace se změnila s nástupem kinematografie, rozmachem technologií a rozvojem avantgardního myšlení. V průběhu dvacátého století se ukázalo, že zejména film představuje svébytný prostor pro vyjádření. S rozvojem kinematografie se zvýšil i dosah na veřejnost, film se stal postupně novodobým masmédiem. Téma svobody projevu na filmovém plátně i divadle tak nabývalo na významu.

Podstatným rozdílem bylo zachování předběžné cenzury v umění. Ústava z roku 1920 sice předběžnou cenzuru zakazovala,[91] zákaz se však vztahoval pouze na tisk, v jiných oborech zůstala nadále zachována. Přístup státu ke kontrole v uměleckém prostředí byl vystavěn na jiném principu, a to preventivním a schvalujícím. Představení muselo před uvedením projít schvalovacím řízením a případně být upraveno podle cenzurních pokynů. Tento cenzurní dohled byl doplněn také o koncesní a licenční povinnost, kdy majitelé divadel i kin museli obdržet pro provozování těchto produkcí povolení příslušných úřadů. Jejich rozhodnutí ovlivňovala počet a rozsah představení i místa uvádění.

3.6.1 Divadelní právní úprava[92]

V předrevolučních letech byla cenzura v divadelním prostředí uplatňována dvojím způsobem – interně zvolenou komisí divadla, a na regionální úrovni příslušným policejním orgánem.[93] Metternichovská politika uplatňovaná až do roku 1848[94] určovala míru přísnosti

[90] Bartoš, J., Černý, F. *Dějiny českého divadla. 2. Díl. Národní obrození*. Praha: Academia, 1969, s. 198. K vnímání divadla jako silného politického nástroje srov. Weber-Kapusta, D. *Theater und Identität. Die deutsch-kroatischen Kulturverflechtungen in Zagreb, Varaždin und Osijek im 19. Jahrhundert*. 2024, Ludwig-Maximilians-Universität, s. 60.

[91] § 113 odst. 1 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n.

[92] K tomu blíže např. Právo divadelní. In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek VI. Praha: Key publishing, 2022, s. 338.

[93] Weber-Kapusta. *Theater und Identität. Die deutsch-kroatischen Kulturverflechtungen in Zagreb, Varaždin und Osijek im 19. Jahrhundert*, s. 58.

[94] K fungování divadelní cenzury od poloviny osmnáctého století do roku 1848 srov. Scherl, A. K nejstarším dějinám divadelní cenzury v Čechách. *Divadelní revue*. 2014, roč. 25, č. 1, s. 7–18. Pojednání o potížích J. K. Tyla s dobovou cenzurou,

cenzurního posuzování a výrazně ovlivňovala cenzurní praxi.[95] Dočasné zrušení cenzury v revolučních letech se promítlo i do prostředí divadla.[96] Nedlouho poté byla však divadelní svoboda opět omezena s nástupem bachovského absolutismu a vydáním nařízení ministerstva vnitra č. 454/1850 ř. z., tzv. divadelního řádu.[97] Divadelní řád a na něj navazující Instrukce[98] k jeho provádění znamenaly návrat k přísnější regulaci a prosazování absolutistického, represivního přístupu[99] k divadelním podnikům.[100] Pro kočovná a loutková divadla nadále platil dekret dvorské kanceláře ze 6. ledna 1836 (sv. 64, č. 5 Sb. zák. pol.), který se zabýval policejním dozorem nad kočujícími skupinami herců, provazolezců, gymnastů, hudebníků atd.[101]

Liberalizační tendence, patrné v oblasti svobody tisku, se v jevištní svobodě výrazně neprojevily. Přestože divadlo nepochybně učinilo velké pokroky v divadelní tvorbě, růstu divadelního potenciálu a především „národnění“,[102] v právní úpravě se to neodrazilo.[103] Cenzurní postupy i systém divadelních koncesí a schvalování repertoáru zůstaly pod

v němž je popsáno i fungování cenzury a jejích orgánů kolem poloviny devatenáctého století viz Černý, F. *Kapitoly z dějin českého divadla*. Praha: Academia, 2000, s. 51–57. K obecným dějinám divadla během roku 1848 a v druhé polovině devatenáctého století viz Tamtéž, s. 102–111.

[95] Bartoš, Černý. *Dějiny českého divadla. 2. Díl. Národní obrození*, s. 209.

[96] Pokorná, M. Část třetí. 1848–1863 / V zájmu svobody a řádu. Literární cenzura v revoluci a neoabsolutismu. In: *Svazek I. 1749-1938*. Praha: Academia, 2015, s. 408.

[97] Scherl. *K nejstarším dějinám divadelní cenzury v Čechách*, s. 18.

[98] Instrukce vydaná k vykonávání divadelního řádu č. 454/1850 ř. z.

[99] Černý, F., Klosová, L. *Dějiny českého divadla. 3. Díl. Činohra 1848–1918.* Praha: Academia, 1977, s. 15.

[100] K charakteristice divadelního podniku a pojmům s ním spojeným srov. Chytil. *K otázce divadelního zákona*, s. 187.

[101] Klimeš, I. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2016, s. 24.

[102] K průběhu národního uvědomění v divadlech srov. Černý, Klosová. *Dějiny českého divadla. 3. Díl. Činohra 1848–1918*.

[103] Existovaly pokusy o vytvoření nového divadelního zákona i během druhé poloviny devatenáctého století a na počátku století dvacátého, leč zůstaly bezvýsledné. Srov. Šustová, K. *Právní aspekty reorganizace československého divadelnictví po druhé světové válce*. 2024, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, s. 16–17.

režimem divadelního řádu. Tento stav přetrval i po roce 1918, po celou dobu první republiky, a to navzdory snahám o nový divadelní zákon v meziválečných letech. Bachův divadelní řád byl nahrazen až v roce 1948 novým divadelním zákonem (zákon č. 32/1948 Sb.).[104]

3.6.2 Filmová právní úprava[105]

Vynález kinematografu bratří Lumièrových v roce 1895 znamenal zásadní změnu v oblasti zábavy a komunikace. V Rakousku-Uhersku se první kinematografické představení uskutečnilo již v roce 1896.[106] Kinematograf byl tehdy vnímán jako technická novinka, jejíž předvádění spadalo do kategorie zábavních produkcí. Taková představení byla považována za veřejné podívané ve smyslu dekretu dvorské kanceláře ze 6. ledna 1836 (sv. 64, č. 5 Sb. zák. pol.) a podléhala tak licenční povinnosti. K veřejnému předvádění a promítání filmů bylo třeba povolení úřadů, které bylo místně i časově omezené. V počátcích bylo podřazení kinematografu pod kočovnou zábavní produkci pochopitelné. Stát nepřikládal kinematografickým představením větší význam než jiným obvyklým a již zavedeným potulným produkcím. Úřady měly spíše tendenci tyto produkce omezovat, neboť v nich spatřovaly možnou škodlivost a neměly za cíl rozmach této zábavy podporovat.[107] Brzy se však ukázalo, že kinematograf vzbudil mimořádný zájem veřejnosti. Během několika let prošel rychlým technologickým vývojem a získal značnou popularitu i vliv na širokou veřejnost. Rozvoj kinematografického průmyslu vedl i k budování stálých kin.

Dynamický rozvoj v kinematografii a postupné formování filmového práva[108] narážely na nevyhovující právní rámec tehdejších obecných předpisů. To vyvolalo potřebu přijmout nový právní předpis,

---

[104] K přehledu norem platných na Slovensku a Podkarpatské Rusi srov. Dusil, V. Divadlo. In: *Slovník veřejného práva československého. 1. svazek A až CH*. Brno: Polygrafia, s. 408–411.

[105] K tomu blíže např. Právo filmové. In: Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek VI. Praha: Key publishing, 2022, s. 408.

[106] Gregor, M. Zárodky filmovej cenzúry na začiatku 20. storočia. *Právník*. 2020, roč. 159, č. 5, s. 404.

[107] Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 21–22.

[108] K pojmu filmového práva např. Knap, K. *Přehled práva filmového*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1945, s. 9 a násl.

který by odpovídal aktuálním poměrům. Jako provizorní řešení vydalo ministerstvo vnitra nařízení č. 191/1912 ř. z.[109] Toto nařízení neušlo okamžité kritice, protože vycházelo ze zmíněného dvorského dekretu a zachovávalo v něm obsažený licenční systém. Tento systém byl však původně nastaven především k omezování takových produkcí. Ačkoli bylo nařízení považováno za dočasnou úpravu, po recepci do právního řádu Československa zůstalo v platnosti a nebylo nahrazeno žádným jiným právním předpisem.[110] V meziválečném období bylo pouze doplňováno a upravováno výnosy ministerstva vnitra. Z hlediska cenzury měl zásadní význam výnos ministra vnitra č. 22.621-6 ze 16. června 1919 (uveřejněný ve Věstníku ministerstva vnitra). Tento výnos zrušil dosavadní cenzurní poradní sbory působící při zemských politických správách a nahradil je jednotným poradním sborem při ministerstvu vnitra, jehož působnost se rozšířila na celé území státu.[111] Nařízení č. 191/1912 ř. z. zůstalo účinné až do roku 1941.[112]

3.7 Dekret dvorské kanceláře ze dne 6. ledna 1836 (sv. 64, č. 5 Sb. zák. pol.)

Dvorský dekret ze dne 6. ledna 1836 sv. 64, č. 5 Sb. zák. pol. (dále jen „dvorský dekret“)[113] byl policejně-správní předpisem, který upravoval zásady dozoru nad kočujícími skupinami herců a jiných umělců. Současně upravoval povolování těchto podívaných a jiných produkcí. Úvod ke dvorskému dekretu zmiňoval, že jeho vydání reagovalo na rostoucí počet potulných artistů a potřebu regulace těchto zábav, aby se předešlo jejich možným negativním důsledkům pro společnost. Proklamoval nutnost omezovat tyto produkce, přísně posuzovat žádosti o udělení povolení a ta udělovat jen výjimečně.[114] Zakotvoval licenční

[109] Ostatní normy týkající se kinematografu např. v Nejstarší filmové právní předpisy (Edice a materiály). *Iluminace*. 1994, roč. 6, č. 2 (14), s. 83–106.

[110] Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 25.

[111] Hora. *Filmové právo*, s. VII.

[112] Klimeš, I. Majitelé kin a rakouská státní správa 1912–1918. *Iluminace*. 1998, roč. 10, č. 3 (31), s. 171. K normám platným na Slovensku a Podkarpatské Rusi srov. Hora, J. *Filmové právo*.

[113] Hora. *Filmové právo*, s. 17–19. O povaze této normy tamtéž, s. 76.

[114] Tamtéž, s. 20–21.

povinnost pro kočovné zábavy a v oblasti veřejných podívaných fungoval jako *lex generalis* – stanovil obecný rámec, který se subsidiárně aplikoval vedle nově přijímaných speciálních norem, a to po celé devatenácté století a první polovinu dvacátého století.[115]

3.7.1 Obsah dvorského dekretu

Dvorský dekret byl členěn do sedmi bodů věnovaných okruhu subjektů a produkcí spadajících pod jeho působnost. Dále vymezoval úřady příslušné k rozhodování o udělení licencí, postup při povolování a vztah k ostatním správním, policejním a cenzurním předpisům.

Udělování povolení bylo svěřeno zemským presidiím, která disponovala evidencí o počtu kočujících umělců a poměrech v různých částech země. V českých zemích bylo zmocněno české místodržitelství v Praze, moravské místodržitelství v Brně a zemská vláda slezská v Opavě.[116] Po vzniku Československa byla místodržitelství nahrazena zemskými správami politickými (ve Slezsku působila nadále zemská vláda). Po přijetí tzv. organizačního zákona (zákon č. 125/1927 Sb. z. a n.) byly politické správy nahrazeny zemskými úřady (dále jen „zemské úřady").

Těmto orgánům náležela pravomoc rozhodovat o udělení licence, o její době trvání a územním rozsahu její platnosti. Podle doplňujícího nařízení rakouských ministrů vnitra, spravedlnosti a financí ze dne 19. ledna 1853[117] mohly okresní úřady povolovat vystoupení v rámci okresu, jen pokud žadatel již měl licenci vydanou příslušným zemským úřadem.[118] Text prvního odstavce vyjadřoval restriktivní přístup k těmto produkcím.

Dvorský dekret vymezil vztah mezi zemskými úřady a policejními ředitelstvími (respektive komisařstvími). K rozhodování o udělení

---

[115] Pozbyl platnosti s vydáním nového divadelního zákona č. 32/1948 Sb., na něj navazujícího zákona č. 69/1948 Sb., resp. s vydáním vládního nařízení č. 15/1950 Sb.

[116] Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 32.

[117] Nařízení rakouských ministrů vnitra, spravedlnosti a financí č. 10/1853 ř. z.

[118] Knežević, S. První právní předpisy pro kinematografii na území Čech, Moravy a Slezska (1896–1918). *Iluminace*. 1994, roč. 6, č. 2 (14), s. 79. Ve skutečnosti však často docházelo k tomu, že místodržitelství delegovalo své pravomoci na okresní úřady viz Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945,* s. 33.

povolení byly příslušné zemské úřady, musely si však předem vyžádat vyjádření policejního orgánu, šlo-li o produkce ve městech s policejním ředitelstvím či komisařstvím. Rozšiřoval okruh subjektů, jimž byly licence udělovány, vedle *„…produkcí kočujících tlup hereckých, provazolezců, gymnastických artistů, potulných šumařských skupin…*“ byly doplněny *„…deklamace a podívané všeho druhu za peníze…*“.[119] Právě tento neurčitý pojem „podívaných všeho druhu“ umožňoval zahrnutí i kinematografických představení pod působnost dvorského dekretu.[120]

Třetí odstavec vyžadoval přísné posuzování žádostí, aby produkce neohrožovaly veřejný pořádek a mravnost. Byl výrazem rezervovaného přístupu k těmto produkcím a současně zdůrazňoval souběžnou aplikaci s pasovými, policejními a cenzurními předpisy. Zvláštní obezřetnost se předpokládala u žádostí cizinců. Tento vyjádřený důraz odrážel obavy z nežádoucích vlivů ze zahraničí.

K otázce doby platnosti licence dvorský dekret zmiňoval, že její trvání nelze předem jednotně stanovit pro rozmanitost faktorů (cena, zájem, výjimečnost produkce), a bylo tedy nutné žádosti vždy posuzovat *ad hoc*. Takto nastavený režim poskytoval úřadům široký prostor pro správní uvážení, čímž vytvářel velkou míru nejistoty pro umělecké podnikatele. Zároveň stanovil restriktivní zásadu co nejvíce udělování licencí (koncesí[121]) omezovat a bránit jejich kumulaci.

Zemské úřady měly povinnost vyrozumět příslušné krajské úřady, které vykonávaly dozor nad dodržováním podmínek licence. Po vzniku Československa byla kompetence přenesena na okresní úřady.[122] Ostatní úřady (z nichž relevantní v rámci Československa zůstaly pouze okresní úřady), nesměly tolerovat na svém území produkce, jež neprošly licenčním řízením.

Závěrečná klauzule stanovila, že policejní a cenzurní předpisy zůstávají nadále v platnosti, jelikož znění dekretu je nenahrazovalo, nýbrž doplňovalo.

---

[119] Hora. *Filmové právo*, s. 17.

[120] Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 22. Neurčitý výčet obsažený ve dvorském dekretu byl doplňován nařízeními místodržitelství viz Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 27–28.

[121] Pojmy koncese a licence, popřípadě povolení, byly ve dvorském dekretu chápány jako synonyma, v rámci podstaty použitého institutu nemá záměna pojmů žádného vlivu.

[122] Hora. *Filmové právo*, s. 19.

3.7.2 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy

Dvorský dekret byl policejně-správním předpisem, který svěřoval rozhodování o uměleckých produkcích zemským úřadům a jeho uplatňování vázal na policejní dohled.[123] Šlo o preventivně-restriktivní předpis, bez udělení licence nebyl umělec oprávněn k uskutečnění představení.[124] Předpis vyjadřoval snahu tyto produkce co nejvíce omezit a poskytoval zemským úřadům širokou pravomoc k uplatnění správního uvážení.

Dekret nebyl nahrazen jiným předpisem a ve svém původním znění platil po celou dobu první republiky. Byl obecnou normou, jež v průběhu let doplňovaly zvláštní předpisy pro jednotlivá umělecká odvětví. Vůči těmto speciálním normám fungoval jako podpůrná obecná úprava.

V začátcích kinematografického průmyslu se dvorský dekret stal hlavním právním rámcem pro tuto oblast. Vzhledem k tomu, že byl kinematograf zprvu považován za běžnou zábavní produkci bez větších ambicí na rozvoj, bylo jeho podřazení pod tento předpis pochopitelné. Zároveň představoval produkci, u níž stát usiloval o omezení, a represivní filozofie dvorského dekretu tomu odpovídala. Vývoj kinematografie v prvních dvou desetiletích nového století však ukázal, že dvorský dekret, pocházející z doby dávno již překonané, nedokázal postihnout novou problematiku kinematografického práva. Nejenže se společenský pohled na tento druh umění zásadně proměnil a omezující povaha dekretu byla v rozporu s rostoucím zájmem o film, ale s rozvojem stálých kin se ukázalo, že jeho znění nevyhovuje ani novému stacionárnímu způsobu provozování.

Stejně jako v oblasti divadla, kde byla v roce 1850 vydána zvláštní úprava,[125] došlo i v kinematografickém oboru k přijetí předpisu věnovanému kinematografickým představením. Ministerské

[123] Pravomoc policejního orgánu ke kontrole nad pořádáním veřejných představení vycházelo z policejního statutu ze dne 10. prosince 1850. Viz Heller, J. Úvod do práva kinematografu. *Sborník věd právních a státních*. 1912, roč. 13, č. 3–4, s. 357.

[124] Nutno ještě doplnit, že licenční povinnost nebyla jedinou podmínkou, kterou musely umělci minimálně u kinematografických představení splňovat. O předpisech věnujících se dalším povinnostem s licencemi spojenými viz Knežević. *První právní předpisy pro kinematografii na území Čech, Moravy a Slezska (1896–1918)*, s. 79–81.

[125] Nařízení ministra vnitra č. 454/1850 ř. z., divadelní řád. Pro kočovná a loutková divadla zůstal dvorský dekret i nadále platný.

nařízení č. 191/1912 ř. z. na dvorský dekret a jím nastavený licenční systém výslovně navazovalo,[126] což vzbudilo později kritiku.[127] Ve zbytkové působnosti dvorského dekretu tak zůstala ostatní představení a podívané, které nepodléhaly jiným speciálním předpisům.

Přestože dvorský dekret výslovně neupravoval cenzurní procesy, lze jej s cenzurní praxí spojovat. Svým zakotvením licenčního režimu dal státu širokou pravomoc určovat, jaké produkce a v jakém rozsahu mohly být veřejně uváděny. Vysoká míra správního uvážení, plynoucí z absence podrobnější úpravy v dekretu, soustředila značnou moc do rukou úřadů. Rozhodnutí o povolení či zákazu představení tak záleželo výhradně na jejich uvážení.

3.8 Nařízení ministra vnitra ze dne 25. listopadu 1850 (č. 454/1850 ř. z.), jímž se vydává tzv. divadelní řád

Nařízení ministra záležitostí vnitřních č. 454/1850 ř. z. (dále jen „divadelní řád“)[128] ze dne 25. listopadu 1850 bylo přijato po potlačení revolučních snah v polovině devatenáctého století. Představovalo první ucelenou úpravu divadelních představení ve stálých divadlech.[129] Odráželo porevoluční atmosféru bachovského absolutismu a zřizovalo

[126] Pochybnosti o vhodnosti vazby nařízení č. 191/1912 ř. z. na dvorský dekret se objevily mimo jiné i v odborných publikacích např. Heller. *Úvod do práva kinematografu*, s. 356–358; Weyr, F. K otázce propachtování kinematografických licencí podle min. nař. ze dne 8. září 1912, č. 191, ř. z. *Časopis pro právní a státní vědu*. roč. 16, č. 3–5, s. 271; Novák, B. Propachtování kinematografické licence. *Právník*. roč. 74, sešit 4, s. 637–654.

[127] Heller. *Úvod do práva kinematografu*, s. 356–358. K obecné kritice zastaralosti dvorského dekretu a k jeho používání i po pádu monarchie viz Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 28.

[128] O divadelním řádu podrobně např. Stoll, C. M., Schennach, M. P. Thalia in Ketten? Zu einer Bühnenrechtsgeschichte Österreichs. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*. 2016, s. 156–186.

[129] K samotnému zřízení stálého divadla bylo zapotřebí „nejvyššího povolení“, v dobách monarchie udělené od císaře, později od prezidenta republiky. Viz Chytil. *K otázce divadelního zákona*, s. 186. Srov. § 14, příloha C, nařízení rakouských ministrů vnitra, spravedlnosti a financí č. 10/1853 ř. z.

silný policejně-správní dohled nad provozem i repertoárem divadel.[130] Kontrolu svěřovalo zejména místodržitelským (zemským) a policejním orgánům a stvrdilo již dříve praktikovanou předběžnou cenzuru divadelních děl. Na divadelní řád bezprostředně navazovala Instrukce (v českém překladu „Naučení"), která sloužila jako metodický návod pro příslušné úřady a stanovila postupy k provádění divadelní cenzury. A dále byl doplňován prováděcími předpisy.[131] Ve druhé polovině devatenáctého století a počátkem dvacátého století sílily požadavky na novou divadelní úpravu,[132] avšak vypuknutí první světové války tyto snahy přerušilo.[133] Po zániku monarchie byl tento předpis recipován do československého právního řádu. Objevily se pokusy o reformu divadelního práva i v meziválečných letech, ale k jejich realizaci nikdy nedošlo, a proto divadelní řád zůstal účinným v Československu až do roku 1948, kdy byl nahrazen novým divadelním zákonem (zákon č. 32/1948 Sb.).

3.8.1 Obsah divadelního řádu

Divadelní řád obsahoval devět paragrafů věnujících se principům udělování koncesí pro stálá divadla a povolením k předvádění divadelních děl.[134] Určoval povinnosti divadelních podnikatelů, jejich vztah ke správním orgánům, vymezoval rozsah povinností i oprávnění bezpečnostních orgánů a vyjmenovával tresty spojené s neplněním

[130] Klusoňová, M. Revoluce a právní úprava divadla. In: *Dny práva 2012 – Days of Law 2012*. 2013. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 631. K policejní povaze předpisu srov. Dusil. *Divadlo*, s. 408.

[131] Jedním z nich bylo i nařízení místodržitelství českého ze dne 26. prosince 1850, č. 200 čes. z. z. z roku 1851, o příslušnosti státních úřadů bezpečnostních ve věcech divadelního řádu. Pro přehled dalších souvisejících předpisů viz Chytil. *K otázce divadelního zákona*, s. 186. Srov. Pražák, J. *Rakouské právo správní. Část druhá. Nástin zvláštní části práva správního*. Praha: Jednota právnická, 1902, s. 109–110.

[132] K tomu např. O výkonu divadelní cenzury. *Právník*. 1903, roč. 42, s. 332. Zmíněné též v Kadlec, K. Reforma divadelního zákonodárství. *Právník*. 1897, roč. 36, č. 1, s. 325–328.

[133] K reformním snahám o nový divadelní zákon během devatenáctého a počátku dvacátého století viz Chytil. *K otázce divadelního zákona*, s. 182–183.

[134] Tyto dva druhy povolení je nutné rozlišovat, proto je první zmíněné povolení dále v textu uváděno jako „koncese" a druhé jako „cenzurní povolení".

povinností. Bezprostředně na něj navazující Instrukce stanovila podrobnější podmínky udělování koncesí, postupy bezpečnostních orgánů při kontrole, konkretizovala některá ustanovení a definovala zakázané prvky divadelních děl a důvody pro cenzurní zásahy.

Divadelní řád ukládal, že představení mohlo být provozováno pouze v prostorách k tomu určených[135] podnikatelem, který byl držitelem osobní koncese. K udělování koncesí pro profesionální (nikoli ochotnická) divadla byla příslušná místodržitelství. V systému správních orgánů v období první republiky jejich působnost převzala zemská správa politická, po přijetí tzv. organizačního zákona (zákon č. 125/1927 Sb. z. a n.) se kompetentními staly zemské úřady (dále jen „zemské úřady").

Ochotnická divadla[136] vyžadovala zvláštní povolení, které uděloval podkrajský hejtman (v rámci Československé republiky okresní správy politické, později okresní úřady) a v případě měst s policejním ředitelstvím policejní ředitel či městský hejtman (po roce 1918 policejní úřady, popřípadě zemské úřady).

Ustanovení § 3 mělo několik rovin. Potvrzovalo předběžnou cenzuru divadelních děl, když vyžadovalo cenzurní povolení před uvedením představení. Zároveň stanovilo odpovědnost podnikatele za dodržení cenzurního povolení. Připouštělo též určitou formu zastupování, i přes stanovenou osobní povahu koncese, náměstkem či ředitelem divadla, jehož míra odpovědnosti byla shodná s tou podnikatelovou.

Divadelní řád ukotvil ryze osobní charakter divadelní koncese. Rozlišoval však osobní koncesi od cenzurního povolení k jednotlivým dílům. Platnost cenzurního povolení uznával i pro uvádění na jiných divadel v rámci téže země, pokud bylo dílo již povoleno v hlavním městě. To však nemělo vliv na následný dozor a kontrolu cenzurního povolení.

Divadelní koncese nebyla časově omezená, doba jejího trvání se odvíjela od volného uvážení úřadu.[137] Úřad byl oprávněn kdykoli vzít zpět rozhodnutí o udělení koncese či povolení a podnikateli je

---

[135] K tomu sloužila tzv. reální koncese, kterou si musel od úřadů divadelní podnikatel též opatřit. K tomu viz Dusil. *Divadlo*, s. 409.

[136] Nejčastěji v podobě ochotnických spolků. Osobní povaha koncese nevyjímala spolky z působnosti divadelního řádu. K tomu srov. Pražák. *Rakouské právo správní. Část druhá. Nástin zvláštní části práva správního*, s. 109.

[137] K volnému uvážení úřadů např. Kadlec*. Reforma divadelního zákonodárství*, s. 326.

z veřejných důvodů odejmout. Tato neohraničená pravomoc poskytovala prostor pro okamžité zásahy do provozu divadel, s čímž byla spojena i velká nejistota divadelníků. Na udělení koncese neexistoval podnikateli právní nárok,[138] neboť podmínky pro vznik nároku divadelní řád nedefinoval. Úřad mohl rozhodnout o neudělení koncese i bez udání důvodu.[139]

Divadelní řád stanovil i podmínky dozoru nad divadelními představeními. Kontrolu předvádění, dodržování cenzurního povolení a dozor nad udržováním pořádku v divadlech vykonával státní bezpečnostní úřad (nejčastěji policejní úřad nebo okresní správa politická).[140] Divadelní řád přiznával tomuto orgánu v určitých případech oprávnění zapovědět či zastavit provedení divadelního kusu (nebo jeho části), nebo celý divadelní prostor vyklidit a uzavřít. Takový postup podléhal dodatečnému schválení zemským úřadem.

Proti rozhodnutí úřadu existovala možnost podat opravný prostředek – rekurs (odvolání). To se podávalo nadřízenému orgánu, buď k zemskému úřadu (proti rozhodnutí bezpečnostního úřadu), nebo k ministerstvu vnitra (u rozhodnutí zemského úřadu).

Ustanovení § 8 a § 9 se věnovala trestům. Základním trestem za porušení kteréhokoliv ustanovení divadelního řádu byla pokuta,[141] kterou bylo možné v případě přitěžujících okolností doplnit trestem vězení. A to bez ohledu na případné trestní stíhání pro obsah předváděných kusů, jež mohlo probíhat současně. Státní bezpečnostní úřad mohl rovněž uložit pořádkovou pokutu,[142] odchýlili-li se divadelníci od schváleného textu.[143]

---

[138] K tomu judikatura v Hora. *Filmové právo*, s. 41.

[139] Srov. Dusil. *Divadlo*, s. 409.

[140] Tuto povinnost zavádělo místodržitelské nařízení pro království české č. 1050 ze dne 27. ledna 1856. Srov. Weber-Kapusta, D. *Theater und Identität. Die deutsch-kroatischen Kulturverflechtungen in Zagreb, Varaždin und Osijek im 19. Jahrhundert*, s. 58.

[141] V původním znění divadelního řádu byla pokuta stanovena na 50 až 500 zlatých, v Československu byla nastavena v rozmezí 100 až 1000 korun československých. Srov. Dusil. *Divadlo*, s. 410.

[142] Dle divadelního řádu 5 až 50 zlatých, v Československu pak 10 až 100 korun československých. Srov. Dusil. *Divadlo*, s. 411.

[143] Trestní řízení vedl státní bezpečnostní úřad, odvolacím orgánem byl zemský úřad. Srov. Dusil. *Divadlo*, s. 411.

3.8.2 Obsah Instrukce

Instrukce, která stanovovala zásady pro vykonávání divadelního řádu, nebyla systematicky členěna. Ve svém úvodu vyjadřovala účel a úlohu divadla jako „*platného prostředku ku vzdělávání lidu*“ a podporovala jeho „*pěstování a zdokonalování*“. Státní správa měla pečlivě volit osoby, jimž svěří vedení divadel.

Předpokládala, že udělování koncesí a cenzuru budou vykonávat způsobilé osoby znalé divadelní problematiky. V roce 1867 byla cenzura přenesena nařízením českého místodržitelství č. 2440 ze dne 25. července 1867 na politické úřady I. stolice, případně na policejní úřady.[144] Výnosem ministerstva vnitra č. 6385 ze dne 2. dubna 1903 byly zřízeny cenzurní poradní sbory, jejichž složení odpovídalo pokynům v Instrukci – zastoupení tak měl literárně vzdělaný správní úředník, literárně vzdělaný soudcovský úředník a osoba z dramatického oboru, nejčastěji spisovatel, kritik či učitel.[145]

Instrukce zaváděla obecnou povinnost úřadů dbát na veřejný pořádek a pokoj ve společnosti, předcházet trestné činnosti a chránit náboženství. Tuto povinnost rozvíjela uvedením konkrétních prvků, které měly být z divadelních představení vyloučeny. Vymezila tím seznam pěti bodů vyjmenovávajících skutečnosti, na kterých byla vystavěna divadelní cenzura, a kterými se zároveň inspirovala i cenzura filmová.[146]

První bod zakazoval v představení připustit spáchání trestného činu, druhý bod se věnoval vyjádření neloajality vůči hlavě státu, proti ústavě, či jiným protistátním vystoupením. Dalšími nedovolenými prvky byly dle třetího bodu výstupy proti veřejnému pořádku a pokoji, a představení, která by rozdmýchávala nenávist mezi národnostmi a náboženskými či jinými skupinami. Zakazovala se představení, která by mohla vést k vybuzení demonstrace či nedovoleným shluknutím. Bod čtvrtý zakazoval neslušná díla a díla proti mravopočestnosti a náboženství. Odepřeno bylo předvádění církevních i bohoslužebních rituálů a herci se nesměli kostýmovat do církevních ani úředních šatů či uniforem. Bod pátý pak uzavíral výčet zákazem zobrazování dosud živých osob a soukromého života lidí obecně.

---

[144] Dusil. *Divadlo,* s. 410.

[145] Chytil. *K otázce divadelního zákona*, s. 186.

[146] Gregor. *Zárodky filmovej cenzúry na začiatku 20. storočia*, s. 405. Srov. Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 46.

Instrukce zdůvodňovala možnost zpětného odnětí cenzurního povolení s tím, že „*v mnohých případech okáže se teprv při představení účinek na obecenstvo, ježto dříve se nepředzvídal*“.

Vyzývala státní bezpečnostní úřady, aby k zapovězení a zastavování dalšího předvádění divadelních kusů přistupovaly se zřetelem k účelu divadla a nezneužívaly své pravomoci.

Trvala na rychlém vyřizování žádostí o cenzurní povolení a vyzývala podnikatele, aby žádosti podávali jen u divadelních kusů skutečně plánovaných k uvedení. Zároveň očekávala určitou míru sebereflexe, že ředitelé sami předem zhodnotí vhodnost děl a nebudou předkládat texty, jež by skončily okamžitým zamítnutím. Zdůrazňovala, že cenzurní posouzení se provádí výhradně na žádost podnikatele.

Instrukce umožňovala odepřít cenzurní povolení i bez udání důvodu. Ovšem v případech, kdy by se dílo mohlo předvádět s úpravami (například škrty v textu či změnou kostýmů), měl se primárně zvolit tento méně invazivní zásah. Bezpečnostní úřad byl oprávněn účastnit se hlavních zkoušek, aby mohl včas činit připomínky k problematickým skutečnostem.

Divadelní podnikatelé byli povinni úřadu předkládat rukopisy a divadelní programy, jejichž jedna kopie zůstala úřadu a druhá se s úředním potvrzením vracela podnikateli.

3.8.3 Rekodifikační snahy

Divadelní řád byl převzat do československého právního řádu recepčním zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n. Po vzniku republiky se začaly podnikat kroky k přijetí nového divadelního zákona, jenž by lépe odrážel demokratické principy. Přípravy se zpočátku konaly na půdě ministerstva školství a národní osvěty (dále jen „MŠANO“) pod vedením tehdejšího ministra Gustava Habrmana, který nechal zřídit divadelní komisi jako poradní orgán. Vedle toho MŠANO v roce 1919 vyhlásilo

písemnou anketu o parametrech nového divadelního zákona.[147] Přípravy však zanedlouho ustaly a výsledky ankety nebyly nikdy zpracovány.[148]

Přesto během meziválečných let vznikaly osnovy a návrhy z iniciativy divadelních organizací.[149] Návrh sepsala například Ústřední jednota českého herectva nebo Ústřední matice divadelního ochotnictva československého, k legislativnímu projednání těchto návrhů však nedošlo. Navzdory četným rezolucím adresovaným ministerstvům, vládě i senátu ve dvacátých a třicátých letech se přijetí nového divadelního zákona nepodařilo prosadit.[150]

3.8.4 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy

Divadelní řád tvořil základní rámec regulace stálých divadel. Jeho jádrem byla osobní koncese k provozování divadelního podniku a předběžné cenzurní povolení k uvádění divadelních her. Zakotvoval předběžnou cenzuru divadelních představení a odrážel silně policejní charakter doby neoabsolutismu, který se v oblasti divadla nepodařilo překonat až do přijetí nového divadelního zákona v roce 1948.

Významnou roli sehrála Instrukce navazující na divadelní řád, která konkretizovala obsahové limity divadelních představení a vytvořila systém pěti klíčových okruhů zákazů. V důsledku toho, že podobný soupis chyběl u kinematografických představení, vycházelo se z něj často i u filmové cenzury. Zároveň metodicky nastavovala preferenci mírnějších zásahů ve formě cenzurních škrtů a změn před přímým zakazováním celých děl. Instrukce akcentovala výchovnou funkci divadla a jeho důležitost v kulturní sféře, čímž správním orgánům poskytovala interpretační návod pro uplatňování cenzury.

---

[147] Sdělilo to oběžníkem ministerstva školství a národní osvěty č. 22192 ze dne 21. května 1919. Anketu MŠANO vyhlásilo na popud článku o vhodnosti ankety ohledně divadelního zákona, viz Anketa o divadelním zákoně. *Divadlo*. 1921, roč. 8, č. 5, s. 1–3.

[148] Šustová. *Právní aspekty reorganizace československého divadelnictví po druhé světové válce*, s. 19.

[149] Pro výčet dotčených divadelních organizací viz Chytil. *K otázce divadelního zákona*, s. 183–184.

[150] Šustová. *Právní aspekty reorganizace československého divadelnictví po druhé světové válce*, s. 19–20.

Po vzniku Československa byl divadelní řád převzat do právního řádu, čímž zajistil nepřerušenou kontinuitu policejně-správní regulace divadel. Představoval *lex specialis* vůči dvorskému dekretu, jehož působnost zůstala zachována pro loutková a kočovná divadla. Předběžná divadelní cenzura se udržela i po přijetí Ústavy z roku 1920, jež předběžnou cenzuru v umění, na rozdíl od tisku, nezakazovala. Navzdory snahám divadelních kruhů zůstal v účinnosti po celé období první republiky.

3.9 Nařízení ministerstva vnitra a ministerstva veřejných prací ze dne 18. září 1912 (č. 191/1912 ř. z.)

Nařízení ministerstva vnitra a ministerstva veřejných prací č. 191/1912 ř. z. ze dne 18. září 1912 (dále jen „Nařízení“) upravovalo otázky spojené s prováděním kinematografických představení. Jeho vydání navazovalo na anketu z dubna 1912, jejímž cílem bylo zjistit postoje státních úřadů, zástupců filmového průmyslu, majitelů kin, osvětových spolků a dalších k otázkám kinematografie.[151] Navzdory požadavkům filmových kruhů se stát přiklonil k systému nastavenému dvorským dekretem[152] a tím si udržel restriktivní přístup ke kinematografii.

Nařízení bylo od počátku koncipováno jako provizorní a vydáno v reakci na rapidní rozvoj kinematografického průmyslu. Státní správa předpokládala brzké zahájení prací na zákoně, jenž by speciálně upravoval oblast veřejných podívaných.[153] Navzdory očekáváním a přes kritiku majitelů kin a žadatelů o licence[154] se nepodařilo vydat nový

[151] O uspořádané anketě blíže např. Bílý, F. Anketa o kinematografech ve Vídni. *Národní listy*. 1912, roč. 52, č. 109, s. 2 a Bílý, F. Anketa o kinematografech ve Vídni. *Národní listy.* 1912, roč. 52, č. 113, s. 1.

[152] K problematice návaznosti Nařízení na dvorský dekret např. Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 64.

[153] O tom hovořil prováděcí výnos k Nařízení. Viz Hora. *Filmové právo*, s. 23.

[154] Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 61–68. Organizace kinematografických podnikatelů vydaly několik memorand a rezolucí směrem k ministerstvu vnitra. Pro plné znění jednotlivých rezolucí a memorand viz Rezoluce a memoranda (Edice a materiály). *Iluminace*. 1998, roč. 10, č. 3 (31), s. 180–202.

předpis, který by Nařízení nahradil. Platným zůstalo po celé období první republiky a zrušeno bylo až během protektorátních let.

3.9.1 Obsah Nařízení

Nařízení obsahovalo 29 ustanovení rozdělených do tří oddílů. Jeho součástí byly dvě přílohy, z nichž jedna stanovovala požadavky na provozovnu a prostředky užívané pro kinematografická představení, druhá obsahovala vzor formuláře pro cenzurní katastr. První oddíl zaváděl institut licencí a licenční systém. Druhý oddíl se věnoval výkonu filmové cenzury, působnosti cenzurních orgánů a vydávání cenzurních lístků. O cenzurním procesu je pojednáno v samostatné kapitole níže. Třetí oddíl obsahoval všeobecná a prováděcí ustanovení.

Nařízení zakotvilo pro kinematografická představení licenční systém založený na osobních licencích, vázaných na konkrétní osobu držitele.[155] Licence nebyla převoditelná na jinou osobu a udělovala se na dobu jednoho roku až tří let.[156] Nařízení se vztahovalo na kina se stálým stanovištěm.[157]

Licence se mohla vztahovat buď na omezený okruh představení (přírodní obrazy, události ze skutečného života), nebo na všechny druhy kinematografických představení. Prováděcí výnos doporučoval udělovat neomezené licence kvůli komplikacím spojeným s kontrolou dodržování omezeného rozsahu. Rozlišování mělo význam i pro cenzurní účely,

---

[155] V prováděcím výnosu byla výslovně stanovena návaznost na dvorský dekret. Hora. *Filmové právo*, s. 24.

[156] Lze si všimnout, že i přestože Nařízení v následujících ustanoveních vysloveně kalkulovalo s rozvojem kin se stálou provozovnou, příliš se nezměnilo v přístupu k trvání licence. V prováděcím výnosu k § 1 bylo zmíněno, že změna trendu v zájmu o kinematograf byla vzata v potaz úpravou doby trvání licence, že nezáležela pouze na volném uvážení zemského úřadu, nýbrž že byla vysloveně určena rozmezím. To bylo však dáno na dobu jednoho roku až tří let, což se zdálo být i tak poměrně nešťastně zvolené s ohledem na hospodářský vývoj v kinematografii. Proto bylo první ustanovení častým adresátem negativních reakcí majitelů kin, kteří odkazovali ve svých stížnostech převážně na nemalé investiční a ekonomické náklady, které nebyly vyrovnány jistotou kontinuity trvání licence.

[157] K důvodům rozlišování kočovných podniků a kin s pevným stanovištěm viz výnos ministerstva vnitra ze dne 5. listopadu 1935, č. 45.254/1935-5 v Hora. *Filmové právo*, s. 32.

neboť představení uvedená v omezeném rozsahu nepodléhala tak přísnému posouzení.[158]

Příslušným pro udělování licencí zůstal nadále zemský úřad. Toto nastavení vycházelo z dvorského dekretu, stejně jako míra volného uvážení, s níž úřady licenci udělovaly. Podle judikatury na udělení licence neměl žadatel právního nároku.[159] V Nařízení byly uvedené rozhodné skutečnosti pro udělení licence a účel kinematografu – ten měl primárně sloužit ke kulturnímu vzdělávání a osvětě, a proto byly podporovány spíše humánní spolky provozující kina než soukromí majitelé.[160] Při udělování bylo nutné přihlížet také k praktickým podmínkám provozu kinematografu s ohledem na jeho požární bezpečnost a technickou způsobilost. Ohledně nutných parametrů provozoven odkazoval na přílohu A k Nařízení. V ustanovení § 7 byly vyjmenovány skutečnosti, pro které licence nesměla být udělena (například pro nespolehlivost, pro trestnou činnost či nesvéprávnost).

Nařízení se snažilo zabránit „obchodování" s licencemi,[161] kdy žadatel obdržel licenci, sám však kinematografickou činnost nezapočal a nechal jinou osobu (jíž by pravděpodobně úřad licenci z nějakého

[158] Prováděcí výnos k § 16. Tamtéž, s. 109.

[159] Nález nejvyššího správního soudu ze dne 24. ledna 1921, č. 554; Nález nejvyššího správního soudu ze dne 3. února 1923, č. 1685; Nález nejvyššího správního soudu ze dne 13. září 1932, č. 13.920 v Hora. *Filmové právo*, s. 38–40. Zde je zajímavý rozdíl ve srovnání s právní úpravou na Podkarpatské Rusi, kdy příslušným ve věci udělení licence bylo policejní ředitelství a žadateli při splnění podmínek právní nárok na udělení licence náležel. Tamtéž, s. 255.

[160] Stát se snažil zaujmout ke kinematografu postoj, který by podporoval jeho kulturní a vzdělávací funkci. Proto byly během let zřetelné tendence k tomu, aby se co nejvíce kin dostalo pod vedení dobročinných a jiných kulturních spolků, které stát oproti soukromým majitelům zvýhodňoval, a to v podobě odpuštění dávky na invalidní péči, či jiné státní podpory. Viz tamtéž, s. 43–45, 55. Moravský zemský archiv v Brně (dále jen „MZA"), Zemský úřad Brno, B40, kar. 2511 – Přípis ministerstva vnitra Zemské správě politické v Brně se souhlasem k udělení licence pod podmínkou zaměstnání těžkých válečných invalidů a odvádění dávky na státní invalidní péči ze dne 28. července 1920.

[161] Tato praxe nebyla neobvyklou. Srov. Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 37–38. MZA, Zemský úřad Brno B40, kar. 2516 – Přípis Zemské správy politické v Opavě Zemské správě politické v Brně o spolkovém pronajímání biografických licencí bývalým majitelům kin ze dne 31. května 1924.

důvodu neudělil), aby na jeho licenci kinematografická představení provozovala.[162] Výslovně zakazovalo propachtování licence a přísně definovalo podmínky, za nichž lze provozování přenechat zástupci.[163]

Druhý oddíl upravoval cenzuru kinematografických představení a zakotvoval její předběžnou formu v podobě nutného předchozího schválení úřadu pro veřejné předvádění každého snímku.

Ustanovení § 16 vymezilo předběžnou povahu cenzurního řízení tzv. předvedením na zkoušku. Pro cenzurní posuzování byly původně zřízeny poradní sbory, ty však v roce 1919 nahradil jednotný centrální cenzurní sbor kinematografický. Sbor měl pouze poradní funkci, příslušným orgánem pro vydávání povolení bylo šesté oddělení ministerstva vnitra, které sbor též svolávalo.[164]

Nařízení v § 17 poměrně vágně formulovalo podmínky odepření povolení. To mělo být odepřeno snímku, jenž by zakládal skutkovou podstatu trestného činu, ohrožoval pokoj a pořádek nebo se příčil slušnosti a dobrým mravům. Takto vymezené důvody poskytovaly úřadům prostor pro široké správní uvážení. Při posuzování se kladl zvláštní zřetel na ochranu mládeže.[165] Povolení se udělovalo ve formě cenzurního lístku.[166]

---

[162] Hora. *Filmové právo*, s. 59–60.

[163] Propachtování licencí bylo dle J. Hory „*nejožehavějším problémem celé právní úpravy provozování veřejných kinematografů*". Tamtéž, s. 68. Srov. Hora, J. Propachtování kin. licence. *Právník*. 1931, roč. 70, s. 457–475. K tomu dále Heller. *Úvod do práva kinematografu*, s. 355 a násl.; Weyr. *K otázce propachtování kinematografických licencí podle min. nař. ze dne 8. září 1912, č. 191, ř. z.,* s. 266–272; Novák. *Propachtování kinematografické licence*, s. 637 násl. K tomu též pro výběr judikatury viz Hora. *Filmové právo*, s. 66–76.

[164] Výnos ministerstva vnitra ze dne 16. června 1919, č. 22.621-6 v Hora. *Filmové právo*, s. 117.

[165] Prováděcí výnos k § 17. Tamtéž, s. 121.

[166] Podobu a náležitosti cenzurního lístku specifikoval prováděcí výnos k § 17 Nařízení. Tamtéž, s. 123. Část ustanovení o působnosti lístku ve správním obvodu úřadu pozbyl významu, jelikož cenzurní lístky byly vydávány posléze pro celý stát. Ke změnám podoby cenzurního lístku srov. i oběžník ministerstva vnitra ze dne 12. prosince 1922, č. 69.905-6 tamtéž, s. 36. Dále srov. výnos ministerstva vnitra ze dne 22. října 1919, č. 42.096/6; oběžník ministerstva vnitra ze dne 10. května 1922, č. 37.525-6; oběžník ministerstva vnitra ze dne 8. září 1927, č. 58.446-6 tamtéž, s. 118–121.

Nařízení zavedlo evidenci o každém odepření i udělení povolení ve formě cenzurního katastru, který byl přístupný každému k nahlédnutí, což zvyšovalo transparentnost cenzurního řízení. Jeho podobu stanovovala příloha B k Nařízení.

Třetí oddíl upravoval mimo jiné podmínky pro následný dozor nad představeními a kontrolu dodržování podmínek cenzurního povolení, kde předpokládalo spolupráci s policejními orgány.[167]

3.9.2 Rekodifikační snahy a kompetenční spory mezi ministerstvy

Nařízení bylo přijato jako provizorní s předpokladem, že brzy vznikne komplexní zákon upravující kinematografii. V letech 1912–1918 se takový zákon nepodařilo vydat. Se vznikem československého státu a s příchodem demokracie se znovu objevily naděje na kinematografický zákon,[168] který již nebude odrážet absolutistické prvky bývalého policejního státu.[169] Jeho vydání se však jevilo problematickým hned z několika důvodů.

[167] Rozsah a náležitosti dozoru jsou uvedeny v oběžníku bývalého místodržitelství pražského ze dne 21. listopadu 1912, č. 160 sb. norm. Hora. *Filmové právo*, s. 151–152. Ustanovení § 23 upravovalo podmínky návštěv kin dětmi a mladistvými osobami. K povšimnutí je, že hranice věku pro označení mladistvého byla zde dána šestnáctým rokem, což nekorespondovalo s dobovým nastavením této hranice ani v občanském zákoně, ani v trestních předpisech. Srov. Hora. *Filmové právo*, s. 98.

[168] Srov. Budoucnost Kinematografického oboru v našem státu. *Československý film*. 1918, roč. 1, č. 1, s. 4.

[169] Srov. S [Schmitt]., J. Čekáme. *Československý film*. 1919, roč. 1, č. 2, s. 2. MZA, Zemský úřad Brno, B40, kar. 2511 – Oznámení Spolku českých majitelů kinematografů v Král. Českém v Praze o pořádání protestního shromáždění ze dne 12. srpna 1920; Oznámení Spolku českých majitelů kinematografů v Král. Českém v Praze o přijetí rezoluce týkající se vypracování zákona o kinematografii ze dne 31. srpna 1920; Přiložená rezoluce týkající se vypracování zákona o kinematografii přijatá na schůzi dne 26. srpna 1920; Písemné sdělení ministerstva vnitra o zamýšlené anketě ohledně zákona upravujícího provozování kinematografů ze dne 7. prosince 1920; Přiložený dotazník týkající se předpisů ohledně kinematografů.

Klíčovou komplikací se stal kompetenční spor mezi ministerstvy.[170] V prvé řadě se k příslušnosti hlásilo ministerstvo vnitra, jemuž po převratu v důsledku recepce rakouského systému zatím náležela, a MŠANO. Vedle toho bylo zainteresováno i ministerstvo sociální péče a ministerstvo národní obrany.[171] Základním východiskem pro určení příslušnosti bylo pojetí účelu a smyslu kinematografie. MŠANO[172] zdůrazňovalo především kulturní, výchovnou, osvětovou a estetickou roli filmu a tvrdilo, že kinematografie má sloužit výhradně lidovýchovným účelům. Tendence směřovala k odstranění policejního rázu kontroly a úředního dozoru nad kinematografií, jímž se vyznačoval dosavadní přístup ministerstva vnitra.[173] V těchto sporech nehrála roli otázka zrušení cenzury, její zachování se předpokládalo, a řešilo se pouze, kdo a za jakých podmínek ji bude vykonávat.

Spory o kompetence ovlivnily podoby návrhů nového kinematografického zákona, a nakonec přispěly k tomu, že k jeho vydání vůbec nedošlo. První návrh[174] připravilo ministerstvo vnitra v reakci na pokyn parlamentního výboru.[175] Ten zdůraznil potřebu legislativní úpravy zejména kvůli zajištění živobytí pro válečné poškozence a invalidy, pročež neměly být licence prodlužovány původním soukromým majitelům, ale měly být udělovány dobročinným a jiným humánním spolkům.[176] Návrh například zaváděl časově neomezené licence pro stálé biografy a vytvořil hierarchii žadatelů, v níž měly přednost spolky

[170] Podrobnější výklad o kompetenčních sporech mezi ministerstvy např. v Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 127–137.

[171] Ministerstvo pro péči sociální. *Československý film*. 1919, roč. 1, č. 2, s. 8.

[172] K tomu viz proslov S. K. Neumanna v Národním shromáždění. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokoly, Národní shromáždění československé 1918–1920, Poslanecká sněmovna, schůze č. 105 dne 13. 1. 1920 [online]. *psp.cz*. [cit. 17. 9. 2025]. https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/105schuz/s105002.htm

[173] S (Schmitt). Čekáme, s. 2.

[174] Viz Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 368–375.

[175] První návrh byl ministerstvem vypracován s překvapivou rychlostí, a to nejspíš se záměrem, aby tím potvrdilo svůj kompetenční nárok. Viz tamtéž, s. 29.

[176] Srov. Z výborů. *Národní listy*. 1919, roč. 59, č. 148, s. 3. MZA, Zemský úřad Brno, B40, kar. 2511 – Přípis zemského úřadu pro péči o válečné poškozence k zemské správě politické o otázce starosti o válečné poškozence v otázce biografů ze dne 23. února 1921.

válečných poškozenců. Po úpravách rozšiřoval vliv ostatních ministerstev v cenzurním procesu a zároveň zvyšoval odvody ve prospěch invalidní péče. Proti tomuto návrhu se zdvihla vlna kritiky ze strany ostatních ministerstev.[177]

MŠANO následně předložilo vlastní návrh,[178] ve kterém v mnoha směrech posiloval vliv státu na oblast kinematografie. Alarmujícím bylo doplnění důvodů k odejmutí licence o „nedodržení umělecké úrovně" produkce či programu.[179] Jednalo se o široce vymezený důvod, jehož podstatu nelze dostatečně definovat judikaturou či právní praxí (jako například u pojmu veřejného pořádku) a záleželo by tak prakticky pouze na MŠANO, jakou uměleckou úroveň by považovalo za vhodnou. Návrh dále zmocňoval MŠANO k zařazování vybraných filmů do programů kin a v některých případech umožňoval dokonce nařídit zničení filmu. Tento návrh se pro převážně právní nedostatky nepodařilo prosadit.[180]

Vzhledem k probíhajícím kompetenčním sporům vláda vyzvala oba resorty ke konečné dohodě o příslušnosti, načež ministerstva připravila v roce 1920 společný návrh.[181] Autorem bylo MŠANO, které vycházelo z dřívějšího návrhu ministerstva vnitra. Návrh rozlišoval dva okruhy cenzury, a to politický a kulturní. Ani tento návrh však nezískal podporu, zejména proto, že nereflektoval požadavek parlamentního výboru na zavedení poplatku ve prospěch invalidní péče.[182]

Postupně se frekvence meziresortních jednání snižovala a přípravy zákona se vzdalovaly úspěšnému završení. Kompetence v oblasti kinematografie zůstala ministerstvu vnitra po celou dobu první republiky. V meziválečných letech vzniklo několik dalších návrhů kinematografického zákona,[183] žádný však neuspěl.

---

[177] Reakce ministerstva průmyslu, obchodu a živností vystihla hlavní problematickou myšlenku pokynu parlamentního výboru. Viz Klimeš. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*, s. 131. MŠANO dále též reagovalo a popsalo kulturní roli oboru kinematografie. Viz tamtéž, s. 132.

[178] Viz tamtéž, s. 379–390.

[179] Tamtéž, s. 132–133.

[180] Tamtéž, s. 133.

[181] Viz tamtéž, s. 400–406.

[182] Tamtéž, s. 135–136.

[183] K návrhu ministerstva vnitra z roku 1931 se vyjádřil např. J. Hora. Viz Hora, J. Poznámky k osnově zákona o koncesích kinematografických. *Právník*. 1932, roč. 71, s. 329 a násl.

3.9.3 Shrnutí a zhodnocení právní úpravy

Nařízení vzniklo jako provizorní úprava, avšak nakonec platilo po celé meziválečné období. Bylo prvním předpisem, který upravoval fenomén kinematografu v českých zemích, a navzdory snahám o vydání nového zákona jím i zůstal. Navazoval na dvorský dekret a převzal jeho koncepci licenčního systému. Licence si zachovaly rysy z doby monarchie, udělovaly se krátkodobě, měly ryze osobní povahu a právní nárok na jejich udělení neexistoval. Výsledek licenčního řízení byl ponechán na volném uvážení zemských úřadů. Aplikace Nařízení se ukázala problematickou a kinematografická obec opakovaně apelovala na potřebu změny.

Nařízení rovněž upravovalo filmovou cenzuru, u níž stvrdilo její předběžnou podobu, a zásady cenzurního procesu. Navazující nařízení zřídilo centrální cenzurní sbor s poradní funkcí, z jehož posudků vycházelo ministerstvo vnitra při povolování jednotlivých filmů.

Nařízení odráželo tehdejší pohled na kinematografii jako rizikové médium s masovým vlivem, jež bylo potřeba důrazně kontrolovat a omezovat. S rozvojem kinematografického průmyslu a s rostoucí oblibou se objevily pokusy, aby právní rámec více akcentoval kulturní roli a výchovné působení filmu. Jedním z prostředků mělo být převedení kompetencí k MŠANO, k čemuž však nedošlo. Udělování licencí a filmová cenzura zůstaly v gesci ministerstva vnitra a zemských úřadů.

4 Cenzurní proces

4.1 Cenzurní proces divadelní

Předběžná cenzura divadelního prostředí v první republice navazovala na stejné procesní principy a právní předpisy, jako tomu bylo za existence Rakouska-Uherska. Skládala se ze dvou správních řízení, jimiž bylo řízení o udělení koncese k provozu divadla a samotné cenzurní řízení, jemuž podléhal každý divadelní kus, který měl být na jevišti uveden. V obou případech se vycházelo z pokynů vymezených divadelním řádem a k němu vydanou Instrukcí. Podle nich byla po vzniku Československa koncesním řízením pověřena zemská správa politická (od roku 1927 zemské úřady, dále jen „zemský úřad“), zatímco výkon cenzury náležel podle nařízení českého místodržitelství č. 2440 z 25. července 1867 policejnímu ředitelství či politickému úřadu I. stolice (dále společně jen „policejní ředitelství“). V případě pochybností policejní ředitelství mohlo věc postoupit zemskému úřadu. Roku 1903 byly zřízeny cenzurní poradní sbory, jejichž dobrozdání sloužila jako podklad pro rozhodnutí policejního ředitelství či zemského úřadu o udělení cenzurního povolení.[184]

4.1.1 Koncesní řízení

Koncese sloužila k provozu divadelního podniku a vydávala se na žádost. Tu podával divadelní podnikatel u příslušného zemského úřadu. Při posuzování žádostí se zohledňovala osoba žadatele, stav divadelního prostoru,[185] také místní poměry, jako počet jiných již schválených divadelních provozů v okolí, a podobně. Rozhodnutí bylo ve volné gesci úřadu, žadatel neměl na udělení koncese právního nároku. Úřad mohl bez udání důvodu žádost zamítnout, jelikož divadelní řád výslovně nepředepisoval povinnost úřadu zamítavé rozhodnutí odůvodnit. I po udělení koncese byl úřad oprávněn z veřejných důvodů koncesi

[184] K zřízení cenzurních sborů došlo na základě výnosu ministerstva vnitra č. 6385 ze dne 2. dubna 1903. Srov. Chytil. *K otázce divadelního zákona*, s. 186.

[185] Provozovatel musel disponovat i tzv. reální koncesí, která potvrzovala splnění stavebních, požárních a jiných podmínek k samotnému technickému provozu stálého divadla.

podnikateli kdykoli odejmout. Doba trvání koncese ani podmínky jejího udělení nebyly nijak pevně stanoveny, a proto taktéž podléhaly volnému uvážení schvalovacího úřadu. Proti rozhodnutí zemského úřadu existovala možnost podat odvolání k ministerstvu vnitra. Koncese měla povahu čistě osobní, vázala se pouze na osobu podnikatele, popřípadě jeho řádně ustanoveného zástupce (ředitele či náměstka) a na provoz konkrétního divadla.

4.1.2 Cenzurní řízení

Aby mohlo být některé divadelní představení uvedené na jevišti, potřeboval k tomu divadelní podnikatel cenzurní povolení. Cenzurní povolení se vázalo k danému divadelnímu kusu, a pokud pro něj bylo již vydáno v hlavním městě země, nebylo nutné žádat další cenzurní povolení v jiném městě či vsi. Žádost se podávala s přiloženým textem hry a programem u policejního ředitelství, které zhodnotilo obsah a povahu díla. Nepovolilo-li představení bez výhrad, vymezilo, které nevhodné části bylo třeba odstranit a zda se představení smělo uvádět pro mladistvé.[186] V případě pochybností o povolení hry předalo věc k rozhodnutí zemskému úřadu.[187] Zemský úřad pak předložil divadelní hru poradnímu sboru, který se k obsahu hry i k jejímu povolení vyjádřil.

Cenzurní sbor měl tři členy, mezi nimiž byl divadelně vzdělaný soudcovský úředník (vrchní soudní rada), divadelně vzdělaný správní

[186] Národní archiv v Praze (dále jen „NA"), Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 12 – Přípis Policejního ředitelství v Praze o provedené cenzuře hry „Čaroděj, jenž boří hrady s Kašpárkem si neví rady" ze dne 22. května 1936.

[187] Např. takto žádalo Policejní ředitelství v Praze Zemský úřad v Praze o posouzení hry „Haškovy noviny", kdy vylíčilo stručný děj hry a vyjádřilo pochybnost, že se hra hodí k veřejnému předvádění. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Policejního ředitelství v Praze ve věci cenzury hry „Haškovy noviny" ze dne 13. prosince 1935. O běžném postupu hovoří i výstřižek článku „O divadelní censuru. Záhadný Stavinoha" z *Poledního listu*, v němž je líčeno, že Policejní ředitelství v Praze provádí cenzuru a že se snaží s autory dohodnout o změnách závadných částí. Pokud k tomu nedojde, předá práci Zemskému úřadu v Praze. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Článek „O divadelní cenzuru. Záhadný Stavinoha" v *Poledním listu*, č. 79, ze dne 20. března 1937, na str. 3.

úředník (vrchní odborový rada, pravděpodobně v působnosti MŠANO[188]) a osoba orientovaná v kultuře.[189] Sbor měl za úkol posoudit divadelní kus stran jeho přípustnosti pro předvedení veřejnosti, řídit se měl převážně Instrukcí a v ní uvedenými zakázanými tematickými kategoriemi. Ve svém posudku pak zhodnotil, zda hra obsahovala nežádoucí prvky, které bylo potřeba odstranit či upravit, zda byla hra přípustná bez dalšího, popřípadě zda měl být celý kus pro veřejné předvádění zakázán.[190]

Cenzurní sbor měl poradní funkci, k jeho posudkům přihlížel úřad při svém rozhodování o udělení či neudělení cenzurního povolení. Posouzení sboru si nemusel vyžádat vždy, činil tak tehdy, měl-li o přípustnosti pochybnosti. Úřad pak vydal rozhodnutí, jež obsahovalo výrok o povolení či nepovolení, případné obsahové změny a škrty, mnohdy i odůvodnění těchto změn či celkového zákazu[191] a také poučení o možném odvolání k nadřízenému orgánu. Šlo-li o rozhodnutí zemského úřadu, odvolání se podávalo k ministerstvu vnitra (v případech rozhodování policejního ředitelství byl odvolacím orgánem zemský úřad).

[188] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis vrchního odborového rady V. Klímy Zemskému úřadu v Praze ve věci cenzurního posudku hry „Bidýlko" ze dne 12. dubna 1937.

[189] Záznamy či posudky od třetího zmíněného člena sboru se v archivních spisech na rozdíl od posudků předešlých dvou nevyskytovaly.

[190] Sbor nekonal žádné společné schůze, nýbrž jednotliví členové podávali samostatné posudky případ od případu. MZA, Zemský úřad Brno, B 40, kar. 2435 – Seznam poradních sborů v oboru působnosti ministerstva vnitra č. j. B-1040-11/5.

[191] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Výměr Zemského úřadu v Praze Jednotě československé obce legionářské se zákazem předvádění hry „Až k Arcu" z důvodu zesměšňování úředních osob, nepříznivého líčení osob jiných národností a náboženských společností, ze dne 24. října 1937. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 11 – Článek „Divadelní cenzura u nás nedovolí zpívat o svobodě v ‚hnědé říši'" v *Právu lidu*, č. 286, ze dne 7. prosince 1933, na str. 5, o cenzurních škrtech ve hře „Dolarové princezny", kdy došlo k přepsání části o „hnědé říši" na „velkou říši".

4.1.3 Dozor a sankce

Předběžné cenzurní řízení doplňoval následný dozor. Příslušným orgánem k dohledu nad divadelním podnikáním byl státní bezpečnostní úřad, v praxi nejčastěji policejní ředitelství. Ta prováděla kontrolu platných koncesí,[192] dodržování pokynů cenzurních povolení, zároveň dbala na nerušení veřejného pořádku.[193] Divadelní podnikatel byl povinen na výzvu těchto orgánů předložit svou divadelní koncesi i cenzurní povolení daného divadelního kusu. Instrukce připouštěla přítomnost orgánů na hlavních zkouškách, aby mohly případně včas klást připomínky k obsahu a provedení hry před jejím uvedením veřejnosti a kontrolovat dodržování cenzurních pokynů v cenzurním povolení.

V některých případech měl bezpečnostní úřad oprávnění představení i přes udělené povolení zapovědět či přerušit, zjistil-li, že byl narušen veřejný klid a pořádek.[194] K tomu si však musel vyžádat dodatečné schválení od zemského úřadu.[195] V mimořádných situacích mohl nechat celý divadelní prostor vyklidit a uzavřít. Tyto zásahy měly

[192] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 11 – Oběžník Zemského úřadu v Praze všem okresním a státním policejním ředitelstvím v Čechách ze dne 13. září 1933 o kontrole divadelních koncesí a zakročení v případech, kdy divadelní podnikatel pořádá představení bez platné či obnovené koncese.

[193] Např. civilní stráž vyvedla během představení „Towárisch“ v Novém Německém divadle tři mladíky, kteří hru rušili hvízdáním a vískáním po zaznění slova „bolševik“, a se dvěma z nich zavedla administrativní trestní řízení. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 11 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Towárisch“ ze dne 15. února 1934.

[194] Tak např. znemožnil Okresní úřad ve Dvoře Králové nad Labem další pořádání hry „Anno 1627 Stefan Fadinger“, když zjistil, že předvedení hry vzbuzovalo pohoršení u diváků. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Okresního úřadu ve Dvoře Králové nad Labem k Zemskému úřadu v Praze o znemožnění dalšího předvádění povolené hry.

[195] Na to bylo upozorňováno i Policejní ředitelství v Liberci, když zapovědělo hru „Andreas Hollman“. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Poučení Zemského úřadu v Praze Policejnímu ředitelství v Liberci ze dne 13. března 1934.

povahu pořádkových opatření, jejich uskutečnění nemělo vliv na platnost povolení.

Jakékoli porušení ustanovení divadelního řádu mělo být trestáno pokutou jako přečin, v některých případech mohla být pokuta doplněna trestem vězení až do tří měsíců.[196] Pokud bezpečnostní úřad při své kontrole narazil na odchýlení od úředně schváleného textu či jiné nerespektování stanovených podmínek, byl oprávněn uložit divadelnímu podnikateli pořádkovou pokutu. Závažné či opakované porušování mohlo vést i k podnětu na odejmutí koncese dle § 5 divadelního řádu.

4.1.4 Shrnutí

Divadelní cenzurní proces v meziválečných letech navazoval na rakousko-uherský model a fungoval v podobě dvojího správního řízení. Divadelní podnikání bylo jednak podmíněno udělením divadelní koncese, a zároveň zůstalo zachováno předběžné schvalování obsahu jednotlivých divadelních kusů. Koncese měla osobní povahu a vázala se pouze na osobu držitele, o jejím udělení a parametrech rozhodovaly úřady ve správním uvážení. Proti rozhodnutí o neudělení koncese existovala možnost podat opravný prostředek k nadřízenému orgánu. Takto nastavený systém umožňoval státu regulovat síť a kapacitu divadelních provozů a udržovat si nad nimi průběžný dohled.

Cenzurní řízení vedly policejní orgány a politické úřady podle divadelního řádu a navazující Instrukce. Ta vymezovala okruh zakázaných témat a prvků, jež byly důvodem pro škrty či nepřipuštění uvedení jednotlivých děl. Tyto orgány fungovaly ve spolupráci se zemskými úřady a jejich poradními sbory. Následný dozor sloužil ke kontrole dodržování cenzurních pokynů a k udržování pořádku při uvádění divadelních představení. Pořádkovými opatřeními a sankcemi orgány vynucovaly plnění divadelních předpisů a trestaly jejich porušování. V souhrnu tak systém spojoval preventivní kontrolu s

[196] Takto uznalo policejní ředitelství v Praze předsedu spolku vinným pro porušení § 2 odst. 2 divadelního řádu, když hrál divadelní představení bez potřebného povolení, a dle § 8 div. řádu mu uložilo pokutu 100 korun československých a odsoudilo ho k trestu vězení na 11 dní. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ze dne 23. srpna 1933.

operativním dohledem a zajišťoval kontinuitu policejně-správní regulace divadla od poloviny devatenáctého století až po poválečná léta.

4.2 Cenzurní proces filmový

Filmový cenzurní proces v meziválečném Československu fungoval analogicky k divadelnímu procesu, a to na preventivně-schvalovacím principu. Tvořily jej dvě procesní složky – licenční řízení a cenzurní řízení. Proces udělování licencí měl převážně technický ráz, při něm se rozhodovalo, zda některý kinematografický podnik bude moci filmovou činnost provozovat. Korigováním počtu vydaných licencí stát určoval rozsah kinematografického průmyslu a nepřímo vymezoval okruh působnosti pro následné cenzurní řízení. Filmová cenzura se týkala konkrétních filmových snímků, jež chtěla kina uvádět pro veřejnost. Obě tato řízení vycházela z pravidel stanovených v Nařízení z roku 1912 a na něj navazujících metodických výnosů a oběžníků.[197] Kompetentními pro udělování licencí byly zemské správy politické (od roku 1927 byly nahrazeny zemskými úřady, dále jen „zemský úřad“). Výkon cenzury příslušel ministerstvu vnitra, které přihlíželo k posudkům centrálního kinematografického cenzurního sboru, jenž byl zřízen výnosem ministerstva vnitra č. 22.621 ze dne 16. června 1919. Vydaná cenzurní povolení v podobě cenzurních lístků platila zásadně na celém území státu.

4.2.1 Licenční řízení

Licenční řízení se zahajovalo na žádost. Žádost o udělení licence podával provozovatel kinematografu (fyzická osoba či spolek) u příslušného zemského úřadu. Povolení provozování kinematografu bylo podmíněno také jeho správným technickým uzpůsobením a vybavením podle přílohy A k Nařízení, a proto se k žádosti přikládaly dokumenty se stavebními a dalšími údaji o provozovně, o jejím zajištění a bezpečnosti. V závislosti na místních poměrech se připojovala i stanoviska obce a bezpečnostních orgánů. Úřad poté věc posoudil a zohlednil osobu žadatele, zejména jeho spolehlivost a bezúhonnost. V případě

[197] Výnosy a oběžníky i s jejich plným zněním v Hora. *Filmové právo*, s. 117–121.

právnických osob posuzoval i účel jejího zřízení,[198] a dále technický stav a umístění provozovny a splnění přílohou stanovených podmínek. Licence byla zásadně vázána na konkrétního provozovatele a provozovnu a převod či propachtování bez souhlasu správního orgánu nebyly přípustné.

Rozhodnutí o udělení licence a o době jejího trvání podléhalo správnímu uvážení úřadu a žadateli nevznikal právní nárok. Úřad nebyl zákonem povinen negativní rozhodnutí odůvodňovat, ačkoli tak ve většině případů činil.[199] Žadatel měl možnost proti rozhodnutí zemského úřadu podat odvolání k ministerstvu vnitra. Odvolací orgán přezkoumával zákonnost postupu i přiměřenost užitého správního uvážení. Napadené rozhodnutí mohl potvrdit, změnit nebo zrušit. Rozhodnutí ministerstva vnitra bylo možné napadnout stížností u Nejvyššího správního soudu.[200] Po uplynutí doby platnosti držitel, chtěl-li dál svůj podnik provozovat, musel o licenci, respektive její obnovení, znovu požádat a absolvovat další licenční řízení.

Licence, kterou žadatel obdržel, měla podobu úřední listiny. Uváděla, komu a na jak dlouhou dobu byla udělena, případně kdo byl schválen úřadem jako zástupce (obchodvedoucí) provozovatele. Obsahovala poučení o možnosti odnětí licence při porušení stanovených podmínek a také číselné označení v katastru udělených licencí. K listině se přikládal výčet ostatních předpisů, jež byl držitel povinen dodržovat,

[198] V praxi se často dávala přednost dobročinným, kulturním a jiným humánním spolkům při udělování licencí. Preferovanými byly také podniky, v nichž byli zaměstnáváni váleční poškozenci či invalidé. MZA, Zemský úřad Brno, B40, kar. 2511 – Přípis zemského úřadu pro péči o válečné poškozence k zemské správě politické o otázce starosti o válečné poškozence v otázce biografů ze dne 23. února 1921.

[199] Mezi časté důvody pro neudělení kinematografické licence patřil zejména vysoký počet již provozovaných kin v blízkém okolí žadatele, či nutnost dát přednost dobročinným spolkům. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 35 – Nevyhovující rozhodnutí ministerstva vnitra o odvolání proti zamítnuté žádosti o kinematografickou licenci.

[200] MZA, Zemský úřad Brno, B 40, kar. 2516 – Nález Nejvyššího správního soudu č. j. 7499/24 ze dne 28. dubna 1924.

a v některých případech k nim úřad doplnil zvláštní podmínky pro daný podnik.[201] Obvykle se přikládalo i celé znění Nařízení.

4.2.2 Cenzurní řízení

Pro promítání filmu pro veřejnost bylo nutné zažádat o cenzurní povolení u ministerstva vnitra. Žádost nejčastěji podávaly filmové půjčovny či distributoři. Musela obsahovat název filmu, jméno výrobce, délku filmu a žánrové zařazení. K filmu byl přiložen jeho stručný obsah a přepis mezititulků, které se ve filmu objevily.[202] Zároveň byla zaslána kopie filmu určená pro předvedení na zkoušku před cenzurním sborem.

Výnosem ministerstva vnitra č. 22.621 ze dne 16. června 1919 byl zřízen centrální cenzurní sbor kinematografický, který se zabýval cenzurou filmů z celého státu, jeho vytvoření bylo tak projevem zamýšlené centralizace cenzury v oboru kinematografie.[203] Jeho početní obsazení se v průběhu let měnilo. Z původního osmičlenného zastoupení došlo ke snížení na pět členů v roce 1927, od roku 1936 byl počet navýšen na šest.[204] Sbor se skládal ze člena nominovaného Masarykovým lidovýchovným ústavem, zástupkyně žen z vychovatelských kruhů, a dále zástupců ministerstva spravedlnosti, MŠANO, ministerstva národní obrany a zástupce ministerstva vnitra, který celému sboru předsedal. Kromě této skupiny se scházel v případech, kdy bylo potřeba přezkoumat rozhodnutí cenzurního sboru či vznikly v jeho rámci

[201] Jako speciální požadavek dopsaný ručně do licence pro držitele bylo např. uvedeno promítání především lidovýchovných snímků, pořádání školských představení s poučným programem a přednost v zaměstnávání válečných poškozenců. MZA, Zemský úřad Brno, B 40, kar. 2509 – Licence ku pořádání veřejných představení kinematografem č. 1051/VI udělená Družstvu pro stavbu sokolovny v Němčicích u Hané.

[202] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Žádost o cenzuru filmu „Paramount Journal, č. 8“ od firmy Paramount ze dne 25. října 1928.

[203] K působení cenzurního sboru kinematografického viz např. Novotný, J. Politická tabu českého dokumentárního filmu. Censurní sbor kinematografický v letech 1928-1939. *Iluminace*. 2016, roč. 28, č. 4 (104), s. 150–153. K cenzurní praxi sboru dále Hepner, I. *Filmová censura: příspěvek k dějinám filmové censury v českých zemích v letech 1918-1939*. Praha: Československý film, 1959, s. 12–18.

[204] Hora. *Filmové právo*, s. 112.

pochybnosti o přípustnosti, i tzv. rozšířený poradní sbor.[205] Zvláštní poradní sbor pro cenzuru filmů pro mládež zase rozhodoval ve výjimečných případech o přípustnosti filmů pro mladistvé.[206]

Cenzurní sbor zhlédl film a posoudil jeho přípustnost.[207] Mohl film povolit bez výhrad, nebo určit podmínky, jež musely být splněny, aby mohl být uveden, popřípadě doporučit představení zcela zakázat. Nebylo nutné, aby sbor rozhodoval jednomyslně, jednotliví zástupci sboru mohli činit své vlastní připomínky a námitky vůči filmu.[208] Povolení se odepřelo vždy, byly-li dány zakázané skutečnosti podle § 17 Nařízení.

V prvé řadě sbor zkoumal, zda byl snímek vhodný pro promítání mladistvým. Pokud nikoli, v rozhodnutí se vyznačilo, že film se povoluje „*veřejně předváděti s vyloučením osob mladistvých*".[209] Bylo v pravomoci sboru navrhovat změny v obsahu filmu, a tím odstranit pochybné či

[205] O složení a struktuře rozšířeného poradního sboru viz tamtéž, s. 113.

[206] Srov. tamtéž, s. 140. Zvláštní sbor pro cenzuru filmů pro mládež se ve věci filmu „Chaloupka strýčka Toma", u něhož firma požádala o povolení pro mladistvé osoby, sešel v počtu sedmi zástupců, a to za Českou zemskou komisi pro péči o mládež, Masarykův lidovýchovný ústav, Syndikát denního tisku, praktické pedagogy a za ministerstva soc. péče, spravedlnosti a ministerstvo vnitra. NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Spis ministerstva vnitra ve věci žádosti firmy Universal film o zpřístupnění filmu pro mladistvé.

[207] Schůzky cenzurního sboru byly neveřejné. K problematice složení a činnosti sborů srov. Scheinpflug, K. O filmové cenzuře. *Lidové noviny*. 1932, roč. 40, č. 341, s. 11. V rámci agendy ministerstva vnitra se vedly záznamy o sborech k podpoře veřejné správy, podle nichž měl např. poradní sbor pro filmovou cenzuru celkem 328 schůzí v roce 1933, rozšířený sbor se roku 1933 sešel sedmkrát, a poradní sbor pro mládež měl v témže roce čtyři schůze. MZA, Zemský úřad Brno, B 40, kar. 2435 – Seznam poradních sborů v oboru působnosti ministerstva vnitra č. j. B-1040-22/1.

[208] Pro provádění cenzury existoval v pozdějších letech i formulářový vzor, do kterého se jednotliví členové podepisovali do příslušných kolonek podle toho, zda chtěli film připustit i mladistvým, či s vyloučením kterých částí by doporučili jeho uvádění. NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 55 – Žádost o cenzuru filmu „Cizinka" od firmy Hegewald – Film ze dne 27. března 1931.

[209] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Žádost o cenzuru filmu „Kid hasičem" od firmy UNIVERSAL PICTURES CORPORATION ze dne 25. října 1928.

škodlivé části, či označit film za kulturně-výchovný.[210] Vzhledem k absenci podrobnějšího soupisu nepovolených motivů přímo pro kinematografická představení se často cenzurní sbor inspiroval okruhy problematických témat uvedených v Instrukci k divadelnímu řádu.

Zajímavým prvkem v některých rozhodnutích bylo uvádění slov „povoleno s výhradou pro Slovensko". V takovém případě byl snímek povolen pro české území, pro předvádění na slovenském území bylo nutné obdržet ještě rozhodnutí Krajinského úřadu v Bratislavě, a to na základě § 20 nařízení bývalého ministra plnomocného pro správu Slovenska č. 174 ze dne 1. listopadu 1919.[211]

Na základě posudku poradního sboru rozhodlo ministerstvo vnitra o udělení či neudělení cenzurního povolení. Kladné povolení v sobě obsahovalo, zda byl film povolen bez výhrad, popřípadě s jakými škrty a podmínkami mělo dojít k jeho uvedení veřejnosti. Proti rozhodnutí se nepřipouštěl žádný opravný prostředek, jediným možným přezkumem po případném podání stížnosti bylo posouzení filmu rozšířeným poradním sborem.[212]

Po zaplacení poplatků za úřední úkony, za vydání cenzurního lístku a jeho kopií obdržel žadatel požadovaný počet cenzurních lístků k danému filmu.[213] Každé odepření či udělení cenzurního povolení se

---

[210] K výkladu pojmu kulturně-výchovného filmu viz Hora. *Filmové právo*, s. 320–326. V praxi byly za takové filmy označovány nejčastěji snímky s tématikou národních vítezství a historických úspěchů země. NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Posudek cenzurního sboru pro film „Za naši svobodu" podaný firmou Elekta-Journal ze dne 25. října 1928.

[211] Cenzurní sbor vždy vyznačil ve svém posudku poznámku „s výhradou pro Slovensko". NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Posudek cenzurního sboru ze dne 19. října 1928; Přípis Krajinského úřadu v Bratislavě o povolení veřejného předvádění filmu „Povídky z vídeňského lesa" na Slovensku ze dne 27. prosince 1928.

[212] Hora. *Filmové právo*, s. 113.

[213] Takto např. byla společnost UNIVERSAL PICTURES CORPORATION povinna zaplatit 150 korun a 55 korun jako dávku z úředních úkonů, 150 korun za vydání cenzurního povolení a 55 korun za 11 kopií tohoto cenzurního povolení. NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Žádost o cenzuru filmu „Kid hasičem" od firmy UNIVERSAL PICTURES CORPORATION ze dne 25. října 1928.

zapisovalo do cenzurního katastru podle předlohy v příloze B k Nařízení. Půjčovny a distributoři pak tyto cenzurní lístky zasílaly společně s kopiemi filmů provozovatelům kin. Po uplynutí doby platnosti cenzurního lístku musel žadatel zažádat o obnovení cenzurního povolení pro daný film, chtěl-li jej dále distribuovat.[214]

Cenzurní lístek byl úřední listinou. Na své přední straně obsahoval náležitosti jako identifikaci držitele povolení, název a druh filmu a jeho délku. Červeným výrazným písmem bylo uvedeno, zda mladiství měli přístup na daný snímek. Dále cenzurní lístek obsahoval stručný popis děje filmu a výrok, bez jakých scén a titulků lze film veřejně předvádět. Platnost lístku byla stanovena na pět let.[215] Na zadní straně lístku byl prostor pro záznam provedené kontroly lístku a jeho shody s promítaným filmem razítkem od bezpečnostních orgánů.

4.2.3 Dozor a sankce

Vedle samotného cenzurního povolení k promítání fungoval v rámci kinematografické cenzury i následný dozor, prováděný zejména bezpečnostními orgány ve spolupráci s politickými úřady. Z hlediska dodržování cenzurních pokynů i pozorování kulturního vlivu kinematografu na veřejnost vznikla z iniciativy MŠANO pozice tzv. kinematografického zpravodaje při okresních a městských osvětových sborech.[216] Činnost jeho zástupců v zásadě spočívala v navštěvování promítaných filmů, podávání hlášení o plnění či neplnění cenzurních rozhodnutí a vedení přehledu o odehraných kinematografických představeních, a to na speciálních záznamových

[214] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 96 – Žádost o obnovení cenzurního povolení a zaslání cenzurních lístků pro film „Artisté“ od firmy Emilie Pischová, Kojetín ze dne 23. června 1933.

[215] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 182 – Cenzurní lístek č. 129/38 Fc k filmu „Raskolnikov“ vydaný firmě Moldavia Film.

[216] O osvětových sborech viz Hora. *Filmové právo*, s. 454–471. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 35 – Přípis Politické expozitury v Bílině o dozoru ku představením kinematografickým ze dne 9. března 1922. MZA, Zemský úřad Brno, B40, kar. 2516 – Přípis Policejního ředitelství v Brně Zemské správě politické v Brně o ustanovení kinematografických zpravodajů pro brněnské biografy ze dne 14. prosince 1924.

arších.[217] Každé kino mělo stanovenu povinnost vyhradit určitá místa v sále pro delegáty těchto kontrolních orgánů. Provedená kontrola se stvrzovala razítkem do příslušného pole na zadní straně cenzurního lístku, který byl provozovatel povinen na vyzvání předložit.

V případě, kdy film nebyl promítán v souladu s cenzurními pokyny, cenzurní lístek již pozbyl platnosti či byl padělán nebo upraven, provozovatel nedisponoval platnou kinematografickou licencí, či kinematograf provozoval někdo nezákonně s propachtovanou licencí, byl bezpečnostní orgán oprávněn uložit pořádkové opatření či správní sankci za daný přestupek. V případech vyjmenovaných v § 26 Nařízení bylo možné dokonce danou kinematografickou licenci provozovateli odejmout. Za platnost a správnost cenzurního lístku odpovídal zpravidla provozovatel kinematografu, nikoli půjčovny či distributoři.[218]

4.2.4 Shrnutí

V meziválečném Československu byla filmová cenzura uskutečňována jednak uloženou povinností držení licence k provozování kinematografické činnosti, a dále pak samotným cenzurním řízením v rámci povolování jednotlivých filmových snímků. Na udělení ani obnovení licence neměl žadatel právní nárok, rozhodování spočívalo na volném uvážení správních orgánů, které tímto regulovaly množství a rozsah kinematografických licencí ve státě.

Cenzura filmu probíhala na centrální úrovni, kompetentním pro posuzování se stal cenzurní kinematografický sbor a cenzurní lístky s celostátní platností vydávalo ministerstvo vnitra. Při cenzurním posuzování se dbalo nejvíce na případný vliv snímku na mládež,

---

[217] Tyto pozice byly nejčastěji obsazovány z řad pedagogů či osob z kulturního odvětví. MZA, Zemský úřad Brno, B 40, kar. 2516 – Seznam zástupců kinematografického zpravodaje Městského osvětového sboru v Brně; Blankytní legitimace zástupce kinematografického zpravodaje; Výnos MŠANO o zřízení a povinnostech funkce zpravodaje. Viz též Hora. *Filmové právo*, s. 134–137.

[218] Odpovědnost majitele licence vycházela ze znění § 15 Nařízení. Předpoklad správnosti lístku zaslaného půjčovnou nezbavovalo majitele této odpovědnosti. K tomu viz Nález nejvyššího správního soudu ze dne 22. prosince 1923, č. 21.635 v Hora. *Filmové právo*, s. 105. Též MZA, Zemský úřad Brno, B 40, kar. 2516 – Přípis policejnímu ředitelství v Praze ze dne 14. prosince 1924 o půjčování filmu obsahující zakázané scény k předvádění.

tematickými měřítky byla filmová cenzura nastavena analogicky k divadelní cenzuře. Následný dozor sloužil pro udržování kontroly nad prováděním cenzurních pokynů a pro přehled nad kinematografickým průmyslem jako takovým.

5 Cenzura v meziválečné praxi

5.1 Divadelní cenzura v praxi

Tato kapitola má přiblížit, jak se předběžné cenzurní řízení divadelních představení projevovalo v praxi meziválečného Československa. Z archivního výzkumu[219] vzešlo několik komplexních případů cenzurních zásahů, které se dotýkaly podobných tematických okruhů, a jež lze rozdělit do pomyslných pěti kategorií. Mezi časté důvody patřily projevy neloajality vůči státu v podobě zesměšňování úředních osob a policie a výzev k brojení proti stávajícímu právnímu řádu. Dalšími rozšířenými důvody byly protináboženské tendence, nemravné či vulgární prvky a motivy třídního nebo národnostního nepřátelství. V průběhu třicátých let se do popředí dostávaly zákazy her směřující proti branné povinnosti obyvatelstva nebo her, které kritizovaly či zesměšňovaly dění v okolních státech, především v Německu. V celkovém pohledu však lze konstatovat, že povolené hry početově převyšovaly hry zakázané, trend cenzury se tedy ubíral spíše benevolentním směrem.

Cenzurní praxe nezůstávala bez povšimnutí ze strany tisku a veřejnosti. V novinách se velmi často objevovala ostrá kritika divadelní cenzury[220] i strohé informace o provedených zákazech či povoleních.[221] V *Telegrafu* v článku „Obtíže s naší divadelní cenzurou" z roku 1937 E. Synek vyzýval k rozumnému přístupu k cenzuře divadelních děl se slovy, že *„je už na čase, aby i na českou cenzuru mohli jsme se dívat*

[219] Práce vychází z archivních spisů především Zemského úřadu v Praze a v Brně k divadelním záležitostem uložených v Národním archivu v Praze a Moravském zemském archivu v Brně.

[220] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Článek „Státní úřad, který poškozuje stát" v *Právu lidu*, č. 278, ze dne 25. listopadu 1932.

[221] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Článek „Cenzura zakázala ‚Choroby mládí'" ve *Večerním Českém Slově*, č. 269, roč. XIV., ze dne 26. listopadu 1932.

s důvěrou, že koná věci prospěšné a že je s ní možný rozumný dohovor!“[222] Dobová kritika a informování o cenzurních zásazích v tisku dokazuje, že cenzurní praxe byla věcí veřejnou a lid o jejím uskutečňování a průběhu měl přehled. K evidenci cenzurní praxe sloužil i věstník ministerstva vnitra, ve kterém byly uveřejňovány seznamy zakázaných a povolených her.[223]

5.1.1 Hra „Bidýlko“ a další zásahy proti neloajalitě vůči státu

V únoru roku 1937 předložilo Policejnímu ředitelství v Praze ředitelství Městských divadel pražských na Královských Vinohradech k cenzuře hru Emila Vachka „Bidýlko“. Hra satiricky líčí osud zloděje Stavinohy, který okrade soudce a je pod falešnou záminkou zadržen četníky. Ve vězení je šikanován dozorcem a v porotním líčení se označuje jako oběť společnosti. Náhodný zvrat z něj udělá „hrdinu“, když mimoděk odhalí špionáž. Ministr obrany mu udělí uznání a trafiku, přestože byl již několikrát odsouzen, a hra končí svatbou za účasti všech úředních figur.

Policejní úřad připomněl, že hra již byla v roce 1928 pod názvem „Lišák Stavinoha“ k předvádění povolena s úpravami a škrty závadných míst – především umírnění zesměšňování soudců, četníků, dozorce a ministra obrany, které dodatečně muselo být po premiéře ještě rozšířeno.[224] Veřejná kritika, jak doložil policejní úřad četnými výstřižky novinových článků, nebyla příznivá, vytyčovala jako problematickou hlavně onu „oslavu zlodějství“, kdy hlavní postava je ve výsledku

[222] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Článek „Obtíže s naší divadelní cenzurou“ v *Telegrafu*, č. 65, ze dne 19. března 1937, na str. 3.

[223] Seznamy zakázaných a povolených her měly být pravidelně zasílány ministerstvu vnitra, aby mohly být následně uveřejněny ve věstníku, a to podle výnosu č. 41.300 ze dne 30. června 1923. MZA, Zemský úřad Brno, B 40, kar. 2435 – Sdělení Zemské správy politické na Moravě o výnosu ministerstva vnitra č. 41.300/1923, ze dne 21. září 1923. O věstníku se objevuje zmínka i v přípisu ke hře „Mír“. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis Policejního ředitelství v Plzni Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Mír“ ze dne 18. ledna 1935.

[224] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Bidýlko“ ze dne 27. února 1937.

považována za hrdinu.[225] Policejní úřad proto také doporučil, aby hra tentokrát povolena nebyla. Odkazoval na to, že proti původní hře jsou sporné pasáže ještě vyostřeny, a také na fakt, že v roce 1937 je vnímání společnosti citlivější, než tomu bylo v roce 1928.[226]

Dle spisu byly ke hře učiněny dva cenzurní posudky, vrchním soudním radou (v té době jím byl JUDr. F. Procházka) a vrchním odborovým radou za MŠANO (V. Klíma). Oba tyto posudky zhodnotily hru negativně jako nevhodnou k veřejnému uvádění, a to i kdyby došlo ke škrtům, jelikož v ní dochází k nebezpečnému omlouvání trestaného zločince a urážlivému zesměšňování veřejných činitelů, což by mohlo mít nepříznivý vliv na veřejný pořádek a zejména na mládež.[227]

Prozatímní zákaz hry vyvolal mediální reakci ostře tematizující otázku divadelní svobody. Například *Rudé právo* se v březnu 1937 pozastavovalo nad tím, že šlo již o šestou hru během 75 dnů, kterou „*cenzura připravuje k pohřbu*“, čímž „*dokumentuje vývoj divadelní svobody*‘“ a upozornilo na předešlé povolení té samé hry s myšlenkou, že se nezměnila Vachkova hra, nýbrž že „*je prostě jen více odvahy u reakčních pánů, kterým byla ponechána v ruce mocná zbraň úřední*“.[228] Zemský úřad v Praze požádal Státní zastupitelství v Praze o vydání tiskové opravy, že hra „Bidýlko“ byla v té době stále v procesu cenzurního řízení, jež nebylo doposud skončeno.[229] Ze spisu nevyplývá, zda byla nakonec hra povolena či nikoli.

---

[225] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přiložené výstřižky z různých periodických tiskopisů o hře „Bidýlko“.

[226] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Bidýlko“ ze dne 27. února 1937.

[227] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Posudek vrchního soudního rady ze dne 20. března 1937 a posudek vrchního odborového rady MŠANO ze dne 12. dubna 1937.

[228] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Článek „Svoboda na bidýlku“ v *Rudém právu*, březen 1937. A dále se k tomu vyjádřil např. *Telegraf* v článku „Obtíže s naší divadelní cenzurou“, č. 65, ze dne 19. března 1937, na str. 3; nebo článek „Vachkovo ‚Bidýlko‘ zakázáno“ v *Právu lidu*, č. 66, ze dne 18. března 1937, na str. 4.

[229] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Zemského úřadu v Praze k tiskovému oddělení Státního zastupitelství v Praze ve věci hry „Bidýlko“ ze dne 19. března 1937.

Podobného osudu se na konci roku 1935 dočkala i hra „Haškovy noviny“ od E. F. Buriana, humorná montáž zdramatizovaných novinářských článků a novel Jaroslava Haška. Policejnímu úřadu se hra zdála problematickou, a to z důvodu stylizace poměrů v Čechách takovým způsobem, jenž lze považovat téměř za hanobení republiky podle § 14 čís. 5 zákona na ochranu republiky. K tomu dodalo, že líčení policejních, obecních i školních úřadů je krajně cynické a ironizující.[230] Měsíc poté policejní úřad zpravil Zemský úřad v Praze o tom, že E. F. Burian podal nový text hry, který děj zasazuje do bývalého Rakouska-Uherska, čímž ho nelze vztahovat na dnešní poměry a všechny dosud problematické prvky se tak staly nezávadnými.[231]

Kvůli zesměšňování československých úředníků a zneužívání státních prvků, jako byla československá hymna a jiné národní písně, byla zakázána v roce 1936 také hra „Až k Arcu“.[232] Dále hru „Proč vraždíš/Příčina/“ z roku 1934 Policejní ředitelství v Praze shledalo nevhodnou k veřejnému předvádění z důvodu, že je *„svou tendencí zaostřena proti stávajícímu právnímu řádu a jeho zastánce staví do nepříznivého světla*“. Kromě toho jsou ve hře soudci a státní zástupce líčeni jako ďáblové a sadisti, kteří *„se radují z muk obžalovaného*“.[233]

V oblasti společenské satiry tak bylo při cenzurním posuzování nutné hledat kompromis mezi respektem ke státnímu aparátu a svobodným polem pro politickou kritiku a humor. Zpravidla příkrý přístup policejních a úředních orgánů vyvažovaly posudky cenzurní rady, a to zejména vrchního odborového rady MŠANO, který přihlížel k umělecké hodnotě díla.

---

[230] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Haškovy noviny“ ze dne 13. prosince 1935.

[231] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Haškovy noviny“ ze dne 2. ledna 1936.

[232] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Výměr Zemského úřadu v Praze o zákazu hry „Až k Arcu“ Jednotě Československé obce legionářské ze dne 27. října 1937.

[233] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Proč vraždíš/Příčina/“ ze dne 14. ledna 1934.

5.1.2 Hra „Ďábel v nás“ a další zásahy proti náboženské kritice

V lednu roku 1935 předložilo Policejnímu ředitelství v Praze Městské divadlo na Královských Vinohradech k cenzuře hru Karla Krpaty „Ďábel v nás“. Děj hry je zasazen do sedmnáctého století ve Francii, hlavním hrdinou je katolický kněz sympatizující s hugenoty. Kněz je křivě obviněn jeptiškami z posednutí ďáblem, postaven před soud, kde se úspěšně hájí, ale nakonec je podvodně odsouzen a upálen.

Policejní úřad hru charakterizoval jako historické vážné drama, ale upozornil, že duchovní osoby jsou přes deklarovanou historickou pravdivost stavěny do nepříznivého světla. Uvážil aktuální citlivost hry tím, že by to mohlo vzbudit pohoršení u příslušníků římskokatolické církve, zejména když se měl konat v roce 1935 celostátní sjezd katolíků, popřípadě u příznivců strany lidové, a to vzhledem k blížícím se volbám. Konstatoval, že náprava není možná ani škrtáním vyjmenovaných nejproblematičtějších míst.[234]

Posudky k této hře od vrchního odborového rady V. Klímy a od další osoby, jejíž jméno není z podpisu čitelné, však doporučovaly, s některými možnými škrty, hru povolit. Hra se údajně drží známých historických reálií a dnešních církevních či státních institucí se nijak negativně nedotýká. Klíma dodal, že si myslí, že by „*ani nebylo v zájmu zase jiných stran, aby tak daleko bylo respektováno cítění strany jedné*“.[235] Samotný autor se posléze snažil přípisem policejnímu úřadu zevrubně obhájit bezproblémové motivy a autenticitu hry.[236]

Přes snahu autora i pozitivní posudky cenzurní rady se rozhodl Zemský úřad v Praze zakázat tuto hru s poukázáním na třetí bod seznamu zakázaných okruhů v Instrukci a na použité argumenty

[234] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Ďábel v nás“ ze dne 7. února 1935.

[235] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Posudek ze dne 25 února 1935 a posudek vrchního odborového rady MŠANO ze dne 16. března 1935.

[236] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Dopis s vysvětlením motivů hry „Ďábel v nás“ od K. Krpaty ze dne 8. února 1935.

policejního úřadu.[237] Tento případ též neunikl mediální pozornosti, když se o zákazu úřadu přes kladné zhodnocení cenzory zmínilo *Právo lidu*, které ostře kritizovalo jednání úřadu pod nátlakem lidové strany a vyjádřilo myšlenku *„zlikvidování cenzury, kterou proti všem zásadám umělecké svobody provádějí církevní a klerikální kruhy nad československými divadly*“.[238]

Autorem, jehož díla byla častým adresátem cenzurních škrtů z důvodů náboženských, byl J. Hais Týnecký. Proti uvedení jeho hry „Arcikněz“ v roce 1934 brojila i katolická obec s tím, že hra uráží náboženské cítění a zesměšňuje katolické kněžstvo,[239] ačkoli hra byla cenzurou ke hraní povolena. Přestože nakonec hra sehrána v dané vsi byla, a to bez potíží, Zemský úřad v Praze pravděpodobně na zaslanou prosbu reagoval a představení doporučil obci nepovolit.[240] Ukazuje se tím, že cenzurování divadelních kusů nebylo pouze státním zájmem, nýbrž že apel mohl přicházet i z řad obyvatelstva, který byl mnohdy i vyslyšen. Podobně problematické byly i jeho další hry jako „Pan biskup“[241] či „Na děkanství“.[242] Sám autor bral četné cenzurní zásahy

[237] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Výměr Zemského úřadu v Praze o zákazu hry „Ďábel v nás“ Ředitelství měst. divadel pražských na Král. Vinohradech ze dne 29. března 1935.

[238] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Článek „Československá divadla pod cenzurou katolické církve“ v *Právu lidu*, č. 264, ze dne 13. listopadu 1935, na str. 6.

[239] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Dopis katolické obce Zemskému úřadu v Praze s žádostí o zákaz hry „Arcikněz“ ze dne 8. listopadu 1934.

[240] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Okresního úřadu v Rychnově nad Kněžnou Zemskému úřadu v Praze ve věci stížnosti na divadelní představení ve Kvasinách ze dne 15. listopadu 1934.

[241] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Výměr Okresního úřadu v Trutnově o zákazu hry „Pan biskup“ Spolku divadelních ochotníků „Klicpera“ ze dne 25. listopadu 1931. O tom byl vydán následně i článek. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Článek „Okresní hejtman opravuje rozhodnutí zemského úřadu“ v *Telegrafu*, č. 263, ze dne 26. listopadu 1931, na str. 2.

[242] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Výměr Okresního úřadu v Ml. Boleslavi o zákazu hry „Na Děkanství“ dramatickému

pravděpodobně s humorem jako formu „státní podpory“ v propagaci, když v rozhovoru pro *Národní politiku* sdělil, že „*reklamu musí mít i věc nejzdařilejší, a proto tu a tam pod rouškou přísnosti zakáže cenzura nějakou hru, nebo se zdráhá ji pustit, aby upozornila na autora i na věc a vytvořila se tak atmosféra napětí v publiku už předem*“. To doplnil tím, že „*ještě hodinu před představením [„Na horské faře“] jsme nevěděli, bude-li se hra dávat či nebude*“.[243]

Přestože tvrdý katolicismus vzal v Československém státě za své s rozpadem Rakouska-Uherska, respekt k náboženskému cítění byl stále jedním z hlavních chráněných zájmů, a to i v cenzurní praxi.

5.1.3 Hra „Harém krále Pansola“ a další zásahy proti nemravnosti

V srpnu roku 1932 předložilo Policejnímu ředitelství v Praze ředitelství divadla Velká opereta k cenzuře hru Alberta Willemetza „Harém krále Pansola“. Hra pojednává o králi, jehož dcera se zamiluje do dívky přestrojené za muže. Obě prchnou a oddají se milostným hrátkám, které přeruší králův rádce. Do toho se dcera zamiluje, a nakonec si jej vezme.

Pro lesbické motivy a vyjádřenou homosexuální lásku označil policejní úřad dílo za nevhodné.[244] Klíma ho posoudil jako plné vulgarit a nemravností, které mají sloužit pouze k přilákání obecenstva a úpravy problematických částí nedoporučil, jelikož by tak nezbylo téměř nic z původního děje. Upozornil také na to, že hra by se měla dostat do Prahy též v podobě filmu, a bylo by tedy nasnadě o tom varovat i cenzuru filmovou, protože rozdílné rozhodnutí o povolení by mohlo vyvolat

odboru J. P. T. ze dne 19. března 1936. O této události se též psalo v *Právu lidu*. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Článek „Gottwaldovi revolucionáři v praksi“ v *Právu lidu*, č. 81, ze dne 4. dubna 1936, na str. 4.

[243] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Článek „Rozhovor s autorem ‚Pana biskupa‘“ v *Národní politice*, č. 61, ze dne 2. března 1923.

[244] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu ve věci hry „Harém krále Pansola“ ze dne 7. října 1932.

senzaci.[245] Zemský úřad s přihlédnutím k posudku a návrhu policejního úřadu hru předvádět zakázal pro její „*krajní necudnost, která se příčí požadavku dobrého mravu a slušnosti*“.[246]

Ředitelství Velké operety podalo k ministerstvu vnitra odvolání, v němž žádalo o novou cenzuru s tím, že celý text byl důkladně přepracován.[247] K tomu policejní úřad vyjádřil obavy, že změna textu nezaručí slibovanou decentnost v provedení na jevišti a Klíma doporučil, aby u generální zkoušky přepracované hry byl přítomen cenzurní orgán. Ministerstvo vnitra ze stejných důvodů odvolání nevyhovělo, odkázalo však ředitelství divadla na podání nové žádosti o cenzuru, je-li struktura děje a text změněn natolik, že se jedná v podstatě o novou hru.[248] Z toho plyne, že kontrola samotného textu divadelního kusu ještě pro odstranění všech závadných prvků nemusela stačit, a proto bylo zásadní, že cenzurní orgány mohly být přítomny celému procesu přípravy díla pro veřejné předvedení.

Kvůli vyobrazení homosexuálních vztahů mezi dívkami a „*brutálně eroticky vyhroceným závěrům druhého a třetího dějství*“ byla Zemským úřadem v Praze v roce 1931 zakázána i hra „Choroby mládí“. Zákaz byl odůvodněn urážením veřejné mravnosti podle čtvrtého bodu

[245] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Posudek vrchního odborového rady MŠANO ze dne 9. listopadu 1932.

[246] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Výměr Zemského úřadu v Praze o zákazu hry „Harém krále Pansola“ panu B. Jeřábkovi ze dne 13. listopadu 1932.

[247] Mezi úpravami tak došlo např. k vynechání vyzdvihování lesbické lásky, ale je velebena pouze láska obecně, a milostné pobláznění mezi děvčaty mělo být jen mírně naznačeno, aby již nevzbuzovalo pobouření. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Odvolání B. Jeřábka proti zákazu ze dne 28. listopadu 1932.

[248] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis ministerstva vnitra Zemskému úřadu v Praze o nevyhovění odvolání B. Jeřábka ze dne 29. března 1933.

seznamu zakázaných témat v Instrukci.[249] Problematickým bylo i obecné znázorňování lidského pohlavního života či vulgární vyjadřování.[250]

5.1.4 Hra „Pozdě, ale přece“ a další zásahy proti útokům napříč skupinami společnosti

V březnu roku 1934 předložil Policejnímu ředitelství v Praze Dělnický dramatický kroužek Marx k cenzuře hru Marie Čebišové „Pozdě, ale přece“. Děj se odehrává v národnostně smíšeném pohraničí a líčí osudy sousedských rodin českých Čermáků a německých Schneiderů, které se často dostávají do sporů. Čermákovi jsou nakonec exekučně vystěhováni ze své chalupy, a protože nepomůžou místní Sokolové, agitují rodiny občany obou národností k demonstraci.

Dle policejního úřadu hra obsahovala urážlivé invektivy vůči oběma národnostem, a zároveň se snažila vyrovnat národnostní diference „*společným bojem proletariátu na mezinárodní základně*“ a vyznívala tak silnou komunistickou agitací. Také upozorňovalo na podporu demonstrací jako jediného prostředku proti úřednímu exekučnímu opatření.[251] Procházka proti uvedení hry neměl námitek, v tendenci hry spatřoval „*sociálně demokratickou otázku sbratření dělnictva přes hranice národnosti*“. Doporučil však škrty v místech útoků na celé sokolstvo a vlastenecké hnutí, v místech se šířením třídní a národnostní nenávisti a pasáže s vychvalováním poměrů v Německu.[252] Klíma byl opačného názoru a navrhoval hru nepřipustit, zejména právě kvůli onomu vychvalování Německa, které „*nehodí se v dnešní době k veřejnému provozování*“. Kromě toho odsoudil dílo i po stránce

[249] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Výměr Zemského úřadu v Praze o zákazu hry „Krankenheit der Jugend“ panu B. Kennemannovi ze dne 7. května 1931.

[250] Takto byl dán např. zákaz hry „Muž a žena“ o líčení mezilidských vztahů napříč celou lidskou historií od pravěku po budoucnost. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu ve věci hry „Muž a žena“ ze dne 15. září 1933.

[251] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Pozdě, ale přece“ ze dne 22. března 1934.

[252] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Posudek vrchního soudního rady ze dne 8. června 1934.

umělecké.[253] Zemský úřad hru na tento popud provozovat zakázal a své rozhodnutí opřel o bod třetí a čtvrtý Instrukce, konstatoval ohrožení veřejného pořádku a slušnosti, šíření národnostní i třídní nenávisti a porušení mravů.[254]

V roce 1937 vyjádřil Zemský úřad v Brně obavu o uvádění hry „Vilém Tell" v místech se smíšeným obyvatelstvem. V důsledku možného zneužití při tehdejších poměrech a vyvolání nepokojů upozorňoval, že ve hře se vyzývá utiskovaný lid k boji proti nadvládě cizí mocnosti.[255] V případě hry „Hráz na Tise" z roku 1935 se dále objevily pochybnosti o pobouření veřejnosti při vzpomínce na útok na Slovensko podniknutý za komunistické vlády v Maďarsku, když hra líčí pozitivně boj maďarských komunistů v roce 1919.[256]

Častými důvody zákazů či pochyb k uvedení byly i výzvy k násilným revolucím a propagace třídního nepřátelství u her, jež oslavovaly revoluční události sovětského Ruska, agitovaly za komunismus či popisovaly události z dělnického života.[257]

---

[253] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Posudek vrchního odborového rady MŠANO ze dne 28. ledna 1935.

[254] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Výměr Zemského úřadu v Praze o zákazu hry „Pozdě, ale přece" Dělnickému dramatickému kroužku Marx ze dne 8. března 1937.

[255] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis Zemského úřadu v Brně ve věci hry „Vilém Tell" ze dne 6. srpna 1937.

[256] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Hráz na Tise" ze dne 29. října 1935.

[257] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Posudek vrchního odborového rady MŠANO ze dne 1. srpna 1933. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci pořádání nepovoleného představení ze dne 23. srpna 1933. Hru „Golgatha" Zemský úřad v Praze zakázal s poměrně nekonkrétním odůvodněním, že hra „*pro svou příkře stranickou tendenci nehodí se vůbec k veřejnému provozování, jsouc v odporu jak s požadavky veřejného klidu a pořádku, tak na některých místech i s předpisy trestního zákona, a je odůvodněn předpisem 10. odstavce platné instrukce*". NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Výměr Zemského úřadu v Praze o zákazu hry „Golgatha" Okresnímu úřadu v Ústí n. L. ze dne 23. října 1930.

5.1.5 Hra „Mrtvé pohřbívati“ a další zásahy proti antimilitarismu a zahraničním provokacím

V září roku 1936 předložilo Policejnímu ředitelství v Praze Městské divadlo na Královských Vinohradech k cenzuře dramatickou báseň Irwina Shawa „Mrtvé pohřbívati“. Ve hře vystupuje skupina obživlých padlých vojáků, kteří se odmítají nechat pohřbít, protože byli vypuzeni z domova a nezemřeli „za sebe“. Ostatní živí je marně přemlouvají, aby se nechali pohřbít, generál se pak rozhodne do mrtvol střílet, což je nezastaví a generál umírá. Mrtví se vydají hledat domov a k nim se připojí i živí vojáci.

Policejní úřad považoval hru za závadnou hlavně vzhledem k jejímu antimilitaristickému postoji, který *„jeví se úplně v rozporu s dnešními veřejnými snahami o brannost národa*“. [258] Klíma neměl námitek a podrobně argumentoval tím, že je u cenzury nutné hledět především k umělecké hodnotě díla. U tohoto kusu je dle něj potřeba uvážit *„zda není daleko větší kulturní škodou, když se k veřejnému provozování nepřipustí hra, která byla již provozována veřejně v Americe a která jest sice hlasitým voláním pacifistickým, avšak nemožno spisovateli přisuzovati úmysl štváti, nýbrž spíše jen ukázati na hrůzy budoucí války*“.[259] Procházka se naopak postavil na stranu policejního úřadu s velmi strohým vyjádřením, že hra podněcuje nechuť ke konání vojenské povinnosti a vybízí k odboji proti vojenským nadřízeným.[260] Listiny o tom, zda byla hra nakonec povolena či ne, archivní spis již neobsahuje.

Za antimilitaristickou byla označena i hra „Mír“ ve zpracování A. Hoffmeistera, kterou Policejní ředitelství v Plzni v roce 1935 nedoporučilo povolit kvůli údajné nepříznivé tendenci proti úsilí

[258] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Mrtvé pohřbívati“ ze dne 30. září 1936.

[259] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Posudek vrchního odborového rady MŠANO ze dne 10. listopadu 1936.

[260] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Posudek vrchního soudního rady ze dne 19. října 1936.

v mezinárodním politickém působení a snaze o vyvolání odmítavé nálady ke zvýšení brannosti národa.[261]

Některé hry byly zakazovány z důvodu možného ohrožení diplomatických vztahů s okolními státy. Hra „Dobrodruh Alexandr" líčící slavnou francouzskou korupční aféru nebyla doporučena z obavy ze zákroku francouzského a maďarského vyslanectví.[262] V druhé polovině třicátých let byly nejčastěji zakazovány hry pojednávající o vztazích s Německem, s protihitlerovskými tendencemi,[263] které se snažila československá cenzura nepovolovat z důvodů možných diplomatických intervencí.[264] Hra „Odtroubeno" se neobešla v roce 1936 bez potíží, kdy přes její povolení cenzurou byl zaslán dodatečný příkaz ministerstva vnitra o vyškrtnutí repliky *„Já mám kravičky podle foršriftu z Německa. Víte, jak taková kráva z Německa musí vypadat? Ta musí býti hnědá jako Adolf, tlustá jako Göring, pusu mít otevřenou jako Göbbels a dojit se musí*

[261] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis Policejního ředitelství v Plzni Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Mír" ze dne 18. ledna 1935.

[262] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Dobrodruh Alexandr" ze dne 26. května 1934. Zde opět stály posudky hlavních dvou pražských cenzorů v opozici. Klíma doporučoval pro velmi přátelské vztahy s Francií hru neuvádět, zatímco Procházka neměl k jejímu provedení žádných námitek. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 33 – Posudek vrchního odborového rady MŠANO ze dne 9. června 1934 a posudek vrchního soudního rady ze dne 9. června 1934.

[263] Pro zákaz byla v roce 1937 doporučena i hra „Nový Hadrián" se zřetelnými narážkami na tehdejší stav v Německu, jako např. používané pozdravy „*Heil Hadry*". NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Nový Hadrián" ze dne 21. února 1937.

[264] Hra „Die Rassen" vzbuzovala v roce 1935 v policejním úřadu obavu pro svůj boj s důsledky rasového principu, polemiky s antisemitským hnutím a odmítavé stanovisko „*proti nacionálně socialistickému hnutí v Německu vůbec*". NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis Policejního ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze ve věci hry „Rasy" ze dne 29. října 1935.

nechat jako německý národ.“[265] Za odehrání této hry byl dokonce ochotnický spolek v Trutnově na udání trestně stíhán po upozornění v „henleinovském“ listu.[266]

5.2 Filmová cenzura v praxi

V této části je pozornost věnována uplatňování filmové cenzury v praxi během meziválečných let v Československu. Stěžejním pramenem pro toto téma jsou archiválie Národního archivu v Praze z fondu Cenzurního sboru kinematografického při Ministerstvu vnitra, z něhož pocházejí dochované cenzurní posudky, cenzurní lístky a další materiály důležité pro pochopení fungování filmové cenzury. Dílčí informace pocházejí také z fondu Zemského úřadu v Praze.

Nejrozšířenějším motivem, jímž se cenzurní sbor zabýval, byla mravnostní stránka filmu. Běžným nástrojem zásahu bylo pak vyloučení mladistvých z veřejného předvádění. Jako další kategorii lze zmínit zásahy ovlivněné zahraničně-politickou ohleduplností (prevence diplomatických intervencí), a to zejména u filmů s provokativními či negativními motivy vůči sousedním státům. K nim lze přiřadit i postihy vůči filmům s pacifistickým vyzněním. Tyto zásahy se zhušťovaly a zpřísňovaly v průběhu třicátých let. Jako okrajovější téma, na rozdíl od divadelní praxe, se v archivním výzkumu jeví kritika státu a jeho úředního aparátu.[267] Specifikem pro filmovou cenzuru byla pravomoc cenzurního sboru, respektive ministerstva vnitra, prohlásit film za kulturně-výchovný. O tento status distributoři a půjčovny žádali

[265] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Přípis ministerstva vnitra zemským úřadům ve věci hry „Odtroubeno“.

[266] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 34 – Článek „Trestní řízení pro operetu Odtroubeno“ ve *Slově Českého severovýchodu*, č. 272, ze dne 26. listopadu 1936.

[267] Ke kategorizaci cenzurních zásahů ve filmu v meziválečném Československu podle konkrétních důvodů srov. Jankovič, J. Analýza filmových cenzúrnych dôvodov medzivojnovom období v Československu. *Historia et theoria iuris*. 2024, roč. 16, č. 3, s. 58–63. K tomu podal podrobnou analýzu i I. Hepner, v tomto případě je ale nutné brát v potaz ideologicky zabarvenou atmosféru roku 1959, kdy byla publikace vydána. Hepner. *Filmová censura: příspěvek k dějinám filmové censury v českých zemích v letech 1918-1939*, s. 37–112.

poměrně často, a to mimo jiné protože takovým prohlášením byl žadatel zproštěn povinnosti uhradit dávku za cenzurní řízení.[268]

O filmové cenzuře byl, podobně jako o cenzuře divadelní, československý divák průběžně informován,[269] a postupy filmových cenzorů se neobešly bez kritiky. Ta přicházela stran veřejnosti i zaujatých subjektů, jako byly filmové půjčovny či distributoři. Členové cenzurních sborů se například veřejně bránili v *Právu lidu* v roce 1922 proti výtkám filmových podnikatelů, že „*nejsou filmovými odborníky, a že tudíž nejsou schopni rozhodovati o filmech v cenzuře*". Byla jim vyčítána přílišná byrokracie, přísnost a nedbalost vůči obchodní stránce filmového průmyslu. Proti tomu se hájili slovy, že „*Naším přičiněním je filmová cenzura postavena na demokratický základ, jehož budeme vždy hájiti. Odmítáme volání po úřední cenzuře filmové a budeme bojovati za veřejnost její a demokratičnost, jaká je nyní*."[270] Ministerstvo vnitra ve svém věstníku uveřejňovalo pod názvem „Filmová hlídka" stručné obsahy filmů nepropuštěných cenzurou, což mělo poskytnout policejním a politickým úřadům dostatečný přehled o zakázaných titulech a ulehčit jim tak následný dozor nad dodržováním cenzurních pokynů. Kromě toho byly ve věstníku pravidelně publikovány výkazy a statistiky povolených a zakázaných filmů, jež prošly cenzurou.[271]

---

[268] Např. NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Posudek cenzurního sboru pro film „Za československý stát" podaný Ministerstvem Národní Obrany v Praze ze dne 18. října 1928 osvobozený od dávky za úřední úkony a vydání cenzurních lístků.

[269] Výběr nejdůležitějších dobových článků o filmové cenzuře obsahuje Hepner. *Filmová censura: příspěvek k dějinám filmové censury v českých zemích v letech 1918-1939,* s. 116–120.

[270] NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 35 – Článek „Filmová cenzura" v *Právu lidu*, č. 7, ze dne 8. ledna 1922. Důležitost tisku vyzdvihlo i ministerstvo vnitra ve svém oběžníku politickým úřadům, kde sdělovalo, že podřízené orgány mají průběžně sledovat zprávy v tisku o otázkách filmové cenzury a účinku snímků na obecenstvo a podávat o svém pozorování hlášení. NA, Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948, kar. 35 – Oběžník ministerstva vnitra č. 4096/1922 ze dne 4. února 1922.

[271] Hora. *Filmové právo*, s. 114. Srov. Jankovič. *Analýza filmových cenzúrnych dôvodov medzivojnovom období v Československu*, s. 57.

5.2.1 Zásahy proti nemravnosti a ochrana mládeže

Mravnost narušující filmové prvky byly především erotického nebo násilného rázu. Film „Hodinka štěstí" pojednával o milostném dobrodružství dvou mladíků, kteří žijí prostopášný život a svedou dívku v nouzi, která kvůli nim nakonec tragicky zahyne. Pětičlenný poradní sbor navrhl film zakázat, a to pro jeho neslušnost a vyzdvihování nevhodného chování mladíků, které není ve finále nijak potrestáno. Ministerstvo vnitra pak s oporou § 17 Nařízení pro příčení se slušnosti a dobrým mravům předvádění filmu zakázalo.[272]

Film „Ve dvou se to lépe táhne", taktéž o životě dvou mladíků, cenzura sice doporučila povolit, avšak s vynecháním několika záběrů. Vystřižena měla být převlékací scéna jedné dívky, obraz s malým dítětem dopíjejícím zbytek piva ze sklenice a scéna, kdy jeden z chlapců ukazuje továrníkovi obrázky ženských aktů, které nosí v náprsence. Vynechána musela být též část, kdy chlapec v převlečení za děvče pomáhá dívce spravit nad kolenem potrhanou punčochu tím, že se snaží odkousnout nit a pokládá tak dívce hlavu do klína.[273] Podobně tomu bylo u filmu „Pan Kubínek platí alimenty", kdy musely být vynechány scény tanečníků dotýkajících se žen v tančírně a záběr na služebnou, které je vidět část obnažených noh nad koleny.[274]

U některých filmů se předcházelo jeho celkovému zákazu kromě vynechávání scén i tím, že z jeho veřejného předvádění byly vyloučeny mladistvé osoby. Snímek „Chaloupka strýčka Toma" byl cenzurním sborem označen za nevhodný pro mládež kvůli velkému množství surových a drastických scén *„jež mohou mládež ohroziti v ohledu morálním i intelektuálním*". Firma na to reagovala podáním žádosti o nové projednání a zpřístupnění filmu pro mladistvé, s poukazem na to, že se jedná o titul zpracovaný podle stejnojmenné knihy, která je u mládeže jednou z nejčtenějších a že v celém světě byl film hodnocen jako

[272] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 55 – Posudek cenzurního sboru pro film „Hodinka štěstí" podaný firmou Wolframfilm ze dne 5. března 1931.

[273] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Posudek cenzurního sboru pro film „Ve dvou se to lépe táhne" podaný firmou Elekta-Journal ze dne 30. října 1928.

[274] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 96 – Nově vydané povolení pro film „Pan Kubínek platí alimenty" pro firmu Avia – Film ze dne 21. července 1933.

mládeži přístupný. Snímek na tento podnět posoudil zvláštní sbor pro cenzuru filmů pro mládež, který na doporučení nepřípustnosti setrval. Ministerstvo vnitra ve své zamítavé odpovědi ještě doplnilo posudek o další problematické scény, mezi nimi například záběr, jak „*tančí černoch s černoškou, přičemž černoška vrtí zadní částí těla*“, nebo podrobně vylíčené násilné scény s otrokáři.[275]

Jako pro mladistvé nevhodnými mohly být posuzovány nejen dramatické snímky či veselohry, ale též zpravodajské žurnály, předávající informace o světových událostech. Takto byl pro mladistvé vyloučen „Foxův žurnál č. 34/28“ kvůli reportáži o soutěži ženských zad v Los Angeles.[276]

V odvolání v podobě žádosti o předvedení filmu rozšířenému cenzurnímu sboru podnikatelé obvykle odkazovali na finanční potíže, jež jim může cenzurní zákaz promítání filmu způsobit.[277] Ne vždy však bylo odvolání vyhověno a takové odepření řádně odůvodněno. U filmu „Cizinka“, který byl povolen s vyloučením některých scén,[278] a u nějž firma žádala předvedení rozšířenému sboru za účelem zrušení cenzurního vyškrtnutí, ministerstvo vnitra nevyhovělo prostě s tím, že „*pro takové opatření není důvodu*“.[279]

[275] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Žádost o nové posouzení filmu „Chaloupka strýčka Toma“ podaná firmou Universalfilm ze dne 2. listopadu 1928; Posudek zvláštního sboru pro cenzuru filmů pro mládež k filmu „Chaloupka strýčka Toma“ ze dne 7. listopadu 1928; Vyjádření ministerstva vnitra o nevyhovění žádosti o nové posouzení filmu „Chaloupka strýčka Toma“ ze dne 15. listopadu 1928.

[276] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Posudek cenzurního sboru snímku „Foxův žurnál 34/28“ podaný firmou FOX FILM CORPORATION ze dne 25. října 1928.

[277] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 55 – Odvolání firmy Wolframfilm k zákazu filmu „Hodinka štěstí“ ze dne 24. března 1931.

[278] Scéna, která měla být vyloučena, znázorňovala, jak milenka majitele plantáží hodí po jiné sekerou, ta však zasáhne plantážníka, a ten leží a krvácí s rozseknutou hlavou.

[279] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 55 – Vyjádření ministerstva vnitra o nevyhovění žádosti o nové posouzení filmu „Cizinka“ podané firmou Wolframfilm ze dne 23. dubna 1931.

5.2.2 Zásahy s ohledem na zahraniční politiku a brannou povinnost

S ohledem na politické vztahy se zahraničím se jevily problematickými snímky hanící některou z okolních zemí, nebo negativně popisující její politiku, státníky či dokonce historii. Ve filmu „V hodinářském krámě" navštíví snoubenci obchod s hodinami a hodinář jim ukazuje různé druhy hodin s figurami tančícími podle země původu. Předvede jim anglické, francouzské, rakouské a německé hodiny. Snoubenci se rozhodnou pro hodiny německé a opovrhnou francouzskými, kde tanečnice předváděly „frivolní" tanec. Poradní sbor jednomyslně navrhl zákaz tohoto filmu s odůvodněním, že se v rámci děje „*srovnává kultura různých národů jednostranným a tendenčním způsobem*", čímž by mohl být ohrožen veřejný klid a pořádek.[280] Půjčovna z filmu dodatečně odstranila veškerá označení původu jednotlivých hodin a ve věci podala odvolání k ministerstvu vnitra.[281] Zda byl film následně s úpravami povolen, již ze spisu nevyplývá.

Pro protifrancouzskou tendenci byl zakázán v roce 1928 též snímek „Hanes, selský rebel", který líčí revoluční odboj lupičů a sedláků proti francouzskému okupačnímu vojsku v letech 1796.[282] Na odvolání firmy o opětovné posouzení filmu s tím, že téměř všechny závadné prvky byly ze snímku odstraněny a že je ochotna se přizpůsobit i dalším navrhnutým změnám, ministerstvo vnitra reagovalo zamítavě. Odůvodnilo svoje rozhodnutí tím, že ani odstraněním několika scén či titulků nelze vymazat celkovou negativní tendenci směřující vůči francouzskému vojsku.[283]

---

[280] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 127 – Posudek cenzurního sboru pro film „V hodinářském krámě" podaný firmou UFA půjčovna filmů s. r. o. ze dne 2. července 1935.

[281] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 127 – Odvolání firmy UFA půjčovna filmů s. r. o. k zákazu filmu „V hodinářském krámě" ze dne 12. září 1935.

[282] Je zajímavostí, že ve spise k tomuto filmu byl vložen také opravdový vystřihnutý kus filmového pásu, na němž byl vidět pravděpodobně hlavní hrdina a vyobrazeny titulky. NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Přiložený kus filmového materiálu k filmu „Hanes, selský rebel".

[283] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Vyjádření ministerstva vnitra o nevyhovění žádosti o nové posouzení filmu „Hanes, selský rebel" podané firmou Prometheus Film ze dne 11. prosince 1928.

U filmu „Za československý stát“, podaného k cenzuře ministerstvem národní obrany, byl štábní kapitán upozorněn na větu „*svět nesmí dopustit, aby bota prušáckého feldwebla zdeptala demokracii a zničila malé národy*“, která by mohla vést k diplomatické intervenci ze strany německého vyslanectví, jehož zástupce měl být dokonce promítání filmu přítomen. Kapitán následně telefonicky oznámil, že závadná věta bude nahrazena titulkem „*svět nesmí dopustit, aby militarismus zvítězil nad demokracií a zničil malé národy*“.[284]

Kontrast k zásahům proti negativním postojům vůči okolním zemím poskytuje posouzení historického filmu „Světová válka. Část I.“.[285] Zde bylo upozorněno, že z původních německých titulků k filmu je patrno jejich „*značné nacionální zabarvení*“, když z nich vyplývá, že „*byli nejen němečtí vojíni, ale celý německý lid hrdinové a zas jen hrdinové*“. Z filmu tak bylo doporučeno vypustit citát „germanofilského“ anglického státníka Lloyda George o tom, že „*všichni jsme byli do války zavlečeni nebo spíše k válce donuceni*“, jelikož ten má „*tendenci nacionálně politickou, týkaje se otázky viny na válce*“.[286]

Zpravidla v průběhu třicátých let se objevovaly snahy zabránit ve filmu pronikání myšlenek proti všeobecné brannosti národa. Pro antimilitaristické zaměření byl roku 1935 zakázán snímek „Muž, jehož jsem zabil“. Děj zachycuje francouzského vojáka, který se nedokáže smířit s tím, že ve válce zabil německého vojína a pro své uklidnění vyhledá rodiče zabitého, kterým však usmrcení jejich syna nedokáže přiznat. U jeho rodičů najde svůj druhý domov, a nakonec se ožení s bývalou snoubenkou zabitého vojína. K tomuto filmu pětičlenný sbor nezaujal své stanovisko a podstoupil rozhodnutí o povolení rozšířenému sboru, aby se k věci mohl vyjádřit speciálně i zástupce ministerstva národní obrany. Ten a dalších sedm členů rozšířeného sboru se přiklonili

[284] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Posudek cenzurního sboru pro film „Za československý stát“ podaný Ministerstvem Národní Obrany v Praze ze dne 18. října 1928.

[285] Firma žádala o vyjádření Vojenské kanceláře prezidenta republiky, zda nemá námitek, aby ve filmu byl promítán i snímek prezidenta. NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Odpověď Vojenské kanceláře prezidenta republiky firmě Ufa-film s. r. o. ze dne 17. listopadu 1928.

[286] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Posudek cenzurního sboru pro film „Světová válka. Část I.“ podaný firmou Ufa-film s. r. o. ze dne 15. října 1928.

k zákazu filmu, jelikož „*sleduje tendenci jednostranně protiválečnou, neboť brojí proti každé válce, bez rozdílu, jde-li o válku útočnou, či obrannou a jeho předváděním mohla by býti podrývána vojenská kázeň, ohrožováno řádné plnění branné povinnosti a vůbec poškozovány životní zájmy státu*“. Z těchto důvodů bylo promítání filmu ministerstvem vnitra zakázáno.[287]

5.2.3 Zásahy k ochraně státu a jeho institucí

Negativní hodnocení státních institucí, zesměšňování úředních postupů, bagatelizování právního řádu a jeho demokratičnosti či připomínky dřívějšího rakousko-uherského státního uspořádání byly prvky, které ve filmu mohly ohrožovat respekt vůči státu. V roce 1933 byl k cenzuře předložen film „Pekelný dům“, jenž líčí osudy sirotka, který se dostane do polepšovny a je svědkem pochybných metod výchovy. Posléze uprchne a své zkušenosti vylíčí novináři, který pak burcuje k nápravě polepšoven. Poradní sbor jednomyslně navrhl zákaz filmu pro jeho způsobilost „*zkresleným vylíčením poměrů v americké polepšovně vzbuditi u veřejnosti nesprávnou představu o způsobu provádění výkonu trestů na mladistvých i ve zdejších polepšovnách*“, s odkazem na detaily filmu zobrazující brutální disciplinární tresty, odsouzení nevinné hlavní postavy a vylíčení výkonu trestu, který nesměřuje k polepšení, nýbrž ke zkáze provinilců.[288]

Aby nebyl ohrožen veřejný pokoj a pořádek, byly z filmů často vyškrtávány záběry zobrazující bývalé rakouské mocnářství a jeho představitele. Z filmu „Láska prince Jiřího“ musely být odstraněny všechny obrazy připomínající bývalý rakouský stát, například „*obraz rakouského orla na poštovní budově*“ nebo „*obraz znázorňující zámek schönbrunnský*“.[289] V již zmiňovaném filmu „Světová válka. Část I.“

[287] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 127 – Posudek rozšířeného cenzurního sboru pro film „Muž, jehož jsem zabil“ podaný firmou Paramount film s. r. o. ze dne 3. října 1935.

[288] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 96 – Posudek cenzurního sboru pro film „Pekelný dům“ podaný firmou Melody film ze dne 12. června 1933.

[289] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 228 – Cenzurní lístek k filmu „Láska prince Jiřího“ vydaný pro firmu Moldavia-film ze dne 20. srpna 1929.

navrhoval sbor vyloučit také scény s Františkem Josefem I. a německým císařem Vilémem II.[290]

5.2.4 Status kulturně-výchovných filmů

Aby byla zvýrazněna role filmu jakožto osvětového a vzdělávacího média, bylo možné udělit některým snímkům status kulturně-výchovného filmu,[291] který mu zaručoval určitou prestiž a důležitost. Takto označené filmy byly promítány přednostně a v rámci školních a jiných vzdělávacích aktivit. Některým firmám bylo udělení licence podmíněno právě tím, že musí pravidelně uvádět tento druh filmů. Nejčastějším typem snímků aspirujících k udělení tohoto titulu byly filmy přírodopisné a historické, pojednávající o vítězstvích československého státu, o jeho budování a boji za svobodu. Typicky takto byly označeny filmy s legionářskou tematikou, jako snímek o odevzdávání praporu 21. čs. střeleckému pluku v Darney 30. června 1918 obsahující „*oslavy vítězství spojených armád v Paříži*".[292] Podobně tomu bylo u snímku „Za naši svobodu" o činnosti československých legií za první světové války.[293] Za kulturně-výchovný byl dále na žádost ministerstva národní obrany prohlášen výše uvedený vzpomínkový snímek československého odboje „Za československý stát".[294]

Naopak žádosti o kulturně-výchovný status sbor nevyhověl v případě zpravodajského „časového" snímku „PDC Tonwochenschau No. 19", který zachycoval nejrůznější události ze světa. Patrně tak rozhodl z důvodu, pro který byli též čtyři z pěti členů sboru přesvědčeni

[290] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Posudek cenzurního sboru pro film „Světová válka. Část I." podaný firmou Ufa-film s. r. o. ze dne 15. října 1928.

[291] Viz Hora. *Filmové právo*, s. 320–326.

[292] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Posudek cenzurního sboru pro film o odevzdávání praporu 21. ČSL. Střeleckému pluku v Darney 30. června r. 1918 ze dne 29. října 1928.

[293] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Posudek cenzurního sboru filmu „Za naši svobodu" podaný firmou Elekta-Journal ze dne 25. října 1928.

[294] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 12 – Posudek cenzurního sboru pro film „Za československý stát" podaný Ministerstvem Národní Obrany v Praze ze dne 18. října 1928.

o potřebě vyloučení mladistvých z promítání tohoto snímku, a to pro „*scény na Reimanově plese*“, blíže však nepopsané. Zůstává otázkou, zda se k takovému názoru nepřiklonili i kvůli skutečnosti, že snímek obsahoval obraz „*slona hrajícího golf*“.[295]

[295] NA, Cenzurní sbor kinematografický při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC, kar. 55 – Posudek cenzurního sboru pro snímek „PDC Tonwochenschau No. 19“ podaný firmou Emelka ze dne 9. února 1931.

6 Závěr

Cenzura v meziválečném Československu se z valné části řídila normami pocházejícími ještě z doby Rakouska-Uherska. Může se jevit jako paradox, že zrovna u institutu cenzury, jakožto nástroje omezování svobody, si stát zachoval stejná pravidla, jako fungovala za doby rakousko-uherského absolutismu, a to přes časté proklamace o nutnosti odpoutání se od „mocnářského policejního státu“. Vzniká tím zřetelné napětí mezi demokratizační rétorikou první republiky a setrvalostí omezujících prostředků. Přestože v oblasti tisku bylo určitému okleštění od starých zvyků učiněno za dost, umělecké podniky se předběžných zásahů cenzora nezbavily.

To poskytuje možnost komparace těchto dvou sfér projevu a prostor pro úvahy, v čem tkví podstata nadřazenosti plné tiskové svobody nad svobodou projevu na jevišti či plátně v daném období. Jedním z faktorů mohl být dosah a množství adresátů, které určovaly důležitost daného média. Tisk se zdál v určité době rozšířenějším sdělovacím prostředkem a lidu záleželo přednostně na odstranění omezení v této oblasti. Divadlo si svou roli jakožto „masového média“ drželo převážně jako historický pozůstatek faktu, že bylo mnohým lidem a vrstvám přístupnější a přijímání informací nebylo omezeno vzdělaností. S rozmachem tisku se však divadlo, a s ním i otázka svobody uměleckého projevu, dostalo do pozadí a tisk dohnal jako nový prostředek až film, a vytvořil mu tak konkurenci v masovosti dosahu. Přesto zákonodárce přes celé období první republiky neučinil potřebné kroky k uvolnění omezené svobody projevu v umění.[296]

Praktická část přinesla vhled do toho, jak teoreticky vymezené předpisy byly ve skutečnosti realizovány v praxi. Diplomová práce vycházela z dobových materiálů – z rozhodnutí příslušných orgánů o udělení koncesí a licencí, z cenzurních posudků a cenzurních povolení, a utvořila tak systematický přehled cenzurního procesu v divadle a ve filmu. Z dochovaných materiálů byla zřetelná posloupnost jednotlivých

[296] Argumenty pro preventivní cenzuru a postoj k tehdejšímu zakotvení kontroly u filmu viz např. Dusil, V. Filmová cenzura. In: Mach, Z. *Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé.* Praha: Ministerstvo vnitra republiky Československé, 1921, s. 369–370.

postupů, fungování komunikace mezi dotčenými orgány a vymezení jejich kompetencí.

Cenzurní proces fungoval na bázi dvojího správního řízení, a to řízení o udělení divadelní koncese/kinematografické licence (dále společně jen jako „povolení k provozu“) a řízení o cenzurním povolení jednotlivých uměleckých děl. Udělováním povolení k provozu si stát udržoval kontrolu a přehled nad množstvím subjektů činných v uměleckém průmyslu, a zároveň rozhodoval, kdo se těmito subjekty stane. Přestože na udělení neexistoval právní nárok a rozhodnutí stálo na správním uvážení úřadů, nelze konstatovat, že by toho úřady zneužívaly a povolení k provozu bez udání důvodu neudělovaly. Častými důvody odepření bylo již velké množství takových podniků v blízkém okolí, nebo přednost jiného subjektu (například humánního spolku nad soukromým podnikatelem). Prostřednictvím posuzování jednotlivých děl v rámci cenzurního řízení stát udržoval kontrolu nad tím, co a v jaké míře k československému divákovi pronikne.

Rozdělení kompetencí orgánů a jejich působnosti se u divadel a filmu lišilo. Příslušnými pro rozhodování ve věcech divadelních byly zemské a policejní úřady, divadelní cenzura fungovala na regionální úrovni. Zatímco filmová cenzura měla podobu smíšenou, kdy licence vydával zemský úřad, ale cenzurou filmů se zabývalo ministerstvo vnitra na celostátní úrovni. Regionální pověření pro udělování povolení k provozu je pochopitelné, jelikož zemské úřady disponovaly výkazy o již povolených divadelních a kinematografických podnicích a měly větší přehled o místních poměrech. Aktivní role policejních orgánů a podřazení této sféry pod kompetenci ministerstva vnitra dokazuje tendenci státu zachovat převážně policejní charakter výkonu cenzury, což potvrzují například i nezdařené snahy ze strany MŠANO podřadit uměleckou cenzuru pod svou působnost.

Rozdíl mezi celostátním nastavením filmové cenzury a místně omezenou cenzurou divadelní lze spatřovat především ve způsobu provedení jednotlivých umění. Vyznění divadelního kusu bylo mnohdy ovlivněno souborem, jenž ho chtěl předvést, režisérem nebo také místem, ve kterém měl být sehrán. Přestože fungoval princip, že pokud je povolen divadelní kus v hlavním městě, může se hrát i jinde, objevovaly se někdy výjimky z tohoto pravidla s přihlédnutím ke

specifikům dané obce.[297] Povolení pro filmové snímky, které vypadaly stejně na všech plátnech kin, se naopak udělovalo pro celé území státu. I zde se však vyskytla specifika, a to v případě filmů, jež byly povoleny „s výhradou pro Slovensko“, které musel dodatečně posoudit ještě Krajinský úřad v Bratislavě.[298] Orgány přihlížely při rozhodování k posudkům cenzurních sborů, jejichž role byla poradní a doporučení nebyla zavazující. Zastoupení v nich měli jak státní úředníci, tak i osoby z kulturní a vzdělávací sféry, aby plnění zájmů jednotlivých kruhů bylo co nejvíce vyvážené.

Archivní výzkum umožnil kategorizaci cenzurních zásahů a vytvoření několika tematických okruhů, které se při posuzování opakovaly a rezonovaly výrazněji než ostatní. U divadelních představení šlo především o projevy neloajality vůči státu, a to v podobě zesměšňování úředních a policejních osob, a poté protináboženské tendence a kritika kněžstva a církve. Četnost a míra zásahů v těchto směrech může v kontextu nové demokratické republiky působit překvapivě a až nezvykle evokovat pořádky, jež panovaly za doby rakousko-uherské cenzury. Možným vysvětlením je setrvačnost cenzorů, kteří se nadále řídili zažitými zvyky a navazovali na předpřevratovou praxi bez větší snahy přizpůsobit cenzuru novým poměrům.

V rámci posuzování se jevila cenzura jako shovívavá, počet povolených her významně převyšoval počet zakázaných a obecně se spíše udržoval trend směřující k vylučování jednotlivých problémových prvků nad zákazy celých děl. K posouzení her přispívaly posudky cenzurních poradců, ve většině případů v provedeném výzkumu jimi byli vrchní odborový rada za MŠANO V. Klíma a vrchní soudní rada JUDr. F. Procházka. Posudky působily občas poměrně kontrastně, Klíma zpravidla zdůrazňoval uměleckou hodnotu díla a zohledňoval ji při svém posuzování, kdežto Procházkovy posudky se vyznačovaly stručností a mnohdy byly ve shodě s názorem policejního orgánu. Ačkoli právní úprava umožňovala podat odvolání proti cenzurnímu rozhodnutí, v praxi byla úspěšnost takových žádostí zanedbatelná.

[297] Některé hry nebyly povoleny, protože mohly například narušit citlivější náboženské cítění v obcích s vyšším zastoupením katolického obyvatelstva.

[298] Rozdílné podmínky pro promítání v českých zemích a na Slovensku mohly vycházet i z odlišných historických událostí, jako byla například éra útisku Slovenska ze strany Maďarska.

U filmových snímků bylo standardním krokem omezení či vyloučení nemravných a vulgárních prvků. Cenzor patrně usiloval o „očištění" kinematografie od tzv. filmových braků, čítající hlavně násilné a pornografické snímky, které by mohly snížit úroveň filmového umění. Bylo však důležité rozlišovat úlohu cenzury jako ochrany před nebezpečnými vlivy a rušením pořádku od pozice filmového kritika, který určoval, která díla mají a nemají uměleckou cenu.[299] Vedle zásahů proti nemravnosti hrály dominantní roli i zákroky proti kritice zahraničních poměrů a okolních států, nejčastěji vůči Francii a Německu. Tato snaha se ještě stupňovala v průběhu třicátých let. Do jisté míry působí paradoxně skutečnost, že stát z opatrnosti zvolil cestu cenzurování satirických děl a omezení umělecké svobody na domácím poli, než aby riskoval diplomatické napětí s cizí mocí.

Z hlediska míry zásahů lze konstatovat, že v praxi převažovala povolení před úplnými zákazy, avšak návrhy na vynechávky a škrty tvořily běžnou součást cenzurního zásahu. Významným a četně využívaným nástrojem byla rovněž možnost vyloučení mladistvých z předvádění. Odvolání filmových podnikatelů k rozšířenému poradnímu sboru představovalo častý prvek cenzurního procesu. Statisticky se však tento sbor scházel jen zřídka. Z dochovaných údajů nelze s jistotou určit, zda to odráželo nízký počet projednávaných odvolání vůbec, nebo skutečnost, že sbor projednával více případů současně. Interpretaci dále ztěžuje skutečnost, že jednání poradních sborů nebyla veřejná.

Diplomová práce nabídla bližší pohled na fungování cenzury v kulturní sféře první československé republiky. V kolektivní paměti je období první republiky vnímáno téměř jako jedna z nejzdařilejších etap dějin českých zemí, vzhledem ke zrození demokracie po několika stoletích útisku a nadvlády cizí mocnosti. Právě demokracie a nastanuvší svoboda jsou nejvyzdvihovanějšími atributy tohoto období, a to i s přihlédnutím k nadcházejícím érám československého státu. Není cílem této práce vyvrátit onu ideu „dokonalosti" první republiky, ale spíše poukázat na několik faktorů, které činí její obraz reálnějším.

Českoslovenští zákonodárci se museli s příchodem nového státního uspořádání vypořádat s celou řadou s tím souvisejících problémů a krizí.

[299] K tomu se vyjadřoval i V. Dusil, když konstatoval, že „*plně uznáváme a hodnotíme snahy nesoucí se k tomu, aby film byl též prostředkem výchovy a vzdělání, máme však za to, že těchto snah nelze sledovati cenzurou, která je a bude nenáviděnou institucí policejní*". Dusil. *Filmová cenzura,* s. 370.

Není tedy divu, že pro zachování určité systematiky a vyhnutí se právnímu chaosu zvolili cestu recepce rakousko-uherského práva, přestože šlo o předpisy státu, z jehož područí (i právního) se chtěli tak dlouho vymanit. Vize zákonodárců jistě spěla směrem k rychlému a progresivnímu nahrazení starých pořádků modernějšími a demokratičtějšími normami. Ta se však v mnohém případě neuskutečnila, a proto některá odvětví zůstala po celou dobu meziválečných let ve stejné podobě jako za absolutistického zřízení. Takové nastavení může vést k pochybám o oné naprosté svobodě, jež zrod republiky mohl naznačovat. Důkazem toho může být právě přetrvání nejen existence cenzury jako takové, ale hlavně cenzury v podobě, jež měla v devatenáctém století. Československému státu se sice podařily odstranit nejkritičtější pozůstalé prvky, jako například předběžnost tiskové cenzury, kulturní sféra však zůstala plně regulována předpisy z doby monarchie, v divadelním prostředí dokonce z doby tvrdého bachovského absolutismu.

Přestože cenzura sloužila i nadále slouží jako prostředek k udržení pořádku a ochrany společnosti před projevy považovanými za závadné či nebezpečné, je třeba mít na paměti, že právě svoboda projevu představuje jeden ze základních pilířů demokratického státu. Ta nejen umožňuje diskusi a názorovou pluralitu, ale zároveň obohacuje a rozvíjí ducha společnosti. Její přílišné omezování pak může vést k mnohem závažnějším důsledkům – jak ostatně ukázaly i další etapy československých dějin, které na období první republiky navázaly.

Použité zdroje

6.1 Primární zdroje

1. Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemského úřadu Brno, B 40.
2. Národní archiv v Praze, fond Cenzurního sboru kinematografického při Ministerstvu vnitra, CSK/MV-FC.
3. Národní archiv v Praze, fond Zemského úřadu Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, 1911–1948.

6.2 Sekundární zdroje

6.2.1 Monografie

4. Augusta, P., Honzák, F. *Československo 1918-1938*. Praha: Albatros, 1992.
5. Bartoš, J., Černý, F. *Dějiny českého divadla. 2. Díl. Národní obrození*. Praha: Academia, 1969.
6. Bednařík, P., Jirák, J., Köpplová, B. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019.
7. Beránková, M. a kol. *Dějiny československé žurnalistiky. Díl III. Český a slovenský tisk v letech 1918-1944*. Praha: Novinář, 1988.
8. Chaloupka, A. *České divadlo 1918-1928*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav, 1928.
9. Černý, F. *Kapitoly z dějin českého divadla*. Praha: Academia, 2000.
10. Černý, F., Klosová, L. *Dějiny českého divadla. 3. Díl. Činohra 1848–1918.* Praha: Academia, 1977.
11. Černý, J. *Zákon na ochranu republiky*. Praha: Svaz československých soudců, 1935.
12. Havelka, J. *Kronika našeho filmu (1898–1965)*. Praha: Filmový ústav, 1967.
13. Hepner, I. *Filmová censura: příspěvek k dějinám filmové censury v českých zemích v letech 1918-1939*. Praha: Československý film, 1959.

14. Hora, J. *Filmové právo*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství, 1937.
15. Hrabánek, J. *Soustava československého práva tiskového*. Praha: Nakladatelství Orbis, 1934.
16. Kallab, J., Herrnritt, V. *Dodatky k trestním zákonům československým (III. vyd. 1933) a k trestnímu řádu československému (II. vyd. 1931), platným v Čechách a v zemi moravskoslezské*. Praha: Nákladem Českomoravského Kompasu, 1938.
17. Klimeš, I. *Kinematografie a stát v českých zemích 1895-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2016.
18. Knap, K. *Přehled práva filmového*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1945.
19. Křivánková, A. *Ilustrované dějiny českého národa*. Český Těšín: Československý spisovatel, s.r.o., 2011.
20. Lepař, M. *Trestní zákon*. Praha: Knihtiskárny dra Ed. Grégra a syna, 1919.
21. Lepšík, J. *Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou*. Praha: Nakladatel Fr. Borový, 1923.
22. Makovská, J. *České profesionální divadlo mezi dvěma světovými válkami (1918–1939). Část první.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
23. Makovská, J. *České profesionální divadlo mezi dvěma světovými válkami (1918–1939). Část druhá.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
24. Matějka, J. *Ústava Československé republiky*. Praha: Otisk z „Nových doplňků Ottova slovníku naučného", 1928.
25. *Nový řád soudu trestního daný dne 23. května 1873 s nařízením vykonavacím, vynešením ministra práv k státním zastupitelstvím a zákony, týkajícími se zdělávání seznamů porotnických a zastavení poroty na čas doplněný náležitými vysvětlivky a všemi k řízení trestnímu se vztahujícími zákony a nařízeními*. Praha: Tiskem a nákladem Jindř. Mercy-ho, 1874.
26. Paříková, M. *České divadlo. Díl 4. Činoherní divadlo v Československé republice a za nacistické okupace (1918–1945)*. Praha: Městská knihovna v Praze, 1985.

27. Pražák, J. *Rakouské právo správní. Část druhá. Nástin zvláštní části práva správního*. Praha: Jednota právnická, 1902.
28. Rotter, K. *Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky*. Praha: Ministerstvo vnitra republiky Československé, 1935.
29. Schelle, K., Tauchen, J., Horák, O., Kolumber, D. *Encyklopedie českých právních dějin.* Svazek I–XXI. Praha: Key publishing, 2022.
30. Sokol, T. *Tisk a právo*. Praha: Orac, 2001.
31. Stoll, C. M., Schennach, M. P. Thalia in Ketten? Zu einer Bühnenrechtsgeschichte Österreichs. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*. 2016.
32. Šormová, E. *Česká divadla. Encyklopedie divadelních souborů*. Praha: Divadelní ústav, 2000.
33. Tauchen, J. Schelle, K. *Češi a Němci v meziválečném Československu.* Ostrava: Key Publishing, 2013.
34. Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008.
35. Weyr, F., Neubauer, Z. *Ústavní listina Československé republiky: její znění s poznámkami*. Praha: Orbis, 1931.
36. Wögerbauer, M. et al. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015.

6.2.2 Kapitoly v knize, příspěvky ve sbornících

37. Dusil, V. Divadlo. In: *Slovník veřejného práva československého. 1. svazek A až CH*. Brno: Polygrafia.
38. Dusil, V. Filmová cenzura. In: Mach, Z. *Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé.* Praha: Ministerstvo vnitra republiky Československé, 1921.
39. Heller, J. Úvod do práva kinematografu. *Sborník věd právních a státních*. 1912, roč. 13, č. 3–4.
40. Klusoňová, M. Revoluce a právní úprava divadla. In: *Dny práva 2012 – Days of Law 2012*. 2013. Brno: Masarykova univerzita, 2013.
41. Kohout, M. Legislativní proces tiskových zákonů první republiky očima německých zákonodárců. In: Tauchen, J. Schelle, K. *Češi a*

Němci v meziválečném Československu. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 134–143.

42. Národní noviny z 23. září 1849, č. 218, s. 859 In: Borovský, K. H., Tobolka, Z. V. *Politické spisy Karla Havlíčka Borovského. 2. Národní noviny (1848–1850)*. Praha: Nákladem Jana Leichtera, 1902.
43. Pokorná, M. Část třetí. 1848–1863 / V zájmu svobody a řádu. Literární cenzura v revoluci a neoabsolutismu. In: *Svazek I. 1749-1938*. Praha: Academia, 2015.
44. Vorel, J. Zákon o obraně státu: zákon č. 131/1936 Sb. z. a n. a prováděcí nařízení I-VII, č. 155, 156, 157, 196, 197, 198 a 203/1936: novela k zákonu na ochranu republiky: zákon č. 130/1936 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňuje zákon na ochranu republiky. In: *Právo československé: sborník zákonodárství a judikatury*. roč. 3., č. 8. Praha: Čin, 1936.

6.2.3 Odborné články

45. Anketa o divadelním zákoně. *Divadlo*. 1921, roč. 8, č. 5.
46. Baxa, B. Ústavní listina československé republiky a vliv cizích ústav. *Sborník věd právních a státních*. 1921, roč. 21, č. 1–2, s. 1–40.
47. Bílý, F. Anketa o kinematografech ve Vídni. *Národní listy*. 1912, roč. 52, č. 109.
48. Bílý, F. Anketa o kinematografech ve Vídni. *Národní listy.* 1912, roč. 52, č. 113.
49. Budoucnost Kinematografického oboru v našem státu. *Československý film*. 1918, roč. 1, č. 1.
50. Chytil, A. K otázce divadelního zákona. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1921, roč. 4, č. 2.
51. Gregor, M. Zárodky filmovej cenzúry na začiatku 20. storočia. *Právník*. 2020, roč. 159, č. 5.
52. Hora, J. Propachtování kin. licence. *Právník*. 1931, roč. 70.
53. Hora, J. Poznámky k osnově zákona o koncesích kinematografických. *Právník*. 1932, roč. 71.
54. Jankovič, J. Analýza filmových cenzúrnych dôvodov medzivojnovom období v Československu. *Historia et theoria iuris*. 2024, roč. 16, č. 3.

55. Kadlec, K. Reforma divadelního zákonodárství. *Právník*. 1897, roč. 36, č. 1.
56. Kindl, V. O původně rakouských právních předpisech, které se dnem 28. října 1918 staly součástí československého právního řádu, a o jejich vyhlašování. *Právní fórum*. 2008, roč. 5, č. 8.
57. Klimeš, I. Majitelé kin a rakouská státní správa 1912–1918. *Iluminace*. 1998, roč. 10, č. 3 (31).
58. Knežević, S. První právní předpisy pro kinematografii na území Čech, Moravy a Slezska (1896–1918). *Iluminace*. 1994, roč. 6, č. 2 (14).
59. Miřička, A. Poznámky k zákonu na ochranu republiky. *Právník*. 1923, roč. 62.
60. Ministerstvo pro péči sociální. *Československý film*. 1919, roč. 1, č. 2.
61. Nejstarší filmové právní předpisy (Edice a materiály). *Iluminace*. 1994, roč. 6, č. 2 (14).
62. Novák, B. Propachtování kinematografické licence. *Právník*. roč. 74, č. sešit 4.
63. Novotný, J. Politická tabu českého dokumentárního filmu. Censurní sbor kinematografický v letech 1928-1939. *Iluminace*. 2016, roč. 28, č. 4 (104).
64. O výkonu divadelní cenzury. *Právník*. 1903, roč. 42.
65. Pehr, M. Zákon na ochranu republiky a doprovodné zákony v meziválečné éře. *Časopis Národního muzea. Řada historická*. 2015, roč. 184, č. 3–4, s. 31–60.
66. Rezoluce a memoranda (Edice a materiály). *Iluminace*. 1998, roč. 10, č. 3 (31).
67. Řepa, T. Záměry a procesní přijetí zákona č. 131/1936 Sb., o obraně státu. *Paginae Historiae*. 2023, roč. 31, č. 1, s. 444–463.
68. Scheinpflug, K. O filmové cenzuře. *Lidové noviny*. 1932, roč. 40, č. 341.
69. Scherl, A. K nejstarším dějinám divadelní cenzury v Čechách. *Divadelní revue*. 2014, roč. 25, č. 1.
70. S [Schmitt]., J. Čekáme. *Československý film*. 1919, roč. 1, č. 2.
71. Sto let od přijetí Ústavy ČSR. *Právník*. 2020, roč. 159, č. 2.

72. Weyr, F. K otázce propachtování kinematografických licencí podle min. nař. ze dne 8. září 1912, č. 191, ř. z. *Časopis pro právní a státní vědu*. roč. 16, č. 3–5.

73. Z výborů. *Národní listy*. 1919, roč. 59, č. 148.

74. Žáček, P. Tiskový pořádek před 15. březnem 1939. *Paměť a dějiny*. 2009, roč. 3, č. 2, s. 5–21.

6.2.4 Kvalifikační práce

75. Beneda, I. *Reflexe problematiky tiskového práva v odborných časopisech První republiky*. 2009, diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.

76. Červený, O. *Zákon na ochranu republiky z r. 1923 a tiskové zákonodárství*. 2013, rigorózní práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

77. Hubená, E. *Cenzura jako politický nástroj na obranu republiky*. 2012, bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.

78. Jablonický, T. *Dějiny trestního práva v českých zemích v letech 1848 až 1989*. 2013, disertační práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

79. Klouda, T. *Trestný čin v pojetí trestního zákoníku ČR–2009*. 2010, diplomová práce, Masarykova univerzita, Právnická fakulta.

80. Kohout, M. *Tiskové zákonodárství ČSR v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1938*, disertační práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

81. Kulhánková, P. *Zásada kontradiktornosti v českém trestním procesu*. 2014, rigorózní práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.

82. Malá, J. *Zákon na ochranu republiky*. 2011, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

83. Ondrušová, P. *Československá kinematografie v letech 1930–1938*. 2016, bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta.

84. Pouperová, O. *Tiskové právo*. 2006, rigorózní práce, Masarykova univerzita, Právnická fakulta.

85. Simonová, L. *Změny v trestním právu v první Československé republice*. 2012, bakalářská práce, Masarykova univerzita. Právnická fakulta.

86. Šoková, K. *Vývoj trestního práva na našem území*. 2012, diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta.

87. Šustová, K. *Právní aspekty reorganizace československého divadelnictví po druhé světové válce*. 2024, diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

88. Váchová, M. *Politické a právní aspekty ve vybraných ustanoveních ústavní listiny z roku 1920*. 2014, rigorózní práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

89. Weber-Kapusta, D. *Theater und Identität. Die deutsch-kroatischen Kulturverflechtungen in Zagreb, Varaždin und Osijek im 19. Jahrhundert*. 2024, Ludwig-Maximilians-Universität.

6.2.5 Elektronické zdroje

90. Anastaplo, G. Censorship [online]. *britannica.com.* 17. 4. 2025. [cit. 28. 4. 2025]. https://www.britannica.com/topic/censorship/History-of-censorship

91. Celbová, I. Cenzura [online]. *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)*. 2003. [cit. 29. 4. 2025]. https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002594&local_base=KTD

92. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokoly, Národní shromáždění československé 1918–1920, Poslanecká sněmovna, schůze č. 105 dne 13. 1. 1920 [online]. psp.cz. [cit. 17.9.2025]. https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/105schuz/s105002.htm

93. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokoly, Národní shromáždění československé 1920–1925, Poslanecká sněmovna, schůze č. 194 dne 6. 3. 1923 [online]. *psp.cz.* [cit. 12. 7. 2025]. https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194001.htm

94. Zpráva ústavního výboru k ústavní listině Československé republiky, usnesené ústavním výborem podle § 14. a 17. jednacího řádu. [online]. *nrsr.sk* [cit. 25. 10. 2025] https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=151522&utm